

ΤΜΗΜΑ ΔΑΣΟΛΟΓΙΑΣ,
ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΞΥΛΟΥ & ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΣΧΟΛΗ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ

ΤΜΗΜΑ ΔΑΣΟΛΟΓΙΑΣ, ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΞΥΛΟΥ & ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ

ΠΜΣ: Πολυλειτουργική Διαχείριση Δασικών Οικοσυστημάτων και Βιο-οικονομία
(MSc in Multifunctional Management of Natural Ecosystems and Bio-economy)

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

“Μεθοδολογία αξιολόγησης τοπικών αναπτυξιακών προγραμμάτων και διερεύνηση της συμβολής τους στη βιώσιμη ανάπτυξη. Η περίπτωση του LEADER / CLLD της Π.Ε. Τρικάλων”

Ονοματεπώνυμο : Βάϊος Κουτής

Επιβλέπων Καθηγητής : Δρ.Τρίγκας Μάριος
Αναπληρωτής Καθηγητής Πανεπιστημίου Θεσσαλίας

Μάιος, 2022

**“Μεθοδολογία αξιολόγησης τοπικών αναπτυξιακών
προγραμμάτων και διερεύνηση της συμβολής τους
στη βιώσιμη ανάπτυξη.
Η περίπτωση του LEADER / CLLD της Π.Ε. Τρικάλων”**

Εξεταστική επιτροπή:

Δρ. Τρίγκας Μάριος, Αναπληρωτής Καθηγητής Πανεπιστημίου Θεσσαλίας (επιβλέπων)

Δρ. Παπαδόπουλος Ιωάννης, Καθηγητής Πανεπιστημίου Θεσσαλίας

Δρ. Καζόγλου Ιωάννης, Αναπληρωτής Καθηγητής Πανεπιστημίου Θεσσαλίας

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος – Ευχαριστίες	6
Περίληψη	7
Abstract.....	8
Keywords:	8
Εισαγωγή	9
1. Ανασκόπηση βιβλιογραφίας	13
1.1 Το πρόγραμμα LEADER.....	13
1.2 Τοπική ανάπτυξη με πρωτοβουλία τοπικών κοινοτήτων (CLLD)	17
1.3 Η προστιθέμενη αξία του LEADER.....	24
1.4 Η διαδικασία της αξιολόγησης των τοπικών προγραμμάτων	27
1.5 Έννοια και σκοπός της παρακολούθησης και αξιολόγησης του LEADER/ CLLD σε επίπεδο ΟΤΔ	28
1.6 Περιεχόμενο της αξιολόγησης του LEADER / CLLD σε επίπεδο τοπικού προγράμματος.....	32
1.7 Βήματα αξιολόγησης σε επίπεδο τοπικού προγράμματος.....	34
1.8 Περιγραφή της διαδικασίας αξιολόγησης.	34
1.9 Η αξιολόγηση επιπτώσεων στην εισαγωγή της βιώσιμης ανάπτυξης σε τοπικό επίπεδο	36
2. Το Τοπικό Πρόγραμμα LEADER / CLLD στην Π.Ε. Τρικάλων	39
2.1 Περιοχή παρέμβασης του προγράμματος CLLD/LEADER	39
2.2 Ανάλυση συγκριτικών πλεονεκτημάτων και μειονεκτημάτων της περιοχής παρέμβασης (SWOT ANALYSIS)	40
2.3 Πίνακας SWOT Ανάλυσης	41
2.4 Στρατηγικές Κατευθύνσεις και δράσεις του Τοπικού Προγράμματος.....	43
2.5 Δράσεις και χρηματοδοτικός πίνακας του τοπικού προγράμματος.....	45
2.6 Η συμβολή του προγράμματος LEADER στην τοπική ανάπτυξη της Π.Ε. Τρικάλων.	46
3. Υλικά και μέθοδοι / Περιοχή έρευνας	50
3.1 Μεθοδολογία Έρευνας	50
3.2 Τοπική Αναπτυξιακή Στρατηγική – Η ανάγκη επικαιροποίησης & σχήμα λογικής Παρέμβασης	53
4. Αποτελέσματα της έρευνας	68
5. Συζήτηση.....	90
6. Συμπεράσματα	96
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	99
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι.....	103
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙ	113
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙΙ	116

Κατάλογος ακρωνυμίων

Σ.Σ. ΚΑΠ	Στρατηγικό Σχέδιο της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής
ΚΕΑ	Κοινό ερώτημα αξιολόγησης
ΚΠ	Κοινοτική Πρωτοβουλία
ΤΣ	Ταμείο Συνοχής
CLLD	Τοπική ανάπτυξη με πρωτοβουλία τοπικών κοινοτήτων
ΕΓΤΑΑ	Ευρωπαϊκό Γεωργικό Ταμείο Αγροτικής Ανάπτυξης
Ε.Ε.	Ευρωπαϊκή Επιτροπή
ΕΤΘΑ	Ευρωπαϊκό Ταμείο Θάλασσας και Αλιείας
ΕΑΔ	Εθνικό Δίκτυο Αγροτικής Ανάπτυξης
ΣΑ	Σχέδιο αξιολόγησης
ΕΑ	Ερώτημα αξιολόγησης
ΕΤΠΑ	Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης
ΕΚΤ	Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο
ΕΕ	Ευρωπαϊκή Ένωση
ΕΦΔ	Ενδιάμεσοι Φορείς Διαχείρισης
ΑΕΠ	Ακαθάριστο εγχώριο προϊόν
ΟΤΔ	Ομάδα τοπικής δράσης
ΟΠΑΑΧ	Ολοκληρωμένων Προγραμμάτων Ανάπτυξης Αγροτικού Χώρου
LEADER	Liaison Entre Actions de Développement de l'Économie Rurale (Σύνδεση μεταξύ των ενεργειών ανάπτυξης της αγροτικής οικονομίας)
Μ	Μέτρο
ΔΑ	Διαχειριστική αρχή
ΜΚΟ	Μη κυβερνητική οργάνωση
ΕΑΔ	Εθνικό Αγροτικό Δίκτυο
ΕΠ	Επιχειρησιακό πρόγραμμα
ΟΠΕΚΕΠΕ	Οργανισμός πληρωμών
ΠΑΑ	Πρόγραμμα Αγροτικής Ανάπτυξης
ΠΕΠ	Περιφερειακό Επιχειρησιακό Πρόγραμμα
ΜΜΕ	Μικρομεσαία Επιχείρηση
SWOT	Ανάλυση πλεονεκτημάτων, αδυναμιών, ευκαιριών, απειλών
Σ	Στόχος
ΘΣ	Θεματικοί στόχοι
ΣΣ	Στρατηγικοί στόχοι
ΣΒΑ	Στόχοι βιώσιμης ανάπτυξης
NUTS2	Εδαφική στατιστική μονάδα(Επίπεδο Περιφέρειας)
Smart Villages	Έξυπνα Χωριά, επισημάνθηκαν στην Ανακοίνωση για το μέλλον των τροφίμων και της γεωργίας της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (Νοέμβριος 2017) ως προτεραιότητα που θα βοηθήσει «τις τοπικές κοινότητες να επιληφθούν των ζητημάτων της ελλιπούς πρόσβασης στην ευρυζωνικότητα, των ευκαιριών απασχόλησης και της παροχής υπηρεσιών με σαφή και κατανοητό τρόπο»

Πρόλογος – Ευχαριστίες

Αρχικά, θα ήθελα να ευχαριστήσω όλους τους καθηγητές του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών (ΠΜΣ) «Πολυλειτουργική Διαχείριση Δασικών Οικοσυστημάτων και Βιο-οικονομία» του Τμήματος Δασολογίας, Επιστημών Ξύλου & Σχεδιασμού του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας. Η συσσωρευμένη γνώση και οι εμπειρίες που έλαβα κατά τη διάρκεια των σπουδών μου ήταν πολύτιμες για την επαγγελματική πορεία μου.

Ιδιαίτερες ευχαριστίες θα ήθελα να εκφράσω προς τον επιβλέποντα καθηγητή Δρ. Μάριο Τρίγκα, Αναπληρωτή Καθηγητή του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας και στα μέλη της επιτροπής Δρ. Ιωάννη Παπαδόπουλο, Καθηγητή του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας και Δρ. Ιωάννη Καζόγλου, Αναπληρωτή Καθηγητή του ιδίου τμήματος, για την καθοδήγηση και την άμεση και ουσιαστική βοήθεια που μου παρείχαν κατά τη διάρκεια της εκπόνησης της διπλωματικής εργασίας.

Ένα θερμό ευχαριστώ στους συνεργάτες μου στην Αναπτυξιακή Τρικάλων ΑΑΕ ΟΤΑ – ΚΕΝΑΚΑΠ Α.Ε. για την βοήθεια τους και στους επιχειρηματίες και φορείς της Π.Ε. Τρικάλων, οι οποίοι συνεργάστηκαν για τη συλλογή των δεδομένων που χρησιμοποιήθηκαν στην παρούσα μεταπτυχιακή διατριβή.

Τέλος, ένα μεγάλο ευχαριστώ οφείλω στην οικογένεια μου για την αδιάκοπη στήριξη που μου παρείχε σε κάθε μου βήμα και για την ιδιαίτερη υπομονή κατά τη διάρκεια των μεταπτυχιακών σπουδών μου.

Περίληψη

Η παρούσα διπλωματική εργασία πραγματεύεται και ερευνά τα αποτελέσματα από την εφαρμογή των Προγραμμάτων Τοπικής Ανάπτυξης. Ως περίπτωση μελέτης επιλέγεται η εφαρμογή του τοπικού προγράμματος CLLD/LEADER στην Π.Ε. Τρικάλων την περίοδο 2014-2020 του Μέτρου 19 «Τοπική Ανάπτυξη Με Πρωτοβουλία Τοπικών Κοινοτήτων (CLLD/LEADER)» του Προγράμματος Αγροτικής Ανάπτυξης (ΠΑΑ). Μέσω αυτής της διερεύνησης η εργασία επιδιώκει να απαντήσει στο ερώτημα εάν η προσέγγιση του CLLD/LEADER μπορεί να συμβάλλει στην αναζωογόνηση της υπαίθρου και στην «ενδογενή ανάπτυξη». Το ερώτημα είναι κρίσιμο, κυρίως λόγω του ρόλου που ο αγροτικός τομέας καλείται να παίξει στην αναπτυξιακή διαδικασία στο πλαίσιο της νέας προγραμματικής περιόδου και της νέας Κοινής Αγροτικής Πολιτικής (ΚΑΠ 2021-2027).

Το LEADER είναι μια ξεχωριστή προσέγγιση για την τοπική, αγροτική και βιώσιμη ανάπτυξη και υποστηρίζεται με ευρωπαϊκή χρηματοδότηση από το 1991. Στην Π.Ε. Τρικάλων, διαχρονικά υλοποιείται από την ΟΤΔ – ΚΕΝΑΚΑΠ Α.Ε και στην τρέχουσα περίοδο υποστήριξε 66 έργα ιδιωτικών επενδύσεων, 25 έργα δημοσίου χαρακτήρα και 6 έργα διατοπικών και διακρατικών συνεργασιών.

Στην έρευνά μας, εφαρμόζουμε την Ανάλυση Λογικού Πλαισίου (Logical Framework Analysis) ενώ η έρευνα πεδίου πραγματοποιήθηκε μέσω προσωπικών συνεντεύξεων και συμπλήρωσης ερωτηματολογίου από τους δικαιούχους των δράσεων ιδιωτικών επενδύσεων του υπομέτρου 19.2, όπου κλήθηκαν να κάνουν αξιολόγηση του προγράμματος.

Συμφώνα με τα αποτελέσματα της έρευνας και την στατιστική ανάλυση προκύπτει πως οι δράσεις ιδιωτικών επενδύσεων του υπο-μέτρου 19.2 μέσω του προγράμματος CLLD/LEADER επηρέασαν σημαντικά την ανάπτυξη της περιοχής. Το πρόγραμμα τους βοηθάει να οραματιστούν το οικονομικό μέλλον της περιοχής, να σχεδιάσουν επιχειρηματικές συνεργασίες, να είναι θετικότεροι απέναντι στις Ευρωπαϊκές πολιτικές και τέλος να συνομιλούν και να συνεργάζονται με επιχειρήσεις και φορείς της περιοχής. Δημιουργήθηκαν ευκαιρίες νέων θέσεων εργασίας για νέους και γυναίκες, και παράλληλα, συνέβαλλε στην ενθάρρυνση δημιουργίας νέων μικρών επιχειρήσεων. Η συνέχιση του CLLD/LEADER είναι επιβεβλημένη καθώς στηρίζει μια βιώσιμη Ευρώπη μέσω της τοπικής δημοκρατίας και των συμμετοχικών προσεγγίσεων σε όλες τις αγροτικές περιοχές και ειδικότερα στην Π.Ε. Τρικάλων.

Λέξεις Κλειδιά:

Τοπική ανάπτυξη, Προγράμματα Αγροτικής Ανάπτυξης, Πρόγραμμα CLLD/LEADER, Αξιολόγηση, Ομάδα Τοπικής Δράσης – ΚΕΝΑΚΑΠ Α.Ε., Π.Ε. Τρικάλων

Abstract

The present diploma thesis research discusses and analyzes the implications of the implementation of Local Development Programs. As a case study it is chosen the implementation of the initiative "Community Led-Local Development", which is the sub-measure 19.2 – Support for the implementation of actions of the Local Development strategies at the initiative of Local Communities (CLLD/LEADER) of Measure 19- LEADER of the Rural Development Program (RDP).

Through this research the diploma thesis, also seeks to answer the question of whether the CLLD/LEADER approach can contribute to rural revitalization and "endogenous development". The question is also crucial because of the role that the agricultural sector plays, in the development process in the context of the new programming period and the new CAP 2021-2027.

The initiative program - LEADER is a unique approach to the local, rural, and sustainable development and has been supported with European funding since 1991. The program in Trikala prefecture, has been implemented over time by the LAG - KENAKAP SA and in the current period has supported 66 projects of private investment, 25 projects of public character and 6 projects of inter-local and transnational cooperation.

In our research, we apply Logical Framework Analysis, while the field research was conducted through personal interviews and the completion of a questionnaire by the beneficiaries of private investment actions of sub-measure 19.2 where they were asked to evaluate the impact of the program.

According to the results of the research and the statistical analysis, it seems that the private investment actions of sub-measure 19.2 through the CLLD/LEADER program have significantly influenced the development of the region, while the program helps them to envision the economic future of the region, to plan business partnerships, to be more positive towards European policies and finally to talk and cooperate with companies and institutions in the region. Job opportunities were created for young people and women, while at the same time was encouraged the creation of new small businesses. The continuation of CLLD/LEADER is imperative by supporting a sustainable Europe through local democracy and participatory approaches in all rural areas and especially in the prefecture of Trikala.

Keywords:

Local Development, Rural Development Programs, LEADER/CLLD Program, Evaluation, Local Action Group KENAKAP sa, Trikala regional unit.

Εισαγωγή

Τοπικά αναπτυξιακά προγράμματα και βιώσιμη ανάπτυξη

Η Ευρωπαϊκή Ένωση ενσωματώνει τεράστια πολιτιστική ποικιλομορφία αλλά και σημαντικές ανισότητες στις συνθήκες διαβίωσης και στους διαθέσιμους πόρους για τους κατοίκους των ευρωπαϊκών χωρών και περιοχών. Οι εδαφικές ανισότητες είναι έντονες μεταξύ των ευρωπαϊκών περιφερειών, ιδίως μεταξύ των αστικών και των αγροτικών περιοχών και οι ευρωπαϊκές πολιτικές στοχεύουν, μεταξύ άλλων στη μείωση αυτών.

Οι εδαφικές ανισότητες παίρνουν διάφορες μορφές και αντικατοπτρίζουν τις κοινωνικοοικονομικές ανισότητες. Ο πιο συνηθισμένος δείκτης που χρησιμοποιείται για την ανάλυση των ανισοτήτων είναι το εισόδημα, που αντανακλά το βιοτικό επίπεδο και την ευημερία. Ωστόσο, οι κοινωνικοοικονομικές ανισότητες είναι εμφανείς και σε άλλους δείκτες όπως η φτώχεια, το επίπεδο εκπαίδευσης, η υλική στέρηση, οι ευκαιρίες απασχόλησης κ.λπ.

Η πολιτική αγροτικής ανάπτυξης, μέσω των προγραμμάτων τοπικής ανάπτυξης και ειδικότερα του προγράμματος LEADER, μπορεί να συμβάλει στη βελτίωση αυτών των δεικτών, όπως στην ενίσχυση του εισοδήματος, στη μείωση της φτώχειας και της υλικής στέρησης και στην αύξηση της απασχόλησης στις αγροτικές περιοχές. Να συμβάλει δηλαδή, στη βελτίωση της τοπικής ανάπτυξης και στη μείωση των ανισοτήτων μεταξύ αγροτικών και αστικών περιοχών. Αυτό επιτυγχάνεται μέσω ολοκληρωμένων και πολυτομεακών στρατηγικών τοπικής ανάπτυξης, αντανακλώντας την πολυδιάστατη φύση της τοπικής ανάπτυξης (European Commission 2021).

Οι ελληνικές αγροτικές περιοχές έχουν μακρόχρονη εμπειρία στο σχεδιασμό και την υλοποίηση ολοκληρωμένων προγραμμάτων τοπικής ανάπτυξης κυρίως, μέσω του προγράμματος LEADER (Κοινοτική Πρωτοβουλία LEADER I, LEADER II, LEADER+, Άξονας 4 του ΠΑΑ 2007-2013, πρόγραμμα CLLD/LEADER) καθώς και των Ολοκληρωμένων Προγραμμάτων Ανάπτυξης Αγροτικού Χώρου (ΟΠΑΑΧ), τα οποία εφαρμόστηκαν κυρίως από τις Ομάδες Τοπικής Δράσης (ΟΤΔ) - Αναπτυξιακές Εταιρείες (ΚΑΠ 2021).

Οι ΟΤΔ είναι το κύριο εργαλείο για την εφαρμογή της προσέγγισης LEADER για την ανάπτυξη της περιοχής, με άμεση συμμετοχή τοπικών εκπροσώπων στην ανάπτυξη και υλοποίηση τοπικών στρατηγικών, στη λήψη αποφάσεων και στην κατανομή πόρων από την Επιτροπή Διαχείρισης Προγράμματος (ΕΔΠ). Η προστιθέμενη αξία αυτής της προσέγγισης συνδέεται με την τοπική ενδυνάμωση μέσω της τοπικής στρατηγικής και της κατανομής των πόρων (Delin 2012).

Σκοπός των ΟΤΔ, ήταν να ενισχυθούν «νέες και πιο καινοτόμες» προσεγγίσεις με βάση τα νέα αναπτυξιακά δεδομένα και εργαλεία (όπως στήριξη των ορεινών περιοχών, τάση επιστροφής νέων στην ύπαιθρο, κοινωνικές πρωτοβουλίες, διασύνδεση αγροτικού τομέα με τον πολιτισμό, τον τουρισμό και το περιβάλλον, "CLLD: Τοπική Ανάπτυξη με Πρωτοβουλία Τοπικών Κοινοτήτων"), αυξάνοντας σχετικές συνέργειες για την αύξηση της ανταγωνιστικότητας και βιωσιμότητας των αγροτικών περιοχών σύμφωνα με τον αναπτυξιακό και στρατηγικό σχεδιασμό της χώρας για την αγροτική ανάπτυξη.

Σύμφωνα με τον Ray (2000), η κεντρική ιδέα του προγράμματος LEADER ήταν η δημιουργία

ενός «εργαστηρίου» αγροτικής ανάπτυξης. Κάθε περιοχή επρόκειτο να αναζητήσει καινοτόμες ιδέες που όχι μόνο θα βοηθούσαν την κοινωνικοοικονομική ζωντάνια της περιοχής, αλλά θα αποτελούσαν μια καλή πρακτική και για άλλες περιοχές. Το ζητούμενο της τοπικής ανάπτυξης ήταν πώς να ενσωματώσει την καινοτομία σε «μειονεκτικές» αγροτικές περιοχές. Αυτό επετεύχθη από το πρόγραμμα LEADER μέσω τριών παρεμβάσεων: Η πρώτη θέτει την αναπτυξιακή δραστηριότητα σε, εδαφικό και όχι σε τομεακό πλαίσιο, ενώ ταυτόχρονα η περιοχή παρέμβασης είναι μικρότερη από το εθνικό ή περιφερειακό επίπεδο. Η δεύτερη σε οικονομικό επίπεδο συνδυάζεται και με άλλες αναπτυξιακές δραστηριότητες για να μεγιστοποιήσει τα οφέλη εντός της τοπικής επικράτειας αξιοποιώντας τοπικούς, φυσικούς και ανθρωπογενούς πόρους. Στην τρίτη, η ανάπτυξη εστιάζεται στις ανάγκες, τις ικανότητες και τις προοπτικές των τοπικών πληθυσμών. Το μοντέλο ανάπτυξης λαμβάνει μια ηθική διάσταση δίνοντας έμφαση στην ενεργή τοπική συμμετοχή κατά το σχεδιασμό και την υλοποίηση της δράσης, μέσω της υιοθέτησης πολιτιστικών, περιβαλλοντικών και «κοινοτικών» αξιών στο πλαίσιο της αναπτυξιακής παρέμβασης.

Η τοπική ανάπτυξη είναι μια συνεχής διαδικασία πολλαπλής διάστασης που συνδέεται άρρηκτα με τον τοπικό πληθυσμό και στηρίζεται κατά κύριο λόγο στο ενδογενές ανθρώπινο δυναμικό και στους τοπικούς πόρους, ενώ έχει ως σκοπό μέσα από έναν βραχυπρόθεσμο ή μεσοπρόθεσμο σχεδιασμό την ευημερία της τοπικής κοινωνίας (Ρακιτζή, 2018). Οι Coffey and Polese (1985) ταυτίζουν την τοπική με την ενδογενή ανάπτυξη προτείνοντας συγκεκριμένα στάδια τοπικής ανάπτυξης, τα οποία αναφέρονται στην τοπική επιχειρηματικότητα και την ανάπτυξη των επιχειρήσεων από τον τοπικό πληθυσμό. Ο Chatzichristos (2021) αναφέρει ότι το πλαίσιο πολιτικής LEADER είναι εξόχως σημαντικό στο πολιτικό και πολιτιστικό πλαίσιο της νεο-ενδογενούς περιφερειακής ανάπτυξης και της κοινωνικής καινοτομίας και ότι αύξησε το ενδιαφέρον για τις Ευρωπαϊκές περιφερειακές περιοχές.

Η ερμηνεία του όρου «τοπικός πληθυσμός - κοινωνία» εστιάζει σε δύο βασικά χαρακτηριστικά: τη λειτουργική γεωγραφική ενότητα και την κοινωνική συνοχή. Το πρώτο αναφέρεται στο γεγονός ότι πρέπει να υπάρχει ένα τοπικό πλαίσιο όπου η κοινωνία των πολιτών θα υφίσταται τόσο λειτουργικά, όσο και αυτοδιοικητικά και το δεύτερο ότι η κοινωνική συνοχή που είναι ένας συνεκτικός δεσμός, ένας ιδιαίτερος επικοινωνιακός κώδικας, η ιδιαίτερη ταυτότητα των κατοίκων, η αγάπη για τον τόπο, τούς οδηγεί βασικά να επενδύσουν στην προοπτική της τοπικής αξίας και δυναμικής. Έτσι, με την ενεργό συμμετοχής τους είναι σε θέση να βρίσκουν εναλλακτικές λύσεις στα τοπικά προβλήματα και να μεριμνούν για την ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής (Andreotti, Mingione and Polizzi 2012).

Η τοπική ανάπτυξη είναι συνδεδεμένη διαρκώς και αδιαλείπτως με το ανθρώπινο κεφάλαιο τόσο ποσοτικά όσο και ποιοτικά. Ποσοτικά, γιατί το ανθρώπινο δυναμικό σε μια περιοχή είναι απολύτως απαραίτητο για την ανάπτυξη της. Ότι και αν σχεδιαστεί χωρίς τους ανθρώπους που θα κληθούν να την εφαρμόσουν θα μείνει στη θεωρία και τα σχέδια. Ποιοτικά, γιατί με την πληθυσμιακή συρρίκνωση έφυγε το πιο νέο και περισσότερο μορφωμένο κομμάτι του πληθυσμού της υπαίθρου. Το έλλειμμα αυτό σε ανθρώπινο

δυναμικό άρα και σε νέες ιδέες, πρακτικές αλλά και προοπτικές είναι ίσως το σημαντικότερο πρόβλημα της υπαίθρου, τόσο στην Ελλάδα όσο και στην υπόλοιπη Ευρώπη (Ρακιτζή, 2018).

Κυρίαρχος στόχος της τοπικής ανάπτυξης είναι να μπορέσουν να δημιουργηθούν σε τοπική κλίμακα (χωρικές ενότητες-μικροπεριοχές) βιώσιμες κοινότητες με ταυτόχρονη εξέλιξη σε ό,τι αφορά την οικονομία, την κοινωνική ευημερία, την κοινωνική συνοχή και την προστασία του περιβάλλοντος τους. Μια εξέλιξη δηλαδή προσκείμενη στις συνθήκες της βιώσιμης ανάπτυξης, η οποία θα αναλυθεί πιο κάτω. Οι χωρικές αυτές ενότητες ανταποκρίνονται, όπως έχει αποδειχθεί επαρκώς στις ποικίλες ανάγκες των σημερινών και αυριανών κατοίκων τους, αντιμετωπίζουν με ευαισθησία το περιβάλλον και συμβάλλουν στη βελτίωση της ποιότητας ζωής.

Παράλληλα η ενδογενής ανάπτυξη σύμφωνα με τον Ray (2006) εστιάζει στην ενεργοποίηση των τοπικών δυνάμεων (τοπικό κεφάλαιο) και αντιμετωπίζει κάθε χωρική ενότητα με διαφορετικό τρόπο και όχι με μέθοδο οριζόντιων «λύσεων». Κι αυτό, διότι μέσα από διαδικασίες και ανάλογα με τους διαθέσιμους (στην εκάστοτε χωρική ενότητα) τοπικούς πόρους προκρίνει αναπτυξιακές «λύσεις» όπου υφίστανται ανισορροπίες, ανισότητες, ελλείψεις, κενά και υπάρχει το ενδογενές δυναμικό για την αντιμετώπιση τους. Μέσω της ανάπτυξης τοπικών στρατηγικών και εργαλείων, παράλληλα δε με την υποστήριξη τοπικών φορέων, αναζητούνται λύσεις σε τοπικό επίπεδο, καθώς το «τοπικό κεφάλαιο» θεωρείται ότι αποτελεί τη βάση αλλά και την απαραίτητη προϋπόθεση και κινητήρια δύναμη για την ενδυνάμωση της οικονομικής προόδου και της απασχόλησης στις αγροτικές περιοχές.

Η άποψη αυτή βρήκε απόλυτη ταύτιση με το πλαίσιο του LEADER, μέσω του οποίου ο ρόλος και η συμβολή του «τοπικού κεφαλαίου» αποκτά ακόμη μεγαλύτερη σημασία. Η φιλοσοφία της προσέγγισης του LEADER, δηλ. η τοπική εταιρική σχέση, οι συνεργασίες, η δικτύωση, καθώς και η οριζόντια προτεραιότητα που του αποδίδεται από τον Κανονισμό για τη βελτίωση της διακυβέρνησης και την κινητοποίηση του ενδογενούς δυναμικού των αγροτικών περιοχών απορρέουν και πηγάζουν ταυτόχρονα από το «τοπικό κεφάλαιο» της κάθε περιοχής (Furmankiewicz, Królikowska and Przybyła 2020). Επομένως, η έννοια του τοπικού κεφαλαίου αποτελεί την πιο σημαντική συνιστώσα προκειμένου να διαμορφωθεί το πλαίσιο και οι άξονες της τοπικής αναπτυξιακής στρατηγικής. Για τους Pollermann, Raue and Schnaut (2014) το LEADER δεν είναι ούτε προσέγγιση «από πάνω προς τα κάτω» ούτε προσέγγιση «από κάτω προς τα πάνω», αλλά μπορεί να ταξινομηθεί στο πλαίσιο της πολυεπίπεδης διακυβέρνησης ως προσέγγιση «από κάτω προς τα πάνω».

Η τοπική ανάπτυξη συνδέθηκε άμεσα με την «βιώσιμη ανάπτυξη». Η κυρίαρχη ερμηνεία της έννοιας «βιώσιμης ή αειφόρος ανάπτυξης» (sustainable development) ανήκει στην πρώτη γυναίκα πρωθυπουργό της Νορβηγίας, Gro Harlem Brundtland (Χριστοφάκης 2001). Στην Έκθεση της με τίτλο «Το Κοινό μας Μέλλον (Our Common Future)», στην Παγκόσμια Επιτροπή για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη, αναφέρει: «η βιώσιμη ανάπτυξη είναι η ανάπτυξη η οποία καλύπτει τις ανάγκες του παρόντος, χωρίς να διακυβεύεται η ικανότητα των μελλοντικών γενεών να καλύψουν τις δικές τους ανάγκες» (Brundtland 1987).

Μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1990 εντάχθηκαν και νέα ζητήματα, όπως η αυξανόμενη εστίαση σε κοινωνικά θέματα, η ταυτόχρονη επίτευξη οικονομικών, κοινωνικών και περιβαλλοντικών στόχων, τα οποία εκφράστηκαν επίσημα στη Διάσκεψη του Ρίο για το Περιβάλλον, αλλά και στο Πρόγραμμα Δράσης για τον 21ο αιώνα -Agenda 21 (Αλεξίου 2020).

Τον Σεπτέμβριο του 2015, η γενική συνέλευση του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών (ΟΗΕ) υιοθέτησε ομόφωνα το ψήφισμα 70/1 με τίτλο «Μετασχηματίζοντας τον κόσμο, ατζέντα 2030 για την βιώσιμη ανάπτυξη» (United Nations 2015). Και η Ε.Ε. το 2019 με το Έγγραφο προβληματισμού προς μια βιώσιμη Ευρώπη έως το 2030, υιοθετεί τους 17 στόχους βιώσιμης ανάπτυξης (ΣΒΑ) του παραπάνω ψηφίσματος και δεσμεύεται πλήρως ως προς την επίτευξη των στόχων προς όφελος μιας σύγχρονης οικονομίας, ενός καθαρού περιβάλλοντος και της ευημερίας των πολιτών μας, διασφαλίζοντας παράλληλα έναν κατοικήσιμο πλανήτη (Ευρωπαϊκή Επιτροπή 2019).

Στο παραπάνω πλαίσιο εφαρμογής πολιτικών, η αξιολόγηση είναι ένα σημαντικό μέρος του κύκλου της εφαρμογής αυτών, και ειδικότερα της υλοποίησης τοπικών προγραμμάτων. Η αξιολόγηση συμβάλλει μέσω της χρήσης των αποτελεσμάτων της για τη βελτίωση του σχεδιασμού, της ποιότητας και της εφαρμογής των εν λόγω τοπικών προγραμμάτων. Τα αποτελέσματα της αξιολόγησης μπορούν επίσης να βοηθήσουν τους υπεύθυνους χάραξης πολιτικής να στοχεύσουν στους διαθέσιμους πόρους πιο αποτελεσματικά και πιο αποδοτικά. Η επικύρωση των επιτευγμάτων πολιτικής χρησιμεύει για τη νομιμοποίηση της χρηματοδότησης για μέτρα αγροτικής ανάπτυξης και είναι σημαντική σε ευρωπαϊκό, εθνικό, περιφερειακό και τοπικό επίπεδο (ENRD 2021b).

Η παρούσα διατριβή είναι οργανωμένη σε τρεις ενότητες. Η πρώτη ενότητα παρέχει μια σύντομη ανασκόπηση της υπάρχουσας βιβλιογραφίας για το πρόγραμμα LEADER και γίνεται αναφορά στην παρουσίαση του τοπικού προγράμματος CLLD/LEADER στην Π.Ε Τρικάλων. Επίσης, γίνεται ανασκόπηση της βιβλιογραφίας στην διαδικασία αξιολόγησης τοπικών προγραμμάτων και στην βιώσιμη ανάπτυξη σε τοπικό επίπεδο. Στην δεύτερη ενότητα πραγματοποιείται ανάλυση της έρευνας που διεξήχθη σε τοπικό επίπεδο και αφορά στη συμβολή του προγράμματος CLLD/LEADER στην Π.Ε. Τρικάλων. Ειδικότερα παρουσιάζονται τα αποτελέσματα της έρευνας στην περιοχή από τους εμπλεκόμενους φορείς, που είναι η Ομάδα Τοπικής Δράσης – Αναπτυξιακή Τρικάλων ΑΑΕ ΟΤΑ - ΚΕΝΑΚΑΠ ΑΕ και οι επενδυτές δικαιούχοι των ιδιωτικών έργων. Στην τρίτη ενότητα, τίθενται προς συζήτηση τα αποτελέσματα και παρουσιάζονται τα συμπεράσματα της εργασίας.

1. Ανασκόπηση βιβλιογραφίας

1.1 Το πρόγραμμα LEADER

Η πολιτική αγροτικής ανάπτυξης αποτελεί μια ολοένα και σημαντικότερη συνιστώσα της κοινής αγροτικής πολιτικής (ΚΑΠ). Προωθεί την βιώσιμη ανάπτυξη των αγροτικών περιοχών της Ευρώπης, αντιμετωπίζοντας οικονομικά, κοινωνικά και περιβαλλοντικά προβλήματα.

Κατά το έτος 1991, ξεκίνησε η εφαρμογή της Κοινοτικής Πρωτοβουλίας «Liaisons Entre Actions de Developpement de l'Economie Rurale» - LEADER (Διασύνδεση δράσεων για την ανάπτυξη της οικονομίας του αγροτικού χώρου) στη χώρα μας, καθώς και σε ευρωπαϊκό επίπεδο, η οποία αποτέλεσε την αρχή μίας νέας προσέγγισης στην πολιτική αγροτικής ανάπτυξης. Μέσω της LEADER στηρίχθηκε η ολοκληρωμένη και πολυτομεακή ανάπτυξη, ενώ παράλληλα δόθηκε η ευκαιρία στις τοπικές κοινωνίες να σχεδιάσουν και να επιλέξουν οι ίδιες τον τρόπο και τη διαδρομή ανάπτυξή τους. Τα ενθαρρυντικά αποτελέσματα της πρώτης πειραματικής εφαρμογής και η διαπίστωση ότι η Πρωτοβουλία συνέβαλε, αντιστρόφως ανάλογα με τον προϋπολογισμό της, στην ενεργοποίηση του τοπικού πληθυσμού, οδήγησαν σε ένα πιο συστηματικό και ολοκληρωμένο σχεδιασμό της, το LEADERII.

Κατά την 2η Προγραμματική Περίοδο, η πρωτοβουλία στόχευε στην περαιτέρω ενεργοποίηση του τοπικού πληθυσμού για τον σχεδιασμό «εκ των κάτω προς τα επάνω» στρατηγικών τοπικής ανάπτυξης. Η συνέχιση της Πρωτοβουλίας κατά την 3η Προγραμματική Περίοδο μέσω της ΚΠ LEADER+, η οποία κινήθηκε στη λογική και τη φιλοσοφία των προηγούμενων εφαρμογών, προσπάθησε να εισάγει αλλά και να ενδυναμώσει τους δεσμούς συνεργασίας κυρίως μεταξύ τοπικών φορέων και κοινωνικών ομάδων προκειμένου να εφαρμοστεί μια ολοκληρωμένη στρατηγική. Μετά την εμπειρία τριών περιόδων προγραμματισμού, η πρωτοβουλία LEADER είχε φτάσει σε επίπεδο ωριμότητας, ώστε να εφαρμοστεί στις αγροτικές περιοχές στο πλαίσιο του Άξονα 4 του ΠΑΑ 2007-2013 εξυπηρετώντας βασικούς στόχους αυτού. Παράλληλα, για πρώτη φορά η πρωτοβουλία εφαρμόστηκε με επιτυχία και στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος Αλιείας, 2007-2013.

Η τοπική ανάπτυξη με πρωτοβουλία τοπικών κοινοτήτων (CLLD/LEADER) θεσπίστηκε ως νέο μέσο πολιτικής για τη στήριξη της εδαφικής συνοχής κατά την περίοδο προγραμματισμού 2014-2020. Η CLLD/LEADER συμβάλλει στην κάλυψη των τοπικών αναγκών σε αστικές, αγροτικές και αλιευτικές περιοχές και των ειδικών αναγκών των επιλεγμένων ομάδων-στόχων (www.agrotikianaptixi.gr 2021). Κινητοποιεί το τοπικό δυναμικό και ενισχύει τους συνδέσμους μεταξύ των φορέων στις υποστηριζόμενες περιοχές. Σε γενικές γραμμές, η CLLD/LEADER συμβάλλει στη στρατηγική Ευρώπη 2020 μέσω της απελευθέρωσης του δυναμικού έξυπνης, βιώσιμης και χωρίς αποκλεισμούς ανάπτυξης σε ολόκληρη την Ε.Ε. (Miller 2014). Η ενσωμάτωση του LEADER στα πολυταμειακά προγράμματα CLLD την προγραμματική περίοδο 2014-2020 έχει αυξήσει το εύρος των δραστηριοτήτων που μπορεί να χρηματοδοτήσει το LEADER, συνδυάζοντας ιδιαίτερα την οικονομική ανάπτυξη και την κοινωνική ένταξη σε τοπικές δράσεις (Servillo 2019).

Συμπερασματικά, τα τελευταία 30 χρόνια η πρωτοβουλία LEADER έχει αναδειχθεί στο πλέον αποτελεσματικό εργαλείο εφαρμογής πολιτικών ανάπτυξης τόσο στην χώρα μας, όσο και σε ευρωπαϊκό επίπεδο.

Για τη νέα προγραμματική περίοδο 2021 – 2027 η CLLD/LEADER «Στρατηγική Τοπικής Ανάπτυξης με την πρωτοβουλία Κοινοτήτων» αποσκοπεί σε ένα συνεκτικό σύνολο πράξεων για την ικανοποίηση τοπικών στόχων και αναγκών, το οποίο συμβάλλει στην επίτευξη της στρατηγικής της Ένωσης για έξυπνη, διατηρήσιμη και χωρίς αποκλεισμούς ανάπτυξη και η οποία σχεδιάζεται και εφαρμόζεται από μια Ομάδα Τοπικής Δράσης (ΚΑΠ 2021).

Το Στρατηγικό Σχέδιο της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής σύμφωνα και με τα οριζόμενα στον σχετικό κανονισμό (Ε.Ε. 2021/2115), αναπτύσσεται στο πλαίσιο των 9 ειδικών στόχων που περιγράφονται στο άρθρο 6 αυτού. Η πολιτική της τοπικής ανάπτυξης με την πρωτοβουλία τοπικών κοινοτήτων αποτελεί ένα βασικό εργαλείο για την επίτευξη των στόχων, όπως αυτοί περιγράφονται στην ανάλυση αναγκών που αφορούν στον ειδικό στόχο 8: «Προώθηση της απασχόλησης, της κοινωνικής ένταξης και της τοπικής ανάπτυξης στις αγροτικές περιοχές συμπεριλαμβανομένης της βιοοικονομίας και της βιώσιμης δασοκομίας».

Η υστέρηση της ανάπτυξης των αγροτικών περιοχών αποτελεί κοινό γνώρισμα στο σύνολο της Ε.Ε με διαφορετικό βαθμό έντασης των διαφορών του επιπέδου ανάπτυξης μεταξύ αστικών περιοχών και αγροτικών περιοχών. Για αρκετές αγροτικές περιοχές της Ε.Ε. η υστέρηση στους ρυθμούς ανάπτυξης συνοδεύεται από δημογραφική γήρανση που επιτείνεται από την διαρροή των νέων προς τις αστικές περιοχές λόγω απουσίας ευκαιριών απασχόλησης, φτώχειας, δυσκολίας πρόσβασης σε ποιοτικές υπηρεσίες υγείας, εκπαίδευσης κλπ.

Η εικόνα των αγροτικών περιοχών αποτυπώνεται εύλογα στις σχετικές συστάσεις της Επιτροπής προς τα Κράτη Μέλη για το περιεχόμενο των Στρατηγικών Σχεδίων. Η εξέταση πολλών και διακριτών παραμέτρων (διάρθρωση της οικονομίας, απασχόληση, ανεργία, δημογραφική σύνθεση, επίπεδο εκπαίδευσης, φτώχεια και κοινωνικός αποκλεισμός, προσβασιμότητα, ανάπτυξη ευρυζωνικών δικτύων, χρήση διαδικτύου, θέματα διακυβέρνησης) οδήγησε στον προσδιορισμό πληθώρας αναγκών (22 ανάγκες που είναι και ο μεγαλύτερος αριθμός αναγκών σε επίπεδο Ειδικού στόχου) που ετέθησαν προς ιεράρχηση στη διαδικασία της δημόσιας διαβούλευσης.

Οι 22 ανάγκες έχουν ομαδοποιηθεί σε 6 ομάδες με τον αριθμό αναγκών που συνθέτει κάθε ομάδα να διαφέρει σημαντικά, κυμαινόμενη από μία έως οκτώ. Η πολιτική της τοπικής ανάπτυξης με πρωτοβουλία τοπικών κοινοτήτων παρέχει αποδεδειγμένα λύσεις στην κάλυψη των περισσότερων αναγκών με άμεσο ή με έμμεσο τρόπο και συμβάλλει με ουσιαστικό τρόπο στην επίτευξη των στόχων του Στρατηγικού Σχεδίου της ΚΑΠ.

Ομάδα αναγκών 8.5: «Προώθηση βιοοικονομίας και κυκλικής οικονομίας στις αγροτικές περιοχές». Όπως αναδείχθηκε μέσω της ανάλυσης SWOT του ΕΣ8, υπάρχουν σημαντικές ευκαιρίες στην Ελλάδα για την ανάπτυξη μιας πλούσιας και επικερδούς οικονομικής δραστηριότητας, στη βάση της αξιοποίησης εναλλακτικών ανανεώσιμων πόρων μέσω της βιοοικονομίας. Παράλληλα, με τα τοπικά προγράμματα LEADER δημιουργήθηκε και η νέα

πρωτοβουλία των «Smart Villages - Έξυπνα Χωριά». Τα «Smart Villages» επισημάνθηκαν στην Ανακοίνωση για το μέλλον των τροφίμων και της γεωργίας της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (Νοέμβριος 2017) ως προτεραιότητα που θα βοηθήσει «τις τοπικές κοινότητες να επιληφθούν των ζητημάτων της ελλιπούς πρόσβασης στην ευρυζωνικότητα, των ευκαιριών απασχόλησης και της παροχής υπηρεσιών με σαφή και κατανοητό τρόπο. Ο συνδυασμός, λοιπόν του LEADER και των «Smart Villages» μπορεί να συμβάλει θετικά και να παράσχει λύσεις για την επίτευξη μέρους των στόχων της εν λόγω ομάδας αναγκών (ENRD 2021d).

Ομάδα αναγκών 8.6: «Αντιμετώπιση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού». Τα υψηλότερα ποσοστά φτώχειας των αγροτικών περιοχών, τα υψηλά ποσοστά ανεργίας νέων και γυναικών, η σχολική διαρροή (ιδιαίτερα ομάδων με συγκεκριμένα πολιτισμικά χαρακτηριστικά), το σημαντικό ποσοστό νέων εκτός απασχόλησης, εκπαίδευσης, κατάρτισης, η μη ενσωμάτωση των αλλοδαπών εργαζόμενων (ιδιαίτερα των γεννηθέντων εκτός Ευρώπης) που απασχολούνται συνήθως με «άτυπες εργασιακές σχέσεις» συνθέτουν το πλέγμα των ζητημάτων κοινωνικής ενσωμάτωσης στις αγροτικές περιοχές. Πλέον, αποτελεί επιτακτική ανάγκη η μετάβαση μέσω των Τοπικών Στρατηγικών σε ένα μίγμα πολιτικής, η οποία θα περιλαμβάνει παρεμβάσεις που σχετίζονται με την παροχή κατάρτισης, δράσεις κοινωνικής ενσωμάτωσης και στοχευόμενες δράσεις για ευάλωτες ομάδες.

Ομάδα αναγκών 8.1: «Ενίσχυση και διαφοροποίηση της οικονομίας των αγροτικών περιοχών». Τα βασικά διαρθρωτικά χαρακτηριστικά της οικονομίας των αγροτικών περιοχών είναι το έλλειμμα παραγωγικότητας, η πολύ μεγάλη συμμετοχή του πρωτογενή τομέα σε όρους απασχόλησης και ακαθάριστης αξίας παραγωγής, η απουσία κλάδων υψηλής προστιθέμενης αξίας, η μείωση των επενδύσεων, η σημαντική ανάπτυξη του τουρισμού σαν κυρίαρχη οικονομική δραστηριότητα σε κάποιες αγροτικές περιοχές, η απίσχναση της μεταποίησης και το χαμηλό δυναμικό για την ανάπτυξη καινοτομίας.

Η δεκαετής οικονομική κρίση οδήγησε σε πολύ σημαντική υποχώρηση των επενδύσεων σε όλη την χώρα, ενώ η επιτευχθείσα ισχνή οικονομική ανάπτυξη που σημειώθηκε τα δύο τελευταία χρόνια διακόπηκε με την εκδήλωση της πανδημίας και τις συνεπαγόμενες οικονομικές επιπτώσεις. Η διαφοροποίηση της οικονομίας των αγροτικών περιοχών θα είναι μια μακρόχρονη διαδικασία που θα εξαρτηθεί από πληθώρα παραγόντων. Οι τοπικές στρατηγικές ανάπτυξης αποτελούν το βασικό εργαλείο της ΚΑΠ για την επίτευξη της στοχευόμενης διαφοροποίησης της οικονομίας μέσω της προώθησης της πολυλειτουργικότητας των αγροτικών νοικοκυριών.

Ομάδα αναγκών 8.3: «Βελτίωση του επιπέδου των υποδομών και υπηρεσιών στις αγροτικές περιοχές». Η διαφορά του επιπέδου πρόσβασης σε βασικές υπηρεσίες αλλά και των βασικών υποδομών μεταξύ των κατοίκων των αστικών και αγροτικών περιοχών που μπορεί να «κωδικοποιηθεί» ως ευημερία και ποιότητα ζωής αποτελεί μια από τις αιτίες για την πληθυσμιακή αποδυνάμωση των αγροτικών περιοχών με το πρόβλημα να καθίσταται εντονότερο για τους κατοίκους των αραιοκατοικημένων και απομακρυσμένων και ορεινών περιοχών. Οι ελλείψεις σε υποδομές λειτουργούν αρνητικά αποτελώντας σοβαρό αντικίνητρο για την προσέλκυση επιχειρήσεων με αποτέλεσμα να επιτείνεται το πρόβλημα της μη δημιουργίας θέσεων εργασίας. Η δημιουργία νέων θέσεων εργασίας αλλά και η

βελτίωση του επιπέδου παροχής βασικών υπηρεσιών μπορεί να αντιστρέψει το κλίμα αυτό και να κάνει τις αγροτικές περιοχές πιο ελκυστικές. Ειδικότερα, η εφαρμογή των τοπικών στρατηγικών καθώς και η εφαρμογή πολιτικών «Smart Village» μπορεί να αποτελέσει το ευρύτερο πλαίσιο για την κάλυψη των συγκεκριμένων αναγκών.

Ομάδα αναγκών 8.2: «Συγκράτηση και προσέλκυση πληθυσμού στις αγροτικές περιοχές». Στις αγροτικές περιοχές αναδεικνύονται προβλήματα και ανάγκες που προκύπτουν λόγω της μειωμένης προσβασιμότητας αλλά και της παρατηρούμενης υστέρησης τους σε σχέση με τις αστικές όσον αφορά στην συνδεσιμότητα. Σύμφωνα με τον Ευρωπαϊκό δείκτη DESI, η Ελλάδα από πλευράς συνδεσιμότητας συνεχίζει να εμφανίζει επιδόσεις χαμηλότερες του μέσου όρου της ΕΕ, παρότι η χώρα συνεχίζει να σημειώνει πρόοδο. Η υστέρηση στην αξιοποίηση των ΤΠΕ οφείλεται τόσο στην απουσία ευρυζωνικών υποδομών όσο και στον ψηφιακό αναλφαριθμητισμό (λόγω της δημογραφικής σύνθεσης του πληθυσμού). Η υψηλή προτεραιότητα δίνεται σε εθνικό επίπεδο αλλά και σε επίπεδο ΕΕ για την προώθηση της ψηφιακής μετάβασης αλλά και η προώθηση των στρατηγικών των «Smart Villages».

Ομάδα αναγκών 8.4: «Βελτίωση και αναβάθμιση των δεξιοτήτων του ανθρώπινου δυναμικού». Στις αγροτικές περιοχές αναδεικνύονται προβλήματα και ανάγκες που προκύπτουν λόγω της μειωμένης προσβασιμότητας του τοπικού πληθυσμού σε βασικές υπηρεσίες. Η στοχευμένη εκπαίδευση και κατάρτιση των κατοίκων των αγροτικών περιοχών θα συμβάλλει με θετικό τρόπο στην επίλυση του προβλήματος αυτού μέσω της ευρύτερης χρήσης των διαδικτυακών εργαλείων που είναι διαθέσιμα.

1.2 Τοπική ανάπτυξη με πρωτοβουλία τοπικών κοινοτήτων (CLLD)

Η Τοπική Ανάπτυξη με Πρωτοβουλία Τοπικών Κοινοτήτων (CLLD – Community Led Local Development), βασισμένη στην προσέγγιση LEADER είναι μια μέθοδος σχεδιασμού και υλοποίησης τοπικών ολοκληρωμένων αναπτυξιακών στρατηγικών με τη συμμετοχή των εταίρων σε τοπικό επίπεδο, συμπεριλαμβανομένης της κοινωνίας των πολιτών, των τοπικών οικονομικών και των κοινωνικών φορέων. Στόχος της είναι να αντιμετωπισθούν αποτελεσματικά οι οικονομικές, κοινωνικές, περιβαλλοντικές και δημογραφικές προκλήσεις που δέχονται οι αγροτικές περιοχές. Είναι ένα ιδιαίτερα ισχυρό εργαλείο, ειδικά σε περιόδους κρίσης, που δείχνει ότι οι τοπικές κοινότητες μπορούν:

- α) να κάνουν σταθερά βήματα προς πιο αποτελεσματικές μορφές οικονομικής, βιώσιμης και «χωρίς αποκλεισμούς» ανάπτυξης, σύμφωνα με τη στρατηγική «Ευρώπη 2020»
- β) να «καινοτομήσουν» προκειμένου να αντιμετωπισθούν τα κοινωνικο-οικονομικά προβλήματα των αγροτικών περιοχών της χώρας και
- γ) να ενισχύσουν την κοινωνική συνοχή στις αγροτικές περιοχές.

Εστιάζοντας στις αγροτικές περιοχές και κοινωνίες, η προσέγγιση CLLD/LEADER δίνει την «ευελιξία» και τη δυνατότητα να σχεδιαστούν και να εφαρμοστούν στρατηγικές τοπικής ανάπτυξης με ολοκληρωμένο και πολυτομεακό χαρακτήρα. Αρκεί να ληφθούν υπόψη, οι αναπτυξιακές πολιτικές της χώρας αλλά και της Περιφέρειας (πχ ΠΕΠ, Περιφερειακή Στρατηγική Έξυπνης Εξειδίκευσης) με την υλοποίηση παρεμβάσεων δημοσίου ή ιδιωτικού χαρακτήρα (ενίσχυση υποδομών και υπηρεσιών, υποστήριξη της απασχόλησης και της επιχειρηματικότητας, υλοποίηση «άυλων» παρεμβάσεων σε σχέση με τη δικτύωση και την ανάπτυξη των τοπικών ικανοτήτων), καθώς και οι δράσεις συνεργασίας, συνδυάζοντας έναν αριθμό υπο-μέτρων του ΕΓΤΑΑ και γενικότερα έργων και δράσεων στο πλαίσιο επιλεξιμότητας του Καν. (ΕΕ) 1305/2014, καθώς και δράσεων από το ΕΤΘΑ, το ΕΚΤ και το ΕΤΠΑ (σε περίπτωση πολυταμειακής προσέγγισης).

Οι ολοκληρωμένες αναπτυξιακές στρατηγικές εφαρμόζονται μέσω 50 τοπικών προγραμμάτων που έχουν επιλεγεί για να υλοποιηθούν σε αγροτικές περιοχές της χώρας, κυρίως σε επίπεδο νομού, από τις ΟΤΔ, οι οποίες αποτελούν τοπικές εταιρικές σχέσεις δημοσίου- ιδιωτικού τομέα.

Τα τοπικά προγράμματα διαρθρώνονται σε τρία Υπομέτρα:

- 19.2: «Παρεμβάσεις ιδιωτικού χαρακτήρα και λοιπές διατάξεις εφαρμογής των τοπικών προγραμμάτων»
- 19.3: «Στήριξη για την προπαρασκευή και την υλοποίηση δια- τοπικών και διακρατικών συνεργασιών»
- 19.4: «Στήριξη για τις λειτουργικές δαπάνες και την εμφύχωση»

Οι φορείς που εμπλέκονται με τη διαχείριση και την εφαρμογή του CLLD/LEADER είναι οι εξής:

- Η Ειδική Υπηρεσία Διαχείρισης του ΠΑΑ 2014-2020 (ΕΥΔ ΠΑΑ 2014-2020) που είναι συνολικά αρμόδια για τη διαχείριση και εφαρμογή του ΠΑΑ 2014-2020.

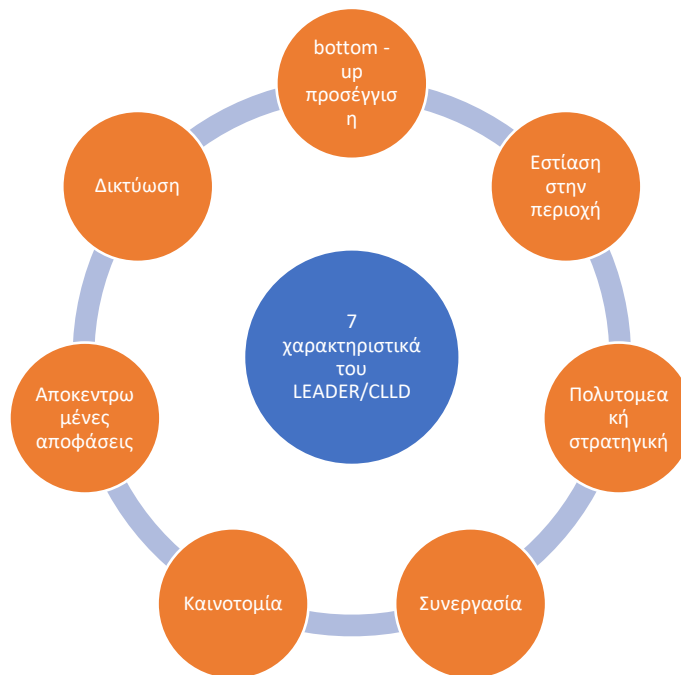
- Η Ειδική Υπηρεσία Εφαρμογής του ΠΑΑ 2014-2020 (ΕΥΕ ΠΑΑ 2014-2020), σύμφωνα με την κοινή υπουργική απόφαση 24944/20-09-2016 (ΦΕΚ 3066/Β'/2016), στην οποία εκχωρούνται αρμοδιότητες της ΕΥΔ ΠΑΑ 2014-2020, είναι αρμόδια για το συντονισμό και την παρακολούθηση της ορθής εφαρμογής των Προγραμμάτων Τοπικής Ανάπτυξης στη χώρα.
- Οι Ειδικές Υπηρεσίες Διαχείρισης (ΕΥΔ) ΕΠ των Περιφερειών, ως Ενδιάμεσοι Φορείς Διαχείρισης (ΕΦΔ), σύμφωνα με την 2545/17-10-2016 απόφαση εκχώρησης αρμοδιοτήτων είναι αρμόδιες για την παρακολούθηση της υλοποίησης των Προγραμμάτων Τοπικής Ανάπτυξης σε περιφερειακό επίπεδο.
- Οι ΟΤΔ και η Επιτροπή Διαχείρισης Προγράμματος (ΕΔΠ) ως επίπεδο λήψης αποφάσεων για τη διαχείριση και εφαρμογή των τοπικών προγραμμάτων είναι αρμόδιες για:
  - τη διαδικασία προκήρυξης και αξιολόγησης των προτάσεων
  - τη σύνταξη Τεχνικών Δελτίων Πράξεων και τροποποιήσεων αυτών
  - την παρακολούθηση πράξεων (παραλαβή αιτημάτων πληρωμής, διοικητικός έλεγχος, επιτόπια επιθεώρηση, επιβεβαίωση οικονομικού/φυσικού αντικειμένου, καταβολή ενίσχυσης).
- Ο Οργανισμός Πληρωμών και Ελέγχου Κοινοτικών Ενισχύσεων Προσανατολισμού και Εγγυήσεων (ΟΠΕΚΕΠΕ) είναι αρμόδιος για τη διενέργεια των πληρωμών (ΕΑΔ 2019).

Το LEADER / CLLD βασίζεται σε συγκεκριμένα χαρακτηριστικά. Κατά τις προηγούμενες περιόδους προγραμματισμού αυτά τα χαρακτηριστικά ήταν γνωστά ως «μέθοδος LEADER» ή οι «7 αρχές του LEADER». Στις παρούσες κατευθυντήριες γραμμές, αποκαλούνται «μέθοδος LEADER». Τα κύρια χαρακτηριστικά της CLLD, σύμφωνα με το Άρθρο 32 παράγραφος 2 του Κανονισμού (Ε.Ε. 2013) είναι τα εξής:

- **Εστίαση σε συγκεκριμένες υποπεριφερειακές ζώνες** και εδάφη που ορίζονται από τον τοπικό πληθυσμό βάσει προσέγγισης «από τη βάση προς την κορυφή».
- **Σύμπραξη δημόσιου και ιδιωτικού τομέα = ομάδα τοπικής δράσης (ΟΤΔ)**, η οποία αντιπροσωπεύει την περιοχή και τον πληθυσμό της και καθοδηγεί τη διαδικασία ανάπτυξης χωρίς καμία ομάδα συμφέροντος ή δημόσια αρχή να κατέχει την πλειοψηφία στη διαδικασία λήψης αποφάσεων.
- **Τοπική στρατηγική** η οποία χαράσσεται και υλοποιείται μέσω μιας συμμετοχικής διαδικασίας λήψης αποφάσεων «από τη βάση προς την κορυφή», η οποία οργανώνεται από ΟΤΔ, με στόχο την αντιμετώπιση των πλέον επείγουσών αναγκών της περιοχής.
- **Πολυτομεακή στρατηγική τοπικής ανάπτυξης** για την ενίσχυση και τη σύνδεση του τοπικού δυναμικού ανάπτυξης διαφόρων τομέων με σκοπό την επίτευξη τοπικών στόχων.
- **Καινοτομία** ως οριζόντιος στόχος στην ανάπτυξη της περιοχής της ΟΤΔ.

- **Δικτύωση** μεταξύ των φορέων στην περιοχή της ΟΤΔ, μεταξύ των ΟΤΔ και άλλων συμπράξεων δημοσίου και ιδιωτικού τομέα, με στόχο την οικοδόμηση ισχυρότερων θεμελίων για τη μεταφορά γνώσης και την ανταλλαγή εμπειριών.
- **Συνεργασία** μεταξύ τοπικών φορέων και μεταξύ ΟΤΔ από διαφορετικές περιοχές εντός του κράτους μέλους, στην ΕΕ και εκτός αυτής (ENRD 2021c).

Γράφημα 1: Οι 7 αρχές του LEADER

Πηγή: Ευρωπαϊκό Παρατηρητήριο

1. Η προσέγγιση «από τα κάτω προς τα πάνω» (Bottom-up approach)

Η προσέγγιση «από τα κάτω προς τα πάνω» βρίσκεται στο επίκεντρο του LEADER. Το LEADER πιστεύει ότι οι ντόπιοι είναι οι καλύτεροι ειδικοί για να οδηγήσουν την ανάπτυξη της περιοχής τους (ενδογενής ανάπτυξη). Αυτή η προσέγγιση σημαίνει ότι η τοπική κοινότητα και οι τοπικοί φορείς μπορούν να βοηθήσουν στον καθορισμό μιας αναπτυξιακής πορείας για την περιοχή τους σύμφωνα με τις ανάγκες, τις προσδοκίες και τα σχέδιά τους. Κάνοντας αυτό μέσω μιας συλλογικής προσέγγισης με ανάθεση λήψης αποφάσεων, τους δίνει τη δυνατότητα να αναλάβουν το μέλλον της περιοχής τους. Λαμβάνουν αποφάσεις σχετικά με την τοπική στρατηγική και την επιλογή των προτεραιοτήτων που θα επιδιωχθούν. Η ενεργός συμμετοχή ενθαρρύνεται σε κάθε στάδιο της διαδικασίας. Κατά τη διάρκεια υλοποίησης της στρατηγικής ανάπτυξης, η ΟΤΔ θα προβεί σε ενέργειες αξιολόγησης και αναθεώρησης. Η συμμετοχή των τοπικών παραγόντων θα πρέπει να είναι δίκαιη και διαφανής, συμπεριλαμβανομένου σε μεγάλο βαθμό των κατοίκων, οικονομικών, πολιτικών και κοινωνικών ομάδων συμφερόντων και αντιπροσωπευτικών δημόσιων και ιδιωτικών φορέων. Αυτή η προσέγγιση «από κάτω προς τα πάνω» κατοχυρώνεται στους κανονισμούς της ΕΕ με διατάξεις, ώστε να διασφαλίζεται ότι κατά την λήψη των αποφάσεων καμία ομάδα συμφερόντων δεν μπορεί να έχει πλειοψηφία.

2. Εστίαση στην Περιοχή

Το LEADER και η τοπική ανάπτυξη που καθοδηγείται από την κοινότητα βασίζεται σε έναν διαφορετικό τρόπο δράσης, συνδέοντας την εταιρική σχέση και την αναπτυξιακή στρατηγική σε μια ενιαία προσέγγιση. Η περιοχή αποτελεί τη βάση για την ανάπτυξη της τοπικής εταιρικής σχέσης και στρατηγικής δημιουργώντας ένα θετικό όραμα για το τι θα μπορούσε να υποστηριχθεί από μια ενεργή συμμαχία τοπικών ενδιαφερομένων. Σύμφωνα με την «Περιοχή παρέμβασης», η χρηματοδότηση του προγράμματος στοχεύει στις προτεραιότητες της περιοχής στο σύνολό της, όχι συγκεκριμένα έργα ή ομάδες έργων (επομένως διαφέρει από μια «προσέγγιση βάσει έργων»).

Η περιοχή περιλαμβάνει συνήθως μια μικρή, ομοιογενή, κοινωνικά και λειτουργικά συνεκτική περιοχή, που συχνά χαρακτηρίζεται από κοινές παραδόσεις, τοπική ταυτότητα, αίσθηση του «ανήκειν» ή κοινές ανάγκες και προσδοκίες. Η εστίαση σε μια τέτοια περιοχή επιτρέπει στην τοπική εταιρική σχέση να συνεργαστεί για να εντοπίσει τις τοπικές δυνάμεις και να αντιμετωπίσει προκλήσεις και ευκαιρίες, κινητοποιώντας το ενδογενές δυναμικό και τους πόρους της περιοχής.

Η επιλεγμένη περιοχή πρέπει να έχει επαρκή συνοχή και κρίσιμη μάζα όσον αφορά τους ανθρώπινους, κοινωνικούς, περιβαλλοντικούς και οικονομικούς πόρους, για να υποστηρίξει μια βιώσιμη στρατηγική τοπικής ανάπτυξης. Η περιοχή πρέπει να έχει σαφώς καθορισμένα γεωγραφικά σύνορα. Η αρχή του LEADER είναι ότι αυτά δεν πρέπει να ακολουθούν και απαραίτητα τα διοικητικά σύνορα.

Οι περιοχές πρέπει να πληρούν τα κριτήρια πληθυσμού LEADER (μεταξύ 10.000 και 150.000 κάτοικοι στις περισσότερες περιπτώσεις, όπως ορίζεται στον κανονισμό κοινών διατάξεων Ε.Ε. αριθ. 1303/2013) και ενδέχεται επίσης να υπόκεινται σε περαιτέρω κριτήρια ειδικά για τα κράτη μέλη. Τα σύνορα της περιοχής ενδέχεται να αναθεωρηθούν καθώς αναπτύσσεται η στρατηγική και η εταιρική σχέση ανάλογα με τις αναπτυξιακές προτεραιότητες και τους εμπλεκόμενους.

3. Πολύ - τομεακή Στρατηγική

Ο κανονισμός για τις κοινές διατάξεις (ΕΕ αριθ. 1303/2013) διευκρινίζει ότι η CLLD διεξάγεται μέσω ολοκληρωμένων και πολυτομεακών στρατηγικών τοπικής ανάπτυξης που βασίζονται σε περιοχές. Αυτό ήταν χαρακτηριστικό των διαδοχικών γενεών LEADER που διακρίνουν την προσέγγιση από τις παραδοσιακές τομεακές γεωργικές πολιτικές «από πάνω προς τα κάτω». Όπως υποδηλώνει το ακρωνύμιο LEADER, στοχεύει στη δημιουργία των «δεσμών μεταξύ της αγροτικής οικονομίας και των αναπτυξιακών δράσεων». Ως εκ τούτου, οι εταιρικές σχέσεις και οι στρατηγικές τοπικής ανάπτυξης στοχεύουν στην αξιοποίηση των δεσμών μεταξύ τοπικών τομέων για την εκμετάλλευση των πιθανών πολλαπλασιαστικών αποτελεσμάτων.

Με τον τρόπο αυτό διερευνούν και αντιμετωπίζουν τις ανάγκες και τις ευκαιρίες της περιοχής με ολοκληρωμένο τρόπο για την επίτευξη των επιθυμητών κοινών στόχων. Λέγοντας ολοκληρωμένο δε σημαίνει ότι περιλαμβάνει τα πάντα, ούτε ότι οι στρατηγικές

πρέπει να προσπαθούν να αντιμετωπίσουν τα προβλήματα που προκύπτουν ταυτόχρονα ή να δίνουν σε όλα την ίδια βαρύτητα. Οι δράσεις και τα έργα που περιλαμβάνονται στις τοπικές στρατηγικές θα πρέπει επομένως να συνδέονται και να συντονίζονται ως ένα συνεκτικό σύνολο. Οι ΟΤΔ οφείλουν να κάνουν επιλογές και να επικεντρώνονται σε εκείνους τους στόχους και τις ενέργειες που προσθέτουν αξία στην υποστήριξη που ήδη υπάρχει και έχουν τις μεγαλύτερες πιθανότητες να συμβάλουν στις αλλαγές που θέλουν να επιτύχουν.

4. Συνεργασία

Η Διατοπική και Διακρατική συνεργασία προσθέτει μια ευρύτερη διάσταση στην τοπική ανάπτυξη στις αγροτικές περιοχές. Η συνεργασία προχωρά πέρα από τη δικτύωση, εμπλέκοντας ντόπιους ανθρώπους και Ομάδες Τοπικής Δράσης σε συνεργασία με άλλους για την ανάληψη κοινού έργου. Αυτό μπορεί να περιλαμβάνει άλλες ομάδες LEADER ή μια παρόμοια συγκροτημένη ομάδα σε άλλη περιοχή, κράτος μέλος, υπό διαφορετικό Ευρωπαϊκό Διαρθρωτικό και Επενδυτικό Ταμείο, ή ακόμη και σε χώρα εκτός ΕΕ.

Φυσικά, η συνεργασία δεν είναι αυτοσκοπός. Θα πρέπει να υπάρχει σαφής σκοπός και όφελος από τη συνεργασία με άλλους. Η συνεργασία με άλλες περιοχές μπορεί να είναι μια εξαιρετική πηγή καινοτομίας και μεταφοράς γνώσης για τους ντόπιους. Η συνεργασία LEADER επιτρέπει στις αγροτικές περιοχές να αντιμετωπίσουν και να επωφεληθούν από την ποικιλομορφία τους εισάγοντας νέες προοπτικές και γνώσεις από άλλους τομείς ή εισάγοντας και εξάγοντας επιτυχημένες προσεγγίσεις και καλές πρακτικές.

Αν και τα οφέλη της συνεργασίας μπορεί να είναι σημαντικά, το ίδιο μπορεί να είναι και οι προκλήσεις εφαρμογής. Ως εκ τούτου, είναι σημαντικό να προγραμματίζεται προσεκτικά, να επιλέγονται τα σωστά θέματα και οι σωστοί εταίροι και να επωφελείται από την υποστήριξη που παρέχεται μέσω των Εθνικών Αγροτικών Δικτύων και του ENRD.

5. Καινοτομία

Η αναζήτηση για καινοτομία παραμένει ένα από τα πιο συναρπαστικά, πρωτοποριακά και ωστόσο προκλητικά μέρη της προσέγγισης LEADER. Για παράδειγμα, η αναζήτηση και η προώθηση νέων και καινοτόμων λύσεων σε τοπικά προβλήματα ή η αξιοποίηση ευκαιριών ήταν βασικό μέρος του LEADER από την αρχή του. Η καινοτομία ισχύει για ό,τι γίνεται, τους τύπους της υποστηριζόμενης δραστηριότητας, τα προϊόντα ή τις υπηρεσίες που αναπτύσσονται κ.λπ., αλλά σημαντικό είναι ότι ισχύει και για τον τρόπο με τον οποίο διεξάγονται οι διαδικασίες. Στην πραγματικότητα, αρχικά η ίδια η προσέγγιση LEADER ήταν η κύρια καινοτομία.

Κάθε ΟΤΔ θα πρέπει να επιδιώκει να φέρει νέα στοιχεία και λύσεις στην ανάπτυξη της επικράτειάς της. Αυτό ισχύει για τη στρατηγική της, τις δομές και τις διαδικασίες, καθώς και για τη λήψη αποφάσεων και την επιλογή έργων. Φυσικά, δεν θα πετύχει κάθε καινοτόμος ιδέα. Θα πρέπει πάντα να γίνεται προσεκτική αξιολόγηση του έργου και να λαμβάνεται υπόψη ένα επιτρεπτό επίπεδο κινδύνου στις αποφάσεις της ΟΤΔ. Δημιουργώντας τις

κατάλληλες συνθήκες και καλλιεργώντας προσεκτικά νέες και φρέσκες ιδέες, οι ΟΤΔ μπορούν να παράγουν ουσιαστικές και διαρκείς αλλαγές και οφέλη για την επικράτειά τους. Την πραγματική προστιθέμενη αξία που έχει σχεδιαστεί να επιτύχει το LEADER.

6. Αποκεντρωμένες αποφάσεις

Οι τοπικές εταιρικές σχέσεις για την ανάπτυξη της περιοχής λειτουργούν μέσω συγκεκριμένου και δομημένου μηχανισμού διακυβέρνησης, της Ομάδα Τοπικής Δράσης (ΟΤΔ), όπως έχει ήδη αναφερθεί. Η συμμετοχή στη σύμπραξη σημαίνει ότι τα άτομα που προηγουμένως ήταν παθητικοί «ωφελοούμενοι» μιας πολιτικής γίνονται ενεργοί εταίροι και οδηγοί της ανάπτυξης της περιοχής τους. Αυτό είναι ένα καθοριστικό χαρακτηριστικό της Τοπικής Ανάπτυξης που καθοδηγείται από την Κοινότητα.

Είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι καμία συνεργασία δεν είναι ίδια ως προς την προέλευση ή την ανάπτυξή της και ότι καμία συνεργασία δεν ξεκινάει τέλεια. Οι εταιρικές σχέσεις πρέπει να ταιριάζουν με την περιοχή τους και τις πραγματικότητες του τοπικού τους πλαισίου, αναγνωρίζοντας ότι απαιτείται χρόνος, προσπάθεια και δέσμευση για την οικοδόμηση της απαραίτητης εμπιστοσύνης. Είναι φυσιολογικό τα μέλη της εταιρικής σχέσης να εξελίσσονται καθώς εξελίσσεται η στρατηγική και το έργο της ΟΤΔ.

Ωστόσο, υπάρχουν ορισμένες βασικές αρχές που κατοχυρώνονται στους κανονισμούς της ΕΕ. Μια ΟΤΔ θα πρέπει να περιλαμβάνει εταίρους από το δημόσιο, τον ιδιωτικό και την κοινωνία των πολιτών. Θα πρέπει να είναι καλά ισορροπημένη και σε γενικές γραμμές αντιπροσωπευτική των τοπικών συμφερόντων και των διαφόρων κοινωνικοοικονομικών τομέων της περιοχής. Σε επίπεδο λήψης αποφάσεων, κανένας τομέας δεν μπορεί να αντιπροσωπεύει περισσότερο από το 49% των μελών της τοπικής εταιρικής σχέσης (Κανονισμός κοινών διατάξεων ΕΕ αριθ. 1303/2013). Η νομική μορφή της ΟΤΔ μπορεί να διαφέρει από χώρα σε χώρα, αλλά συχνά είναι ένας μη κερδοσκοπικός, εγγεγραμμένος οργανισμός. Ανεξάρτητα από τη νομική τους μορφή, οι ΟΤΔ μπορούν να ορίσουν έναν κατάλληλο εταίρο για να ενεργεί ως επίσημο υπόλογο όργανό τους.

7. Δικτύωση

Η δικτύωση είναι ο κινητήριος μοχλός του LEADER και της λειτουργίας του. Η ΟΤΔ είναι ένα δίκτυο τοπικών εταίρων που μέσω της στρατηγικής και των δραστηριοτήτων της προωθεί τους δεσμούς μεταξύ τοπικών παραγόντων και άλλων στην αναπτυξιακή αλυσίδα. Τα οφέλη της δικτύωσης στο LEADER εκτείνονται πολύ πέρα από αυτόν τον τοπικό ορίζοντα. Τα τοπικά, εθνικά και διεθνή δίκτυα έχουν γίνει ολοένα και πιο σημαντικά καθώς συνδέουν τους αγροτικούς ανθρώπους, τους τόπους και τις δράσεις. Με την έλευση της CLLD, ευρύτερα δίκτυα που περιλαμβάνουν συνδέσεις με μη αγροτικές περιοχές μπορούν να προσφέρουν νέες δυνατότητες. Η δικτύωση φέρνει κοντά όσους εμπλέκονται στη διάδοση και ανταλλαγή γνώσεων, της εμπειρίας, των καινοτομιών, των ιδεών και των πληροφοριών, στην υπέρβαση της απομόνωσης και στην ανάπτυξη ικανοτήτων. Η δικτύωση διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στην τόνωση και την υποστήριξη της δραστηριότητας συνεργασίας.

Τα Εθνικά Αγροτικά Δίκτυα (NRN) δημιουργούνται σε όλα τα κράτη μέλη μέσω των Προγραμμάτων Αγροτικής Ανάπτυξης. Μολονότι στοχεύουν σε ένα ευρύτερο φάσμα ενδιαφερόμενων μερών της υπαίθρου, η αποστολή τους περιλαμβάνει συγκεκριμένη υποστήριξη για ΟΤΑ. Ορισμένες περιλαμβάνουν υποομάδες ΟΤΑ. Το Ευρωπαϊκό Δίκτυο για την Αγροτική Ανάπτυξη (ENRD) δρα σε ευρωπαϊκό επίπεδο, βοηθώντας άμεσα τόσο Εθνικά Αγροτικά Δίκτυα όσο και τις ΟΤΑ και περιλαμβάνει μια υποομάδα CLLD/LEADER.

Η Ευρωπαϊκή Ένωση LEADER για την Αγροτική Ανάπτυξη (ELARD) είναι ένας διεθνής μη κερδοσκοπικός οργανισμός μελών και φορέων συνεργασίας. Η ιδιότητα μέλους του ELARD περιλαμβάνει μεγάλο αριθμό ΟΤΑ και πολλές από τις εθελοντικές εθνικές και περιφερειακές ομάδες LEADER.

Κάθε ένα από τα χαρακτηριστικά του LEADER συμπληρώνει και αλληλεπιδρά θετικά με τα άλλα καθ' όλη τη διάρκεια της διαδικασίας υλοποίησης, με μοναδικό γνώμονα τη δυναμική των αγροτικών περιοχών και την ικανότητά τους να επιλύουν τα δικά τους προβλήματα. Για το λόγο αυτό το LEADER χαρακτηρίζεται ως μεθοδολογία και δεν αποτελεί απλώς ένα πρόγραμμα χρηματοδότησης (Konach, 2000).

Αυτά τα χαρακτηριστικά έχουν ενισχυθεί περαιτέρω κατά την τρέχουσα περίοδο προγραμματισμού με:

- την ενίσχυση της προπαρασκευαστικής υποστήριξης για τοπικές εταιρικές σχέσεις (π.χ. ανάπτυξη ικανοτήτων, κατάρτιση και δικτύωση με στόχο τη διευκόλυνση της βελτίωσης της προετοιμασίας και υλοποίησης των στρατηγικών τοπικής ανάπτυξης)
- την ενδυνάμωση του ρόλου των ΟΤΑ στη διακυβέρνηση αγροτικών εδαφών (π.χ. περισσότερες τοπικές αποφάσεις σχετικά με δράσεις που υποστηρίζονται από στρατηγικές CLLD και πιο ευέλικτοι δημοσιονομικοί κανόνες, όπως αναφέρεται στα άρθρα 67, 68 και 69 του κανονισμού (Ε.Ε. 2013) για την εφαρμογή του CLLD/LEADER σε τοπικό επίπεδο)
- την ενσωμάτωση των ρυθμίσεων παρακολούθησης και αξιολόγησης στις στρατηγικές CLLD/LEADER με στόχο τη βελτίωση του σχεδιασμού και της υλοποίησής τους
- τη μεγαλύτερη εστίαση στον συντονισμό, ώστε να καταστεί δυνατή η ενίσχυση της ανταλλαγής και της συνεργασίας μεταξύ των ενδιαφερόμενων φορέων (π.χ. ρητή διάθεση κονδυλίων για τον συντονισμό)
- την ενίσχυση της συμμετοχής του ιδιωτικού τομέα στη σύμπραξη (μέσω ειδικού κανόνα ο οποίος θα απαιτεί τη συμμετοχή εταίρων του ιδιωτικού τομέα στις αποφάσεις επιλογής έργων)
- τη βελτιστοποίηση της διεθνικής συνεργασίας (π.χ. μέσω κοινών κανόνων σχετικά με τη δημοσίευση των διαδικασιών επιλογής και των προθεσμιών για την επιλογή έργων).

Η CLLD/LEADER είναι προγραμματισμένη στο πλαίσιο της συμφωνίας εταιρικής σχέσης και σε συναφή εθνικά/περιφερειακά προγράμματα των ΕΔΕΤ. Διαφορετικές πολιτικές μπορούν να συγχωνευθούν σε τοπικό επίπεδο σε μία στρατηγική CLLD/LEADER ώστε να επιτευχθούν αποτελέσματα που θα συμβάλουν στην επίτευξη ευρύτερων στόχων της Ε.Ε., υπερβαίνοντας την εστίαση μιας ενιαίας πολιτικής (Ε.Ε. 2017).

Γράφημα 2: Η CLLD/LEADER στο πλαίσιο της αρχιτεκτονικής της πολιτικής της ΕΕ για την περίοδο προγραμματισμού 2014-2020

Πηγή: Ευρωπαϊκή Επιτροπή – Γενική Διεύθυνση Γεωργίας και Αγροτικής Ανάπτυξης – Διοικητική μονάδα C.4 (2017): Κατευθυντήριες γραμμές. Αξιολόγηση του CLLD/LEADER. Βρυξέλλες, 2017.

1.3 Η προστιθέμενη αξία του LEADER

Η CLLD/LEADER υλοποιείται με ειδική μέθοδο, η οποία, εάν εφαρμοστεί σωστά, θα δημιουργήσει προστιθέμενη αξία υπό τη μορφή βελτιωμένου κοινωνικού κεφαλαίου, βελτιωμένης διακυβέρνησης, βελτιωμένων αποτελεσμάτων και ωφελειών της υλοποίησης του προγράμματος / της στρατηγικής, σε σύγκριση με την υλοποίηση χωρίς τη μέθοδο LEADER.

Η έννοια της προστιθέμενης αξίας CLLD/LEADER σε επίπεδο τοπικού προγράμματος.

Ορισμένες φορές, τα αποτελέσματα που επιτυγχάνονται με τη μέθοδο CLLD/LEADER αναφέρονται ως η «προστιθέμενη αξία» της προσέγγισης αυτής. Δημιουργείται υπό τη μορφή βελτιωμένου κοινωνικού κεφαλαίου, βελτιωμένης τοπικής διακυβέρνησης και βελτιωμένων αποτελεσμάτων.

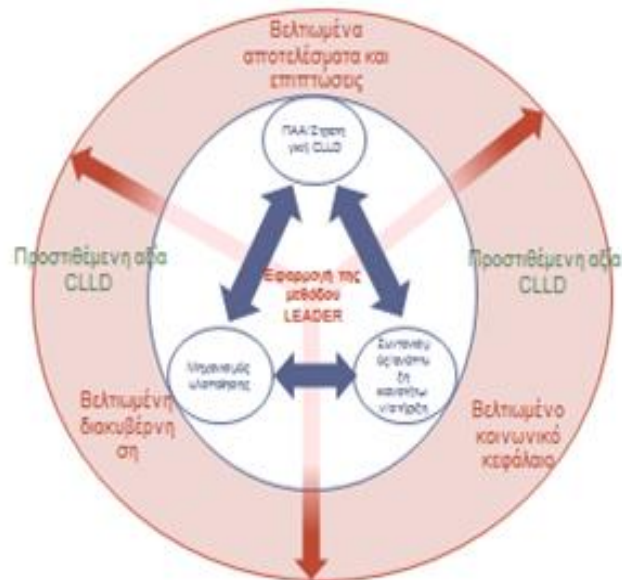
Η προστιθέμενη αξία του LEADER δημιουργείται μέσω:

1. της υλοποίησης του προγράμματος / της στρατηγικής, και ειδικότερα της υλοποίησης του μέτρου 19 του ΠΑΑ και της στρατηγικής CLLD/LEADER, δηλ. της έναρξης επιχειρησιακής λειτουργίας υπό τη μορφή έργων και των αποτελεσμάτων και των ωφελειών που επιφέρουν τα έργα.
2. του μηχανισμού υλοποίησης του ΠΑΑ και της ΟΤΔ, δηλ. του συνόλου των κανόνων, των διαδικασιών και των διοικητικών ρυθμίσεων, μέσω των οποίων διασφαλίζεται ότι οι στόχοι της στρατηγικής μετουσιώνονται σε απτές δράσεις σε τοπικό επίπεδο.
3. της στήριξης/του συντονισμού για ανάπτυξη ικανοτήτων: Η στήριξη που παρέχει η ΔΑ για την ενθάρρυνση των δικαιούχων και την παροχή σε αυτούς της δυνατότητας, είτε απευθείας είτε μέσω του ΕΑΔ, να χρησιμοποιήσουν το μέτρο 19 του ΠΑΑ, καθώς και η

ικανότητα συντονισμού της ΟΤΔ (δηλ. όλες οι πράξεις της που δεν σχετίζονται άμεσα με το έργο και οι οποίες αποσκοπούν στην ενίσχυση των ικανοτήτων ευαισθητοποίησης, ετοιμότητας, συνεργασίας και δικτύωσης του τοπικού πληθυσμού ώστε να συμβάλει στην ανάπτυξη της περιοχής του).

Γράφημα 3: Η προστιθέμενη αξία από την εφαρμογή της μεθόδου CLLD/LEADER σε τοπικό επίπεδο.

Πηγή: Ευρωπαϊκή Επιτροπή – Γενική Διεύθυνση Γεωργίας και Αγροτικής Ανάπτυξης – Διοικητική μονάδα C.4 (2017): Κατευθυντήριες γραμμές. Αξιολόγηση του CLLD/LEADER. Βρυξέλλες, 2017

Και τα τρία στοιχεία, δηλ. η υλοποίηση του προγράμματος/της στρατηγικής, η στήριξη/ο συντονισμός για ανάπτυξη ικανοτήτων και ο μηχανισμός υλοποίησης σε αμφότερα τα επίπεδα, είναι στενά συνυφασμένα. Αυτά τα τρία στοιχεία αποτελούν ένα αδιαχώριστο σύνολο. Με τη βοήθεια αυτών οδηγούμαστε - άλλωστε αυτός είναι ο σκοπός - σε τρεις διαφορετικές προοπτικές, τρεις διαφορετικές προσεγγίσεις της πραγματικότητας. Ενώ ο μηχανισμός υλοποίησης αφορά κανόνες, διαδικασίες και ελέγχους, ο συντονισμός αφορά την ανάπτυξη ικανοτήτων σε ατομικό, οργανωσιακό και κοινωνικό επίπεδο, καθώς και «ήπιων» μορφών στήριξης. Οι δραστηριότητες υποστήριξης μπορούν να σχετίζονται άμεσα με το έργο ή να αφορούν το σύστημα. Αυτές οι διακρίσεις παρέχουν μια πιο ολοκληρωμένη εικόνα όσον αφορά στο τι συμβαίνει σε τοπικό επίπεδο, καθώς και ένα πλουσιότερο εννοιολογικό πλαίσιο για τον προσδιορισμό των παραγόντων που θα έχουν οδηγήσει ή όχι στο τέλος σε προστιθέμενη αξία του LEADER (Ε.Ε. 2017).

Το πραγματικό πλεονέκτημα της προσέγγισης LEADER βρίσκεται στην ικανότητά του να αγκαλιάζει την πολυπλοκότητα του εδαφικού συστήματος, δηλαδή την αγροτική υποδομή, τα κοινά αγαθά, την τοπική και πολιτιστική κληρονομιά, την οργανωτική ικανότητα, τη μεταφορά γνώσης (Dax et al. 2016).

Επετειακή φωτογραφία για τα 30 χρόνια LEADER

30 Χρόνια LEADER (πηγή: https://ec.europa.eu/info/food-farming-fisheries/key-policies/common-agricultural-policy/rural-development_en#leader)

1.4 Η διαδικασία της αξιολόγησης των τοπικών προγραμμάτων

Τόσο οι ιδιωτικές όσο και οι δημόσιες επενδύσεις αποτελούν το βασικότερο παράγοντα οικονομικής ανάπτυξης. Μέσα από αυτές κινητοποιούνται, συνδυάζονται και αξιοποιούνται οι συντελεστές παραγωγής (κεφάλαιο, εργασία, τεχνογνωσία). Για τον καλύτερο και αποδοτικότερο σχεδιασμό των επενδύσεων απαιτείται προηγουμένως η ανάλυση του αντίκτυπου που επιφέρουν στην οικονομία, στην κοινωνία, στο φυσικό περιβάλλον κ.λπ. και η αξιολόγησή τους.

Η αξιολόγηση των διαρθρωτικών παρεμβάσεων όπως αναφέρει ο Ψυχάρης (2004) είναι η διαδικασία βάσει της οποίας γίνεται η εκτίμηση της αποτελεσματικότητας των πολιτικών της Ε.Ε.. Οι διαρθρωτικές αυτές παρεμβάσεις αποτελούν αντικείμενο αξιολόγησης, που αποσκοπούν στην εκτίμηση του αντίκτυπού τους σε σχέση με τους στόχους και στην ανάλυση των επιπτώσεών τους σε συγκεκριμένα διαρθρωτικά προβλήματα.

Η αξιολόγηση είναι ένα σημαντικό μέρος του κύκλου της εφαρμογής πολιτικών και ειδικότερα της υλοποίησης τοπικών προγραμμάτων. Η αξιολόγηση συμβάλλει μέσω της χρήσης των αποτελεσμάτων της στη βελτίωση του σχεδιασμού, της ποιότητας και της εφαρμογής των εν λόγω τοπικών προγραμμάτων. Τα αποτελέσματα της αξιολόγησης μπορούν επίσης να βοηθήσουν τους υπεύθυνους χάραξης πολιτικής να στοχεύσουν στους διαθέσιμους πόρους πιο αποτελεσματικά και αποδοτικά.

Η αξιολόγηση επιτρέπει την επίδειξη των επιτευγμάτων με διαφανή τρόπο μέσω της συλλογής στοιχείων σχετικά με την απόδοση, τα αποτελέσματα και τον αντίκτυπο των παρεμβάσεων πολιτικής. Αυτά είναι σημαντικά μέσα για να δικαιολογηθούν τα κονδύλια που δαπανήθηκαν και να ενισχυθεί η διαφάνεια και η λογοδοσία της πολιτικής της Ε.Ε. για την αγροτική ανάπτυξη. Η επικύρωση των επιτευγμάτων πολιτικής χρησιμεύει στη νομιμοποίηση της χρηματοδότησης για μέτρα αγροτικής ανάπτυξης και είναι σημαντική σε ευρωπαϊκό, εθνικό και περιφερειακό επίπεδο (ENRD 2021a).

Το έργο αξιολόγησης των προγραμμάτων προσλαμβάνεται ως αναπόσπαστο στοιχείο για την αποτίμηση των αποτελεσμάτων από την υλοποίηση των επενδυτικών σχεδίων και την εκπλήρωση των στόχων της τοπικής στρατηγικής. Επιδίωξη της αξιολόγησης είναι η λεπτομερής και ακριβής επικαιροποίηση και προσαρμογή της τοπικής στρατηγικής στις μεταβολές του αναπτυξιακού περιβάλλοντος και της σταθερής επιδίωξης για αειφορία και βιώσιμη απασχόληση στην περιοχή παρέμβασης (Koutsouris and Hatzantonis 2002).

Αναφορικά με το χρόνο πραγματοποίησής της, διακρίνουμε την εκ των προτέρων αξιολόγηση (*ex ante evaluation*), την αξιολόγηση κατά την διάρκεια υλοποίησης της επένδυσης ή ενδιάμεση αξιολόγηση (*on going evaluation*) και την εκ των υστέρων αξιολόγηση (*ex post evaluation*). Ειδικότερα:

Η εκ των προτέρων αξιολόγηση πραγματοποιείται πριν από την έναρξη υλοποίησης του έργου ή της επένδυσης και αναφέρεται στην επισήμανση, μέτρηση και σύγκριση των προβλεπόμενων αποτελεσμάτων (ωφελειών και κόστους) των προτεινόμενων ή προγραμματιζόμενων εναλλακτικών σχεδίων επένδυσης. Υποθέτει ανάμεσα στα άλλα, ότι δεν υπάρχουν μεταβολές στις εξωγενείς μεταβλητές ή δεν μεταβάλλεται η λειτουργία του υπάρχοντος οικονομικού συστήματος. Αυτή η μεθοδολογία μπορεί να εφαρμοστεί για

παράδειγμα, σε δημόσιες επενδύσεις διαφόρων τομέων, όπως υποδομές, υγεία, απασχόληση, περιβάλλον. Για την ανάπτυξη αυτού του τύπου αξιολόγησης, επιλέγονται πρώτα οι δείκτες ενδιαφέροντος, είτε ποσοτικοί είτε ποιοτικοί, π.χ. την καθαρή παρούσα αξία (NPV) ή την εσωτερική τιμή απόδοσης (IRR). Με αυτόν τον τρόπο, καθορίζεται μια γραμμή βάσης ή ένα σημείο εκκίνησης που θα συγκριθεί με τα εκτιμώμενα αποτελέσματα.

Η εκ των υστέρων αξιολόγηση μετρά και αναλύει τις αποκλίσεις μεταξύ προβλέψεων και πραγματοποιήσεων αναφορικά με τις άμεσες ή έμμεσες επιδράσεις των επενδύσεων.

Η ενδιάμεση αξιολόγηση εκτιμά και αναλύει το βάσιμο των υποθέσεων που έγιναν και πιθανόν προτείνει όπου είναι δυνατόν, τον μερικό επαναπροσανατολισμό ή τροποποίηση της επένδυσης/ πολιτικής. Επιπλέον, οι δύο αυτές αξιολογήσεις έχουν ως σκοπό να βελτιώσουν τις τεχνικές πρόβλεψης και ποσοτικοποίησης των ωφελειών και των επιπτώσεων, που θα γίνουν μελλοντικά σε παρόμοιες επενδύσεις και θα χρησιμοποιηθούν για τις εκ των προτέρων αξιολογήσεις. Οι εκ των προτέρων αξιολογήσεις είναι οι δυσκολότερες, γιατί απαιτούν την δυνατότητα πρόβλεψης των επιπτώσεων των επενδύσεων, αλλά είναι οι σημαντικότερες στην διαδικασία του προγραμματισμού, αφού προηγούνται αυτού και συνεπώς καθορίζουν το περιεχόμενό του.

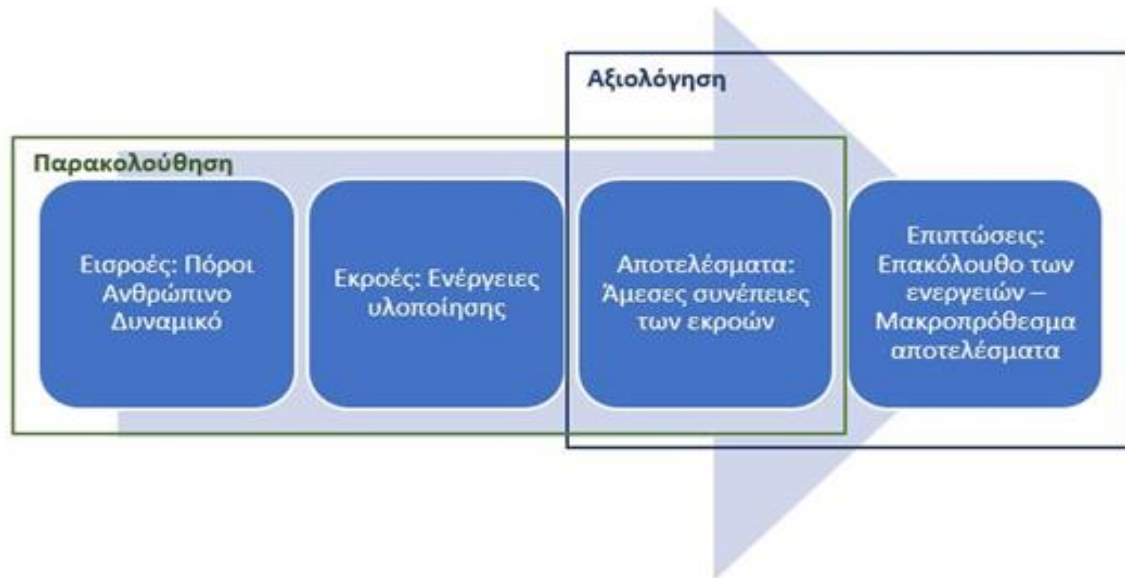
1.5 Έννοια και σκοπός της παρακολούθησης και αξιολόγησης του LEADER/ CLLD σε επίπεδο ΟΤΔ

Ένα από τα χαρακτηριστικά της μεθόδου LEADER που έχουν ενισχυθεί περαιτέρω κατά την τρέχουσα περίοδο προγραμματισμού (2014-2020) αφορά στην ενσωμάτωση των ρυθμίσεων παρακολούθησης και αξιολόγησης στις στρατηγικές CLLD/LEADER σε επίπεδο ΟΤΔ, στα πλαίσια της βελτίωσης της λειτουργίας τους και του σχεδιασμό και υλοποίησης της στρατηγικής τους.

Για την αξιολόγηση των στρατηγικών τοπικής ανάπτυξης, οι ΟΤΔ χρησιμοποιούν συνήθως μεμονωμένους δείκτες (όπως «δημιουργήθηκαν θέσεις εργασίας σε υποστηριζόμενα έργα»), «% του αγροτικού πληθυσμού που επωφελείται από βελτιωμένες υπηρεσίες/υποδομές») για την καταγραφή των αποτελεσμάτων του LEADER στην τοπική ανάπτυξη, αλλά αυτά δεν επαρκούν για την αποτύπωση της πολύπλευρης φύσης της τοπικής ανάπτυξης. Επιπλέον δεδομένα για αυτούς τους δείκτες, είναι επί του παρόντος διαθέσιμα σε επίπεδο NUTS2, το οποίο δεν είναι το επίπεδο στο οποίο εφαρμόζονται οι στρατηγικές τοπικής ανάπτυξης (European Commission 2021).

Η παρακολούθηση και η αξιολόγηση των Στρατηγικών LEADER/CLLD σε επίπεδο ΟΤΔ παρέχουν τη βάση τεκμηρίωσης, η οποία τις επιτρέπει να επικυρώνουν τη λογική των στρατηγικών τους, να ελέγχουν εάν επιτυγχάνονται οι προβλεπόμενοι στόχοι και να διαπιστώσουν ποιες βελτιώσεις είναι απαραίτητες. Για το σκοπό αυτό, οι ΟΤΔ θα πρέπει να οργανώνουν αποτελεσματική παρακολούθηση και αξιολόγηση ως αναπόσπαστο μέρος των στρατηγικών τους.

Γράφημα 4: Παρακολούθηση και Αξιολόγηση Στρατηγικών LEADER/ CLLD

Πηγή: Ευρωπαϊκή Επιτροπή – Γενική Διεύθυνση Θαλάσσιας Πολιτικής και Αλιείας – Διοικητική μονάδα D.3: Έγγραφο εργασίας για την αξιολόγηση του CLLD, Μονάδα Στήριξης FAME, Βρυξέλλες 2018

Η παρακολούθηση αποτελεί μια συνεχή και συστηματική διαδικασία που διεξάγεται κατά τη διάρκεια εφαρμογής της στρατηγικής για την απόκτηση τακτικών αναφορών σχετικά με την πρόοδο της στρατηγικής και τη σύγκρισή της με αυτό που σχεδιάστηκε, συμβάλλοντας στον εντοπισμό και τη διόρθωση οποιασδήποτε απόκλισης από τους επιχειρησιακούς στόχους και την απόδοση του τοπικού προγράμματος. Επικεντρώνεται κυρίως στην καταγραφή ποσοτικών στοιχείων για εισροές και εκροές (π.χ. αριθμός των πράξεων που ενέταξε η ΟΤΔ στο τοπικό της πρόγραμμα, θέσεις εργασίας που δημιουργήθηκαν, αριθμός συμμετεχόντων σε ενέργειες δημοσιότητας της ΟΤΔ, αριθμός επισκέψεων της ιστοσελίδας μίας ΟΤΔ κ.λ.π) και σε μικρότερο βαθμό στα αποτελέσματα.

Η αξιολόγηση είναι μια περιοδική εκτίμηση του σχεδιασμού, της υλοποίησης και των αποτελεσμάτων μιας συνεχούς ή ολοκληρωμένης διαδικασίας. Στο πλαίσιο της CLLD/LEADER, η αξιολόγηση χρησιμοποιείται για την εκτίμηση της στρατηγικής τοπικής ανάπτυξης ή / και το έργο της ΟΤΔ. Συμβάλλει καθοριστικά στην κατανόηση της σχέσης αιτίας-αποτελέσματος (πώς και σε ποιο βαθμό τα παρατηρούμενα αποτελέσματα μπορούν να αποδοθούν στη δραστηριότητα της ΟΤΔ;) και στον εντοπισμό μη επιδιωκόμενων αποτελεσμάτων. Πέρα όμως από την αποτύπωση των άμεσων αποτελεσμάτων, ο ουσιαστικός της ρόλος έγκειται στον εντοπισμό του μακροπρόθεσμου αντίκτυπου από την υλοποίηση του τοπικού προγράμματος και στην λήψη αποφάσεων.

Η αξιολόγηση είναι άρρηκτα συνδεδεμένη και συμπληρώνει την παρακολούθηση της εφαρμογής της στρατηγικής, παρέχοντας μια πιο εμπειριστατωμένη εκτίμηση του τι λειτούργησε, τι δεν λειτούργησε και γιατί. Οι πληροφορίες και τα δεδομένα από τη συστηματική παρακολούθηση αποτελούν τη βάση και παρέχουν ουσιαστική συμβολή στην αξιολόγηση, ενώ μπορούν να δημιουργήσουν ερωτήματα τα οποία θα απαντηθούν μέσω αυτής. Για αυτό το λόγο ο προγραμματισμός παρακολούθησης από την ΟΤΔ θα πρέπει να λαμβάνει υπόψη τις ανάγκες της αξιολόγησης και το αντίστροφο.

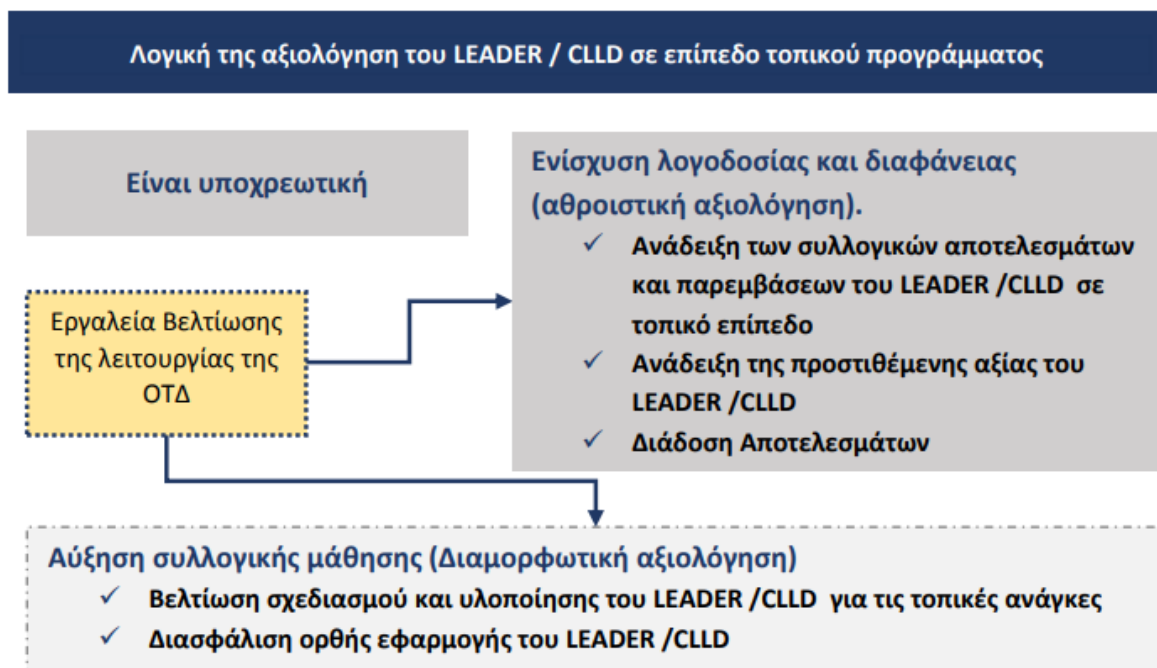
Η αξιολόγηση αποτελεί υποχρεωτικό στοιχείο της CLLD/LEADER. Πέρα όμως από την κανονιστική υποχρέωση, η κάθε ΟΤΔ θα πρέπει να αντιμετωπίσει την αξιολόγηση ως ένα εργαλείο βελτίωσης και μάθησης από το οποίο θα ωφεληθεί η ίδια, καθώς με την αξιολόγηση:

α) θα ενισχύσει τη λογοδοσία και διαφάνεια της όσον αφορά τη λειτουργία και τις δραστηριότητες της (π.χ. οι ΟΤΔ θα μπορούν να χρησιμοποιούν τα πορίσματα της αξιολόγησης για να αναδείξουν και να διαφημίσουν προς τα έξω την αποδοτικότητα τους και τα αποτελέσματα των παρεμβάσεων τους).

β) θα αυξήσει τη συλλογική μάθηση, χρησιμοποιώντας την για να μάθει τι αποφέρει και τι δεν αποφέρει θετικά αποτελέσματα στην λειτουργία της ή για να βελτιώσει τον σχεδιασμό και την υλοποίηση της στρατηγικής της. Η μάθηση που προέρχεται από την αξιολόγηση του έργου είναι θεμελιώδης για τη βελτιστοποίηση της χρήσης της δημόσιας χρηματοδότησης και τη βελτίωση των δυνατοτήτων της CLLD να φέρει απτές και θετικές αλλαγές στις τοπικές κοινότητες.

Σε τελική ανάλυση, η αξιολόγηση μπορεί να βοηθήσει τις ίδιες τις ΟΤΔ να χρησιμοποιούν όσο πιο αποτελεσματικά μπορούν τους διαθέσιμους πόρους τους και να διασφαλίσουν πως ότι κάνουν γίνεται σωστά και έχουν την αποδοχή του τοπικού πληθυσμού, στον οποίο άλλωστε απευθύνονται.

Γράφημα 5: Σκοπός της αξιολόγησης του CLLD/LEADER

Πηγή: Ευρωπαϊκό Helpdesk αξιολόγησης για την αγροτική ανάπτυξη, 2017.

Επίσης ανάλογα με τον τρόπο αξιολόγησης που θα επιλέξει η ΟΤΔ μπορεί να διακριθεί ως:

Αξιολόγηση: όταν η αξιολόγηση σε τοπικό επίπεδο διενεργείται από ανεξάρτητο φορέα που διαθέτει εμπειρογνωμοσύνη στον τομέα της αξιολόγησης και δεν εμπλέκεται/δεν είναι

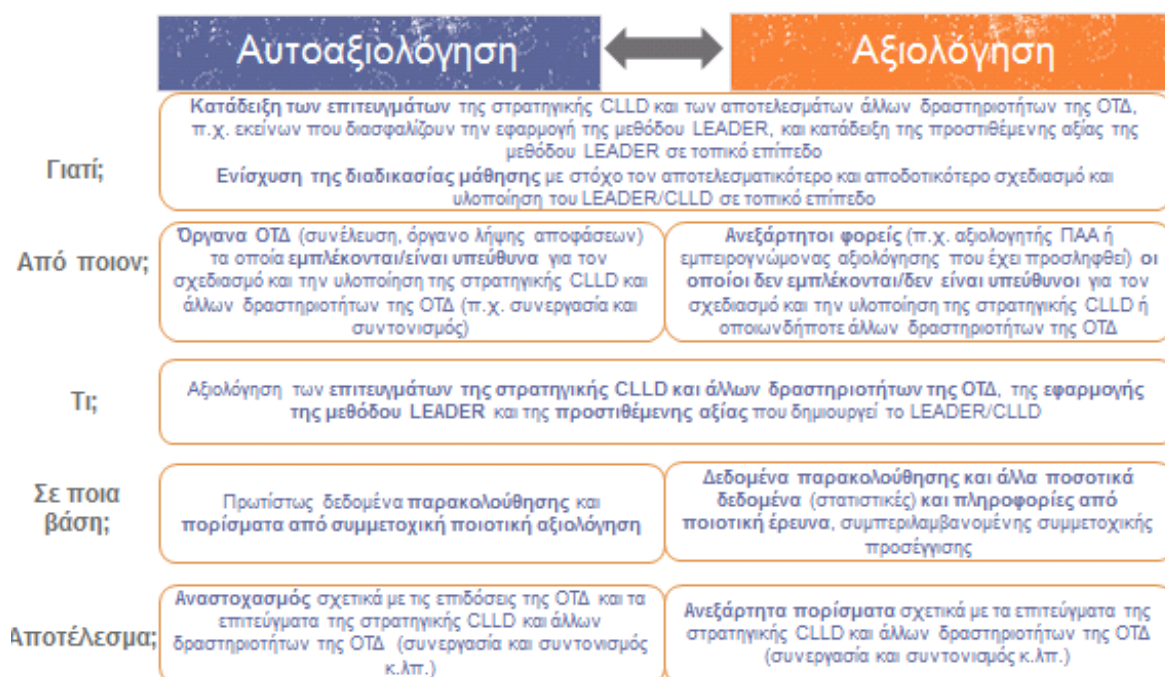
υπεύθυνος για τον σχεδιασμό και την υλοποίηση της στρατηγικής και άλλων δραστηριοτήτων της ΟΤΔ. Πρόκειται για έναν εξωτερικό εμπειρογνώμονα αξιολόγησης.

Αυτοαξιολόγηση: όταν η αξιολόγηση διενεργείται από την ΟΤΔ και συγκεκριμένα από τους συμμετέχοντες/υπεύθυνους για τον σχεδιασμό και την υλοποίηση της στρατηγικής (μέλη της ΟΤΔ, όργανο λήψης αποφάσεων, διοίκηση ΟΤΔ κ.λπ.). Η αυτοαξιολόγηση είναι μια διαμορφωτική διαδικασία που σχεδιάζεται και πραγματοποιείται από όσους υλοποιούν μια παρέμβαση ή συμμετέχουν σε αυτήν (π.χ. διοικητικά όργανα, όργανα λήψης αποφάσεων, δικαιούχοι). Παρέχει μια εκ των έσω άποψη για τις δραστηριότητες και επικεντρώνεται στις συνολικές επιδόσεις. Οι εμπλεκόμενοι φορείς, με ή χωρίς τη βοήθεια εξωτερικού συντονιστή, αναλύουν τον τρόπο με τον οποίο ενεργούν και αναλογίζονται σε τι βαθμό συμβάλλουν στην επίτευξη των συμφωνηθέντων στόχων και επιδιώξεων. Η συμμετοχική φύση της αυτοαξιολόγησης δημιουργεί μαθησιακά αποτελέσματα για όλους όσοι συμμετέχουν σε αυτήν.

Συνδυασμός αυτοαξιολόγησης και αξιολόγησης: Ο ΟΤΔ μπορεί να προσλάβει έναν εξωτερικό εμπειρογνώμονα, ο οποίος θα συντονίζει και θα διευκολύνει τη διαδικασία αυτοαξιολόγησης. Αυτός ο εμπειρογνώμονας ενδέχεται να έχει απλώς συντονιστικό ρόλο, ωστόσο μπορεί επίσης να ενεργεί ως εμπειρογνώμονας και να παρέχει γνώμες και συμβουλές. Στην πραγματικότητα, υπάρχει μια συνέχεια μεταξύ της πρακτικής της αυτοαξιολόγησης και της πρακτικής της διαμορφωτικής αξιολόγησης.

Στο παρακάτω σχήμα περιγράφονται οι συνδέσεις και οι διαφορές μεταξύ της αυτοαξιολόγησης και της αξιολόγησης.

Γράφημα 6: Αυτοαξιολόγηση και ανεξάρτητη αξιολόγηση σε τοπικό επίπεδο

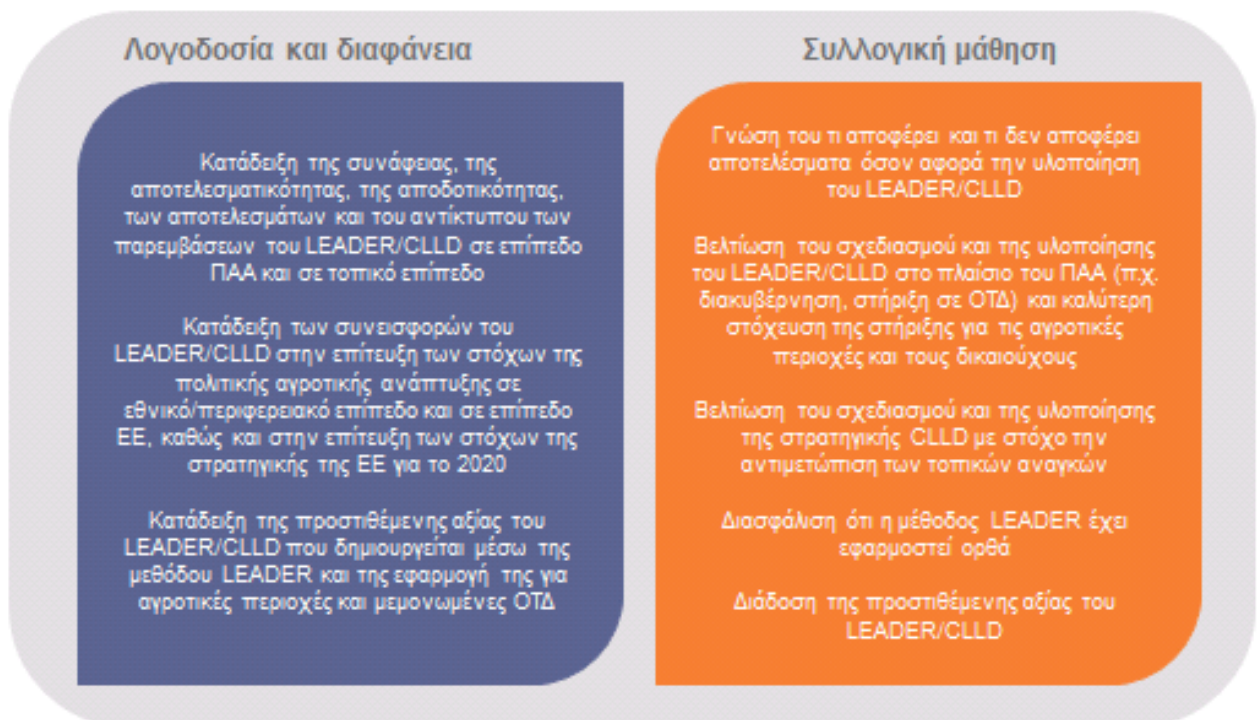

1.6 Περιεχόμενο της αξιολόγησης του LEADER / CLLD σε επίπεδο τοπικού προγράμματος

Η αξιολόγηση του CLLD/LEADER βοηθάει τους φορείς χάραξης πολιτικής, τους διαχειριστές προγραμμάτων, τις ΟΤΔ και τους δικαιούχους να χρησιμοποιούν αποτελεσματικότερα τους πόρους τους για την αντιμετώπιση των αναγκών του τοπικού πληθυσμού. Από την άποψη αυτή, η αξιολόγηση του LEADER /CLLD είναι τόσο αθροιστική (λογοδοσία και διαφάνεια) όσο και διαμορφωτική (συλλογική μάθηση) (Ε.Ε. 2017).

Το έργο αξιολόγησης του προγράμματος προσλαμβάνεται ως αναπόσπαστο στοιχείο για την αποτίμηση των αποτελεσμάτων από την υλοποίηση των επενδυτικών σχεδίων και την εκπλήρωση των στόχων της τοπικής στρατηγικής. Επιδίωξη της αξιολόγησης είναι η λεπτομερής και ακριβής επικαιροποίηση και προσαρμογή της τοπικής στρατηγικής στις μεταβολές του αναπτυξιακού περιβάλλοντος και της σταθερής επιδίωξης για αειφορία και βιώσιμη απασχόληση στην περιοχή παρέμβασης.

Γράφημα 7: Σκοπός της αξιολόγησης του LEADER / CLLD

Πηγή: Ευρωπαϊκό Helpdesk αξιολόγησης για την αγροτική ανάπτυξη, 2017.

Το περιεχόμενο της αξιολόγησης περιλαμβάνει τέσσερα (4) πεδία. Το πρώτο από αυτά είναι υποχρεωτικό, καλύπτει τις ελάχιστες απαιτήσεις αξιολόγησης σε επίπεδο ΟΤΔ και αφορά στη περιγραφή των ρυθμίσεων παρακολούθησης και αξιολόγησης της στρατηγικής, καθώς και στην διεξαγωγή ειδικών δραστηριοτήτων παρακολούθησης και αξιολόγησης που συνδέονται με τη στρατηγική CLLD. Τα υπόλοιπα τρία αποτελούν συνιστώμενες δραστηριότητες αξιολόγησης σε τοπικό επίπεδο (προαιρετικά πεδία αξιολόγησης).

Η υποχρεωτική αξιολόγηση της στρατηγικής LEADER/CLLD σε επίπεδο ΟΤΔ εστιάζει:

- ➔ στην αξιολόγηση της συνοχής της στρατηγικής CLLD: εσωτερικά (μεταξύ των στόχων της στρατηγικής, των προγραμματισμένων εισροών, του συνδυασμού παρεμβάσεων και αναμενόμενων εκροών, αποτελεσμάτων και επιπτώσεων) και

εξωτερικά (μεταξύ των διαφόρων μέσων που υλοποιούνται μαζί στην ίδια περιοχή), καθώς και στην αξιολόγηση της συνάφειας στην αντιμετώπιση των σημαντικότερων αναγκών της περιοχής παρέμβασης της ΟΤΔ, η οποία προκύπτει από την ανάλυση SWOT και την αξιολόγηση των αναγκών

- ➔ στην αξιολόγηση των συνεισφορών των πράξεων της στρατηγικής CLLD (συμπεριλαμβανομένων των έργων συνεργασίας) στην επίτευξη των στόχων της στρατηγικής CLLD, καθώς και της αποτελεσματικότητας και της αποδοτικότητας αυτών των συνεισφορών
- ➔ στην ανάλυση των παραγόντων επιτυχίας και αποτυχίας όσον αφορά την επίτευξη των στόχων της στρατηγικής CLLD.
- ➔ στην περιγραφή των ρυθμίσεων παρακολούθησης και αξιολόγησης της στρατηγικής του τοπικού προγράμματος. Συνίσταται οι ρυθμίσεις αυτές να περιγράφονται με την σύνταξη ενός εγγράφου, το οποίο ουσιαστικά θα είναι το σχέδιο αξιολόγησης της στρατηγικής του τοπικού προγράμματος.

Η προαιρετική (συνιστώμενη) αξιολόγηση της στρατηγικής LEADER/CLLD σε τοπικό επίπεδο αφορά:

- ➔ την αξιολόγηση του συντονισμού της ΟΤΔ, δηλ. της ικανότητας συντονισμού της ΟΤΔ με σκοπό την ενίσχυση των ικανοτήτων ευαισθητοποίησης, ετοιμότητας, συνεργασίας και δικτύωσης του τοπικού πληθυσμού·
- ➔ την αξιολόγηση του μηχανισμού υλοποίησης του CLLD/LEADER σε σχέση με τη διασφάλιση της εφαρμογής της μεθόδου LEADER (π.χ. της ισορροπημένης συμμετοχής και εκπροσώπησης του τοπικού πληθυσμού στις δομές λήψης αποφάσεων της ΟΤΔ, των δομών, κανόνων και διαδικασιών διαχείρισης της ΟΤΔ για τη χάραξη και την υλοποίηση της στρατηγικής CLLD, καθώς και για την προετοιμασία και την υλοποίηση έργων συνεργασίας)·
- ➔ την αξιολόγηση της προστιθέμενης αξίας που δημιουργείται μέσω του μηχανισμού υλοποίησης και του συντονισμού, δηλ. της μεθόδου LEADER όταν εφαρμόζεται σωστά (π.χ. αλλαγές στη συμπεριφορά του πληθυσμού οι οποίες οδηγούν σε βελτίωση του κοινωνικού κεφαλαίου και της τοπικής διακυβέρνησης, καθώς και σε βελτιωμένα αποτελέσματα, τα οποία θα μπορούσαν να συμβάλουν σε διαρθρωτικές αλλαγές στην περιοχή της ΟΤΔ).

Τι πρέπει να αξιολογηθεί;

Το μέτρο CLLD/LEADER περιλαμβάνει διάφορα επιμέρους μέτρα: τη χάραξη και την υλοποίηση της στρατηγικής CLLD, τη λειτουργία της ΟΤΔ και τον συντονισμό/την ανάπτυξη ικανοτήτων, καθώς και τα έργα συνεργασίας μεταξύ ΟΤΔ και άλλων εταίρων.

Η αξιολόγηση των συνεισφορών του LEADER/CLLD στην επίτευξη των στόχων σύμφωνα με τις προτεραιότητες αγροτικής ανάπτυξης αφορά την αποτελεσματικότητα (σε ποιο βαθμό έχει συμβάλει το μέτρο στην επίτευξη των στόχων;) και την αποδοτικότητα (με ποιο κόστος;) του μέτρου. Για αυτή την αξιολόγηση απαιτείται ο υπολογισμός των συνεισφορών των πράξεων που υλοποιούνται στο πλαίσιο του LEADER/CLLD. Ιδανικά, η αξιολόγηση θα

πρέπει επίσης να προσδιορίζει ποσοτικά τις δευτερεύουσες συνεισφορές, ώστε να παρέχει μια πιο ολοκληρωμένη εικόνα των επιτευγμάτων του LEADER/ CLLD.

Οι κύριες συνεισφορές στην ιεραρχία των στόχων του ΠΑΑ αναμένονται σε σχέση με την «τοπική ανάπτυξη στις αγροτικές περιοχές».

Οι δευτερεύουσες συνεισφορές του CLLD/LEADER είναι οι συνεισφορές των πράξεων που υλοποιούνται μέσω στρατηγικών CLLD σε οποιονδήποτε άλλο στόχο.

1.7 Βήματα αξιολόγησης σε επίπεδο τοπικού προγράμματος

Η διαδικασία της αξιολόγησης περιλαμβάνει τέσσερα (4) βήματα, τα εξής:

Βήμα 1: Σχεδιασμό των δραστηριοτήτων αξιολόγησης σε επίπεδο ΟΤΔ

Βήμα 2: Προετοιμασία των δραστηριοτήτων αξιολόγησης σε επίπεδο ΟΤΔ

Βήμα 3: Εφαρμογή της αξιολόγησης στην πράξη

Βήμα 4: Χρήση των ευρημάτων

Τα βήματα και οι επιμέρους δραστηριότητες αξιολόγησης σε κάθε βήμα απεικονίζονται σχηματικά στο παρακάτω Γράφημα.

Γράφημα 8: Βήματα και οι επιμέρους δραστηριότητες αξιολόγησης

Πηγή: Ευρωπαϊκή Επιτροπή – Γενική Διεύθυνση Θαλάσσιας Πολιτικής και Αλιείας – Διοικητική μονάδα D.3: Έγγραφο εργασίας για την αξιολόγηση του CLLD, Μονάδα Στήριξης FAME, Βρυξέλλες 2018

1.8 Περιγραφή της διαδικασίας αξιολόγησης.

Η περιγραφή της διαδικασίας αξιολόγησης περιλαμβάνει την ανάπτυξη των ερωτημάτων στα οποία καλείται να απαντήσει η αξιολόγηση και τα οποία προκύπτουν από την παραπάνω διάρθρωση και το μετασχηματισμό των δράσεων σε εκροές, αποτελέσματα και αντίκτυπο της τοπικής στρατηγικής.

Η προετοιμασία της διαδικασίας αξιολόγησης του τοπικού προγράμματος LEADER/ CLLD περιλαμβάνει τα εξής στάδια:

α) Έλεγχο της συνοχής της λογικής παρέμβασης της στρατηγικής LEADER/ CLLD

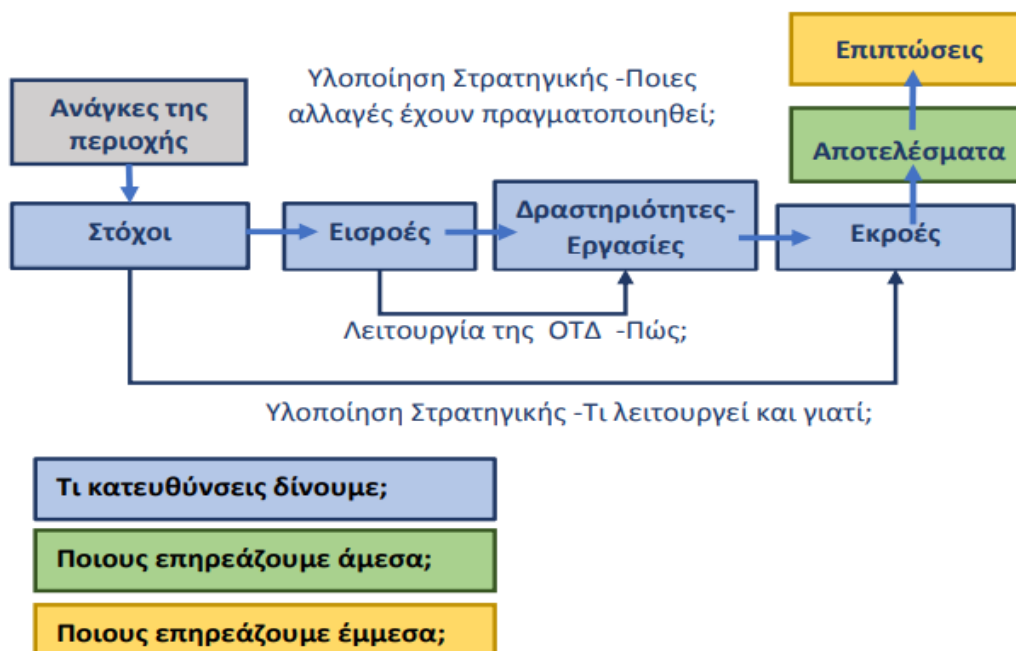
Η υλοποίηση της στρατηγικής του τοπικού προγράμματος CLLD/LEADER 2014-2020, αποτελεί τη σημαντικότερη δραστηριότητα της ΟΤΔ και μέσω αυτής η ΟΤΔ στοχεύει να επιφέρει αλλαγές στις αγροτικές κοινότητες της περιοχής παρέμβασης και στον πληθυσμό τους. Οι παρεμβάσεις της είναι ειδικά προσαρμοσμένες με στόχο την αντιμετώπιση των σημαντικότερων αναγκών. Περιλαμβάνει τη μετάφραση των αναγκών (προβλημάτων, ευκαιριών) της περιοχής σε στόχους και την προσπάθεια αντιμετώπισης αυτών των αναγκών (επίτευξη στόχων), μέσω μιας σειράς έργων/ δραστηριοτήτων, με υποστήριξη/ χρηματοδότηση (εισροές) από την ΟΤΔ.

Συνεπώς, κατά την αξιολόγηση της στρατηγικής, είναι σημαντικό να εξεταστεί:

- Η συνοχή και ο βαθμός που αυτή ανταποκρίνεται στις ανάγκες, προβλήματα και ζητήματα που τέθηκαν κατά το σχεδιασμό της (καταλληλότητα),
- Ο βαθμός στον οποίο έχουν επιτευχθεί οι τοπικοί στόχοι της στρατηγικής (αποτελεσματικότητα)
- Με ποιο κόστος έχουν παραχθεί τα αποτελέσματα/οι επιπτώσεις (αποδοτικότητα).

Σημείο εκκίνησης είναι ο έλεγχος εσωτερικής και εξωτερικής συνέπειας όσον αφορά τη λογική παρέμβασης της στρατηγικής LEADER/CLLD. Λογική παρέμβασης ορίζεται η σύνδεση μεταξύ των αναγκών/προβλημάτων της περιοχής, των στόχων της στρατηγικής, των δραστηριοτήτων/έργων, των εκροών, των αποτελεσμάτων και των συνεπειών.

Γράφημα 9: Λογική παρέμβασης και διάφοροι σύνδεσμοι αξιολόγησης

Πηγή: Ευρωπαϊκή επιτροπή – Γενική Διεύθυνση Θαλάσσιας Πολιτικής και Αλιείας – Evaluating CLLD Handbook for LAGs and FLAGs

Συμπερασματικά, αντικείμενο του έργου της αξιολόγησης είναι η αποσαφήνιση, απλούστευση και βελτιωμένη επικοινωνία προς το εξωτερικό περιβάλλον της τοπικής στρατηγικής και των στόχων που η στρατηγική αυτή υπηρετεί. Στη φάση που περνά το πρόγραμμα υπάρχει ανάγκη εκτίμησης για το κατά πόσον οι διαθέσιμοι πόροι κατευθύνονται στις πιο αναγκαίες και κατάλληλα ιεραρχημένες δράσεις για την ανάπτυξη της περιοχής ώστε να διευκολύνεται ο ουσιαστικός έλεγχος και λογοδοσία ως προς τη χρήση των πόρων του προγράμματος (Χατζαντώνης 2021).

1.9 Η αξιολόγηση επιπτώσεων στην εισαγωγή της βιώσιμης ανάπτυξης σε τοπικό επίπεδο

Η έκθεση Brundtland που προαναφέρθηκε, συγκρότησε μια καθαρά πολιτική Agenda, θεωρώντας τη βιώσιμη ανάπτυξη ως ένα μάλλον πολιτικό στόχο, παρά ως μια μεθοδολογική προσέγγιση. Το ερώτημα που τίθεται και έχει ήδη προβληματίσει αρκετούς ερευνητές είναι κατά πόσον η θεωρία της βιώσιμης ανάπτυξης συγκροτεί ένα ενιαίο, ομογενοποιημένο, εννοιολογικό, εναλλακτικό, κοινωνικό, οικονομικό και πολιτισμικό σύστημα αναπτυξιακής πολιτικής ή είναι μια επινόηση / εργαλείο για την καλύτερη διαχείριση των περιβαλλοντικών ζητημάτων τόσο πιο αποτελεσματικό, όσο μεγαλύτερη η θεωρητική του ασάφεια (Ροζάκης, 1999).

Για το λόγο αυτό ένας από τους ορισμούς, σύμφωνα με τη Στρατηγική της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τη βιώσιμη ανάπτυξη, όπως αυτή υιοθετήθηκε για πρώτη φορά στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο του Γκέτεμποργκ το 2001 και όπως αναπτύσσεται και σε μεταγενέστερα σχετικά κείμενα είναι: *«Η Βιώσιμη Ανάπτυξη είναι μία συνεχής πορεία αλλαγής και προσαρμογής, κι όχι μία στατική κατάσταση, με στόχο την ικανοποίηση των αναγκών του παρόντος, χωρίς όμως να μειώνεται η δυνατότητα των μελλοντικών γενεών να ικανοποιήσουν και τις δικές τους ανάγκες, μέσα από την ισόρροπη και ισότιμη επιδίωξη και των τριών πυλώνων της Βιώσιμης Ανάπτυξης: Οικονομία – Περιβάλλον – Κοινωνία»*.

Βέβαια, η βασική αρχή μιας τοπικής προσέγγισης είναι ότι οι εξωγενείς παρεμβάσεις μέσω χρηματοδοτούμενων ενισχύσεων για τη βελτίωση των δημοσίων υπηρεσιών και αγαθών μπορούν να επιτευχθούν με πολλούς διαφορετικούς τρόπους. Η επιλογή του κατάλληλου τρόπου υποκίνησης των μεταρρυθμίσεων εξαρτάται από τα τοπικά χαρακτηριστικά και επομένως, η πολύ καλή γνώση του τοπικού πλαισίου για να προσδιοριστούν οι καταλληλότερες λύσεις για μία συγκεκριμένη χωρική ενότητα, είναι απαραίτητη προϋπόθεση (Van Der Zwet et al. 2017)

Οι οικονομικές, κοινωνικές, περιβαλλοντικές διαστάσεις των 17 Στόχων επιδιώκουν να αντιμετωπίσουν τη φτώχεια, την πείνα, τις ασθένειες, το φόβο, τη βία, την εκπαίδευση, την υγειονομική περίθαλψη, την κοινωνική προστασία, την ευημερία, την ασφάλεια, το βιώσιμο περιβάλλον και την ενέργεια. Η Ατζέντα 2030 προωθεί την ενσωμάτωση και των τριών διαστάσεων της βιώσιμης ανάπτυξης – κοινωνική, περιβαλλοντική και οικονομική – σε όλες τις τομεακές πολιτικές, ενώ παράλληλα προάγει τη διασύνδεση και τη συνοχή των σχετικών με τους στόχους της βιώσιμης ανάπτυξης πολιτικών και νομοθετικών πλαισίων.

Γράφημα 10: Οι 17 στόχοι βιώσιμης ανάπτυξης (ΣΒΑ)

Πηγή:<https://www.un.org/sustainabledevelopment/sustainable-development-goals/>

Συμπερασματικά, η βιώσιμη ανάπτυξη αποτελεί ένα βασικό συνδυασμό που προϋποθέτει ως αναγκαία συνθήκη τη βελτίωση των οικονομικών μεγεθών (δηλαδή, την οικονομική μεγέθυνση, *economic growth*), αλλά παράλληλα προϋποθέτει ως ικανή συνθήκη τη βελτίωση των κοινωνικών μεγεθών (δηλαδή, την κοινωνική ανάπτυξη, *social development*) που περιλαμβάνει διαχρονικά και την προστασία του περιβάλλοντος (*biodiversity, resilience*) (Δελλαδέτσημας 1997).

Βέβαια, η έννοια της βιώσιμης ή αειφόρου ανάπτυξης είναι πιο γενική από το περιβάλλον, καθώς εστιάζει στο τρίπτυχο περιβάλλον, οικονομία και κοινωνία. Αντικατοπτρίζει τις προσδοκίες αλλά και τις μεταβολές που επέρχονται στη δομή μίας κοινωνίας, καθώς οδεύει στην κατάκτηση του στόχου της βιωσιμότητας του οικοσυστήματος παράλληλα με την επίτευξη της κοινωνικής δικαιοσύνης (Φλογαΐτη & Δασκολιά, 1998). Ο διεπιστημονικός χαρακτήρας της και οι δυσκολίες αναγνώρισης του νοήματός της περιπλέκουν πολύ την παρακολούθησή της, χρησιμοποιώντας μεμονωμένους δείκτες (Basiago 1995). Ωστόσο, υπάρχει γενική συναίνεση σχετικά με την πολυπλοκότητα, την αβεβαιότητα και τον πολυδιάστατο χαρακτήρα της, που απαιτεί μια εις βάθος ανάλυση διαφορετικών μεγεθών (χρόνος, χώρος, λειτουργία), πολλαπλών παραγόντων (οικονομικών, κοινωνικών) και ποικίλων συστημικών αλληλεπιδράσεων (Kemp and Martens, 2007). Ως εκ τούτου, τα ολοκληρωμένα πλαίσια είναι απαραίτητα για την ολιστική εξέταση της αλληλεξάρτησης των κοινωνικών, οικονομικών και περιβαλλοντικών πτυχών (Devuyst 2000).

Οι επαγγελματίες αξιολόγησης επιπτώσεων, οι εμπειρογνώμονες βιώσιμης ανάπτυξης και οι διεθνείς οργανισμοί συμφωνούν ότι η αξιολόγηση επιπτώσεων διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στην εισαγωγή της βιώσιμης ανάπτυξης στις τοπικές κοινωνίες. Εάν η βιώσιμη ανάπτυξη πρέπει να εφαρμοστεί σε τοπικό επίπεδο και εάν η αξιολόγηση επιπτώσεων θεωρείται εργαλείο για την προώθηση της βιώσιμης ανάπτυξης, τότε ένα σημαντικό ερώτημα είναι «αν τα συστήματα εκτίμησης επιπτώσεων έχουν καθιερωθεί και εφαρμόζονται από τις τοπικές αρχές σε τακτική βάση» (Devuyst, 2000)

Τόσο η τοπική όσο και η νέο - ενδογενής ανάπτυξη δίνουν έμφαση στο να λαμβάνονται ταυτόχρονα υπόψη οι κοινωνικές, οικονομικές και περιβαλλοντικές ανάγκες της περιοχής, μέσω ενός συνεργατικού δικτύου διαφορετικών τοπικών και εξωτερικών ενδιαφερομένων, μια προσέγγιση που ονομάζεται "βιώσιμη" ή "ολοκληρωμένη" (Nieto Masot, Cárdenas Alonso and Costa Moreno, 2019).

Ουσιαστικά η προσέγγιση του προγράμματος CLLD/LEADER καλύπτει τους στόχους που έχουν τεθεί από τη βιώσιμη ανάπτυξη (ΣΒΑ). Οι Kostalova and Vavra (2021) αναφέρουν ότι ο συνδυασμός της Ατζέντας 21 για την βιώσιμη ανάπτυξη και της μεθόδου LEADER υποστηρίζεται αμοιβαία. Ο Coenen (2009) επιβεβαιώνει πως οι στόχοι της Ατζέντας 21 επιτυγχάνονται από τις ΟΤΔ, ιδιαίτερα δε στην επίτευξη συνεργασίας μεταξύ διαφορετικών παραγόντων και τομέων (δικτύωση) και στη συμμετοχή τοπικών παραγόντων στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων, σχεδιασμού και υλοποίησης.

Οι Masot and Alonso (2017) και η (ENRD 2021a) περιλαμβάνουν ως οφέλη του LEADER που εφαρμόζεται από τις ΟΤΔ:

- i) την ανάπτυξη υποδομών και την ενίσχυση της τοπικής αυτοδιοίκησης
- ii) τη στήριξη μιας τοπικής δυναμικής οικονομίας, με οικονομικούς πόρους και αξιοποίηση τοπικών υπηρεσιών και
- iii) την αυξημένη ικανότητα, την επίτευξη δικαιοσύνης για όλους και τον εμπλουτισμό του κοινωνικού κεφαλαίου και της «ευημερίας».

Οι Kostalova and Vavra (2021) αναφέρουν ως όφελος τον συνδυασμό εφαρμογής δυο πολιτικών ανάπτυξης σε τοπικό επίπεδο: την υποστήριξη της αειφόρου ανάπτυξης με την εφαρμογή των στόχων της Ατζέντα 21 με προσέγγιση «από πάνω προς τα κάτω» και μέσω της προσέγγισης LEADER την υποστήριξη της τοπικής ανάπτυξης που εφαρμόζει την προσέγγιση «από κάτω προς τα πάνω».

2. Το Τοπικό Πρόγραμμα LEADER / CLLD στην Π.Ε. Τρικάλων

Η Αναπτυξιακή Τρικάλων Α.Α.Ε. Ο.Τ.Α. -ΚΕΝΑΚΑΠ Α.Ε. είναι η Ομάδα Τοπικής Δράσης (ΟΤΔ) για την υλοποίηση του Τοπικού Προγράμματος CLLD/LEADER του Μέτρου 19 «Τοπική Ανάπτυξη με Πρωτοβουλία Τοπικών Κοινοτήτων, ΤΑΠΤοΚ» του Προγράμματος Αγροτικής Ανάπτυξης 2014 – 2020 για περιοχές της Περιφερειακής Ενότητας Τρικάλων και ειδικότερα των Δήμων Τρικκαίων, Μετεώρων, Πύλης και Φαρκαδόνας.

Το Μετοχικό Κεφάλαιο της «Αναπτυξιακή Τρικάλων – ΑΑΕ ΟΤΑ», ανέρχεται συνολικά στο ποσό των 470.437,56 € και καλύπτεται από τους 26 Μετόχους της. Βασικά όργανα της αιρετής διοίκησης της εταιρείας είναι η Γενική Συνέλευση (Γ.Σ.) των Μετόχων και το εκλεγμένο Διοικητικό Συμβούλιο με 4ετή θητεία.

Η διοίκηση του φορέα έχει εκχωρήσει με απόφαση της Γενικής Συνέλευσης τις αρμοδιότητες λήψης αποφάσεων για το τοπικό πρόγραμμα CLLD/LEADER, στην Επιτροπή Διαχείρισης Προγράμματος (ΕΔΠ), η οποία συγκροτείται με ίσα δικαιώματα ψήφου από εκπροσώπους των ΟΤΑ και από φορείς της ιδιωτικής οικονομίας και της κοινωνίας των πολιτών:

Πίνακας 2: Η Επιτροπή Διαχείρισης του Τοπικού Προγράμματος (Ε.Δ.Π.) CLLD/LEADER.

A/A	Δημόσιοι Φορείς	Συνολικό Ποσοστό Δημόσιου Φορέα
1.	ΔΗΜΟΣ ΜΕΤΕΩΡΩΝ	44,45%
2.	ΔΗΜΟΣ ΠΥΛΗΣ	
3.	ΔΗΜΟΣ ΦΑΡΚΑΔΟΝΑΣ	
4.	ΔΗΜΟΣ ΤΡΙΚΚΑΙΩΝ	
A/A	Ιδιωτικοί φορείς	Συνολικό ποσοστό Ιδιωτικού Φορέα
5.	ΕΝΩΣΗ – ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΤΡΙΚΑΛΩΝ	55,55%
6.	ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΤΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ	
7.	ΕΜΠΟΡΟΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΟ ΕΠΙΜΕΛΗΤΗΡΙΟ (ΕΒΕ) ΤΡΙΚΑΛΩΝ	
8.	ΕΝΩΣΗ ΞΕΝΟΔΟΧΩΝ ΝΟΜΟΥ ΤΡΙΚΑΛΩΝ	
9.	ΠΡΑΣΙΝΗ ΚΙΒΩΤΟΣ - ΑΜΚΕ	

2.1 Περιοχή παρέμβασης του προγράμματος CLLD/LEADER

Η περιοχή παρέμβασης του προγράμματος CLLD/LEADER καταλαμβάνει το σύνολο της περιοχής της Περιφερειακής Ενότητας Τρικάλων (Π.Ε. Τρικάλων) εξαιρουμένης μόνο της Δημοτικής Κοινότητας Τρικάλων, που είναι η πρωτεύουσα του νομού και το μεγαλύτερο αστικό κέντρο με μόνιμο πληθυσμό 62.154 κατοίκους, γεγονός που το εξαιρεί από τις παρεμβάσεις του ΕΤΓΑΑ (Παράρτημα ΙΙΙ, Χάρτης της περιοχής παρέμβασης). Η περιοχή

εκτείνεται σε μια συνεχόμενη έκταση 3.314,70 km², που αντιπροσωπεύει το μεγαλύτερο μέρος (ποσοστό 97,95%) του συνόλου της Περιφερειακής Ενότητας Τρικάλων (3.383,9 km²).

Ο πληθυσμός, σύμφωνα με την απογραφή της ΕΛΣΤΑΤ του 2011, ανέρχεται σε 68.931 κατοίκους (μόνιμος πληθυσμός). Ο συνολικός πληθυσμός της Περιφερειακής Ενότητας Τρικάλων είναι 131.085 κάτοικοι (μόνιμος πληθυσμός). Η περιοχή παρέμβασης επομένως αντιπροσωπεύει πληθυσμιακά το 52,58% του συνολικού πληθυσμού της Περιφερειακής Ενότητας Τρικάλων. Η πληθυσμιακή πυκνότητα της περιοχής παρέμβασης CLLD/LEADER με βάση τα παραπάνω στοιχεία, υπολογίζεται στα 20,79 άτομα ανά τετραγωνικό χιλιόμετρο.

Η περιοχή παρέμβασης χαρακτηρίζεται από φυσική συνέχεια. Βέβαια, περιλαμβάνει ορεινές, μειονεκτικές και πεδινές περιοχές. Βασικό γεωμορφολογικό χαρακτηριστικό των ορεινών της περιοχής είναι το πολυσχιδές ανάγλυφο, οι πλούσιοι υδατικοί πόροι, η ποικιλία υψομέτρων, η έντονη κάλυψη από παραγωγικά δάση και περιοχές ιδιαίτερου φυσικού κάλλους.

Η δημογραφική εικόνα της περιοχής δεν ξεφεύγει από τα γενικά χαρακτηριστικά των υποβαθμισμένων περιοχών με δυνατότητες ανάπτυξης. Παρατηρείται μείωση του πληθυσμού 7,82% ενώ η πληθυσμιακή πυκνότητα είναι αρκετά χαμηλή (20,79 άτομα/km²). Επίσης, όσον αφορά στο επίπεδο εκπαίδευσης παρατηρείται μικρό ποσοστό πτυχιούχων ατόμων (9,52%) και υψηλό ποσοστό ατόμων που είναι απόφοιτοι Δημοτικού σχολείου (29,52%) και αναλφάβητοι (7,94%). Τα οικονομικά χαρακτηριστικά της περιοχής παρέμβασης δείχνουν μια πληθυσμιακή ενότητα στην οποία μειώθηκε ο ενεργός πληθυσμός, μειώθηκε η απασχόληση και αυξήθηκε η καταγεγραμμένη ανεργία. Παρατηρείται συνεπώς μια δυσμενής τάση όσον αφορά στα οικονομικά χαρακτηριστικά της περιοχής παρέμβασης με δυνατότητες όμως ανάπτυξης.

2.2 Ανάλυση συγκριτικών πλεονεκτημάτων και μειονεκτημάτων της περιοχής παρέμβασης (SWOT ANALYSE)

Η ανάλυση SWOT, αποτελεί ένα μεθοδολογικό εργαλείο καταγραφής των σημαντικότερων συμπερασμάτων, που προκύπτουν από την ανάλυση και την καταγραφή του περιβάλλοντος της περιοχής παρέμβασης. Ως απώτερο στόχο, έχει τον εντοπισμό των ακόλουθων στοιχείων:

- Των πλεονεκτημάτων - ισχυρών σημείων (Strengths), με βάση τα οποία μπορεί να στηριχθεί η αναπτυξιακή πορεία της περιοχής αναφοράς και να καθοριστούν οι κατευθύνσεις μιας συνεκτικής και συνολικής στρατηγικής τοπικής ανάπτυξης.
- Των μειονεκτημάτων - αδύνατων σημείων (Weaknesses), ο εντοπισμός και η καταγραφή των οποίων αποτελεί την αναγκαία βάση για εκείνες τις πολιτικές και δράσεις που θα συμβάλουν στην αντιμετώπισή τους.
- Των ευκαιριών (Opportunities) και των απειλών (Threats), που σχετίζονται αφενός με τις δυνάμεις και τις αδυναμίες που έχουν εντοπιστεί και αφετέρου με το δυναμικά μεταβαλλόμενο εξωτερικό περιβάλλον που επηρεάζει τις αναπτυξιακές προοπτικές της

περιοχής παρέμβασης. Οι ευκαιρίες και απειλές αξιολογούνται και λαμβάνονται υπόψη κατά το σχεδιασμό των αναπτυξιακών παρεμβάσεων.

2.3 Πίνακας SWOT Ανάλυσης

Με βάση τα στοιχεία και την ανάλυση προκύπτει ο εντοπισμός και η ανάλυση των πλεονεκτημάτων, μειονεκτημάτων, ευκαιριών και απειλών στην περιοχή εφαρμογής του τοπικού προγράμματος CLLD/LEADER στην ΠΕ Τρικάλων, που απεικονίζονται συνοπτικά στον ακόλουθο πίνακα της SWOT ανάλυσης:

SWOT ΑΝΑΛΥΣΗ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΠΑΡΕΜΒΑΣΗΣ ΤΟΥ ΤΟΠΙΚΟΥ ΠΡΟΓ/ΤΟΣ CLLD/LEADER

<p>The table is divided into two main horizontal sections. The top section is blue and contains the letter 'S' for Strengths, along with a small triangle and the Greek letter 'μ'. The bottom section is green and contains the letter 'W' for Weaknesses.</p>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Ύπαρξη αξιόλογων περιβαλλοντικών αποθεμάτων ✓ Ύπαρξη εύφορων εδαφών στην πεδινή ζώνη ✓ Ύπαρξη αυτοφυών αρωματικών φυτών (τσάι, ρίγανη, βότανα του Κόζιακα) ✓ Ιδιαίτερα πολιτιστικά στοιχεία ✓ Παράδοση ενασχόλησης των κατοίκων με τη Γεωργία και την Κτηνοτροφία ✓ Σχετική ισχυροποίηση του τομέα της Μεταποίησης ✓ Ύπαρξη δυναμικών πόλων έλξης τουριστών (Καλ/κα-Μετέωρα-Περτούλι & Πύλη- Περτούλι-Ασπροπόταμος) ✓ Ποικιλία εναλλακτικών μορφών τουρισμού και αθλητικών δραστηριοτήτων για τους επισκέπτες
<p>The bottom section of the table is green and contains the letter 'W' for Weaknesses.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Περιβαλλοντικές επιβαρύνσεις λόγω της εντατικής γεωργικής & κτηνοτροφικής εκμετάλλευσης • Αναξιοποίητες και «απροστάτευτες» πολλές περιοχές φυσικού κάλλους • Ρυπογόνος λειτουργία ορισμένων μεταποιητικών μονάδων • Ανεπάρκεια τεχνικών και κοινωνικών υποδομών (μέτρια κατάσταση οδικού δικτύου, πεπαλαιωμένα δίκτυα ύδρευσης – άρδευσης, έλλειψη χώρων επεξεργασίας λυμάτων, έλλειψη σχολείων) • Χρόνο - Απόσταση από τα μεγάλα Αστικά Κέντρα • Εικόνα πληθυσμιακής ερήμωσης (μείωση και γήρανση του πληθυσμού) • Χαμηλό εκπαιδευτικό επίπεδο του πληθυσμού • Έλλειψη διασυνδέσεων και δικτυώσεων παραγωγικών κλάδων και δραστηριοτήτων • Έλλειμμα ποιότητας παρεχόμενων υπηρεσιών και προϊόντων στον αγροδιατροφικό τομέα • Μικρή παραγωγή προϊόντων ποιότητας στον αγροδιατροφικό τομέα • Ελλιπής εκσυγχρονισμός των γεωργό-κτηνοτροφικών εκμεταλλεύσεων • Μικρή ποικιλία καλλιεργούμενων ειδών στην γεωργία • Χαμηλή ανταγωνιστικότητα του πρωτογενούς τομέα • Ανεπαρκείς υποδομές στον αγροτικό τομέα • «Προσκόλληση» σε ξεπερασμένες καλλιέργειες

	<ul style="list-style-type: none"> • Έλλειψη τεχνικών γνώσεων στην κτηνοτροφία και στασιμότητα και μείωση του ζωικού κεφαλαίου • Χαμηλός βαθμός μεταποίησης • Χαμηλό επίπεδο υπηρεσιών στις τουριστικές περιοχές • Έλλειψη υποδομής καταλυμάτων και τουριστικής υποδομής, εκτός τουριστικών πόλων • Διερχόμενος, μαζικός τουρισμός
	<ul style="list-style-type: none"> ○ Δυνατότητα αξιοποίησης των ΑΠΕ ○ Υλοποίηση μεγάλων έργων υποδομής στην ευρύτερη περιοχή ○ Προοπτική αναστροφής της υψηλής ηλικιακής διάρθρωσης στον πρωτογενή τομέα, με παράλληλη αναδιάρθρωση της μορφής των εκμεταλλεύσεων ○ Επιστημονικό και παραγωγικό δυναμικό που κατάγεται από την περιοχή και διαμένει εκτός ○ Αξιοποίηση ευνοϊκού χρηματοδοτικού περιβάλλοντος ○ Η συνεχής τεχνολογική πρόοδος και η ανάπτυξη των τεχνολογιών πληροφορικής & επικοινωνιών ○ Εντοπισμός αγροδιατροφικού συμπλέγματος ως δυναμικού παραγωγικού τομέα στο πλαίσιο της νέας προγραμματικής περιόδου 2014 – 2020. ○ Η κατάργηση των ενισχύσεων της νέας ΚΑΠ ως παράγοντας ενίσχυσης των ορθών επιχειρηματικών πρακτικών στον πρωτογενή τομέα. ○ Ενίσχυση της «Δυναμικής Διαφοροποίησης» ○ Αύξηση της ζήτησης για επώνυμα αγροτικά προϊόντα τα οποία έχουν υψηλή προστιθέμενη αξία ○ Αύξηση της ζήτησης για οικολογικά – βιολογικά προϊόντα ○ Δυνατότητα ανάπτυξης της βιολογική κτηνοτροφίας & γεωργίας ○ Δυνατότητα ανάπτυξης κλάδου αρωματικών και φαρμακευτικών φυτών ○ Ενθάρρυνση της εισόδου των γυναικών στη γεωργία ○ Δυνατότητα ανάπτυξης συνδυασμένων τουριστικών πακέτων και διαδρομών

- Οι συνθήκες από την οικονομική κρίση που διέρχεται η χώρα μας
- Αλλοίωση της δομής και της δυναμικότητας τύπων οικοτόπων, χλωρίδας και πανίδας από την μη ύπαρξη αυστηρού καθεστώτος προστασίας
- Κίνδυνος υποβάθμισης του φυσικού περιβάλλοντος και των φυσικών πόρων ως αποτέλεσμα των ανθρωπογενών δραστηριοτήτων στην περιοχή παρέμβασης, με σημαντικές επιπτώσεις και για την ελκυστικότητα και την ταυτότητα της περιοχής
- Κίνδυνος υποβάθμισης των οικισμών από την άναρχη ανάπτυξη
- Κίνδυνος αποτυχίας παρακολούθησης των νέων τεχνολογιών
- Έντονα ανταγωνιστικό περιβάλλον με ομοειδή εθνικά και ευρωπαϊκά προϊόντα και υπηρεσίες, υπό το πρίσμα της ενοποίησης των αγορών
- Μείωση των επιδοτήσεων στην γεωργία – κτηνοτροφία
- Συγκέντρωση επισκεπτών που ξεπερνούν την φέρουσα ικανότητα σε κάποιες δημοφιλείς περιοχές στην περίοδο γιορτών και Σαββατοκύριακα

2.4 Στρατηγικές Κατευθύνσεις και δράσεις του Τοπικού Προγράμματος

Ο γενικός αναπτυξιακός στόχος του Τοπικού Προγράμματος της Αναπτυξιακής Τρικάλων Α.Α.Ε. Ο.Τ.Α. είναι *«η αναδιάρθρωση του τοπικού αγροδιατροφικού μοντέλου και αξιοποίηση των συνεργειών και των αλληλοσυνδέσεων που επιφέρει μεταξύ των τριών τομέων οικονομικής δραστηριότητας για την προώθηση της βιώσιμης ανάπτυξης και διαμόρφωσης και ανάδειξης της ιδιαίτερης ταυτότητας της περιοχής παρέμβασης».*

Ο γενικός στόχος μπορεί εξειδικεύεται σε έξι (6) Στρατηγικούς Στόχους, οι οποίοι καλύπτουν τους επιμέρους τομείς του προγράμματος:

ΣΣ1: Αξιοποίηση της τοπικής αγροτικής παραγωγής και βελτίωση της αλυσίδας αξίας του αγροδιατροφικού τομέα.

ΣΣ2: Ποιοτική βελτίωση αναβάθμιση και θεματική διεύρυνση του παρεχόμενου τουριστικού προϊόντος.

ΣΣ3: Ανάδειξη της φυσικής & πολιτισμικής κληρονομιάς και χρήση του πολιτιστικού αποθέματος ως «πόρο» για την τοπική οικονομία και την ενδυνάμωση της «ταυτότητας» της περιοχής

ΣΣ4: Βελτίωση των ικανοτήτων και των μέσων για τον εντοπισμό και ανάδειξη «τοπικών πόρων» από τους οποίους θα προέλθουν ιδιότυπα προϊόντα (αγαθά και υπηρεσίες) με προώθηση της μεταφοράς γνώσεων και της εισαγωγής της τεχνολογικής & οργανωτικής καινοτομίας.

ΣΣ5: Βελτίωση των συνθηκών ελκυστικότητας της περιοχής με την βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης και ποιότητας ζωής του τοπικού πληθυσμού συμβάλλοντας παράλληλα στην

καταπολέμηση της φτώχειας και την επίτευξη κοινωνικής συνοχής με παράλληλη καταπολέμηση των κοινωνικών ανισοτήτων.

ΣΣ6:Υποστήριξη της «τοπικής επιχειρηματικότητας» και ενδυνάμωσης της δραστηριοποίησης «συλλογικών σχημάτων» καθώς και της έννοιας του «συνεργατικής επιχειρηματικότητας».

Κεντρικός Θεματικός Άξονας της Στρατηγικής Τοπικής Ανάπτυξης LEADER/CLEED 2014 – 2020 είναι η βελτίωση της ανταγωνιστικότητας της αλυσίδας αξίας του αγροδιατροφικού τομέα και η ανάδειξη της τοπικής ταυτότητας (ΚΕΝΑΚΑΠ 2016).

2.5 Δράσεις και χρηματοδοτικός πίνακας του τοπικού προγράμματος

Παρακάτω παρουσιάζονται οι Δράσεις του τοπικού προγράμματος προσέγγισης CLLD/ LEADER, όπως διαμορφώνονται για την επίτευξη των στόχων της «Τοπική Στρατηγική Ανάπτυξης» και ο προϋπολογισμός της δημόσιας δαπάνης του Τοπικού Προγράμματος CLLD/LEADER που συγχρηματοδοτείται από το Ευρωπαϊκό Γεωργικό Ταμείο Αγροτικής Ανάπτυξης (Ε.Γ.Τ.Α.Α.) όπως αυτός διαμορφώθηκε μετά τις αποφάσεις εντάξεις των ιδιωτικών έργων.

Πίνακας 4: Ο αναλυτικός χρηματοδοτικός πίνακας των δράσεων του Τοπικού Προγράμματος ανά υπό – δράση (Ε.Γ.Τ.Α.Α.) για τα ιδιωτικά έργα του τοπικού προγράμματος διαμορφώνεται ως εξής:

ΑΝΑΛΥΤΙΚΟΣ ΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ ΤΟΠΙΚΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ ΑΝΑ ΥΠΟΜΕΤΡΟ ΚΑΙ ΔΡΑΣΗ			ΔΗΜΟΣΙΑ ΔΑΠΑΝΗ		
			ΑΡΧΙΚΟΣ	ΕΝΤΑΞΗΣ	%
19.2.1 Μεταφορά γνώσεων & ενημέρωσης	19.2.1.1	Μεταφορά γνώσεων & ενημέρωσης στο γεωργικό και το δασικό τομέα	66.500,00	39.140,00	100%
	19.2.1.2	Μεταφορά γνώσεων & ενημέρωσης σε ΜΜΕ αγροτικών περιοχών	35.000,00	39.140,00	100%
19.2.2 Ανάπτυξη/βελτίωση της επιχειρηματικότητας και ανταγωνιστικότητας της περιοχής εφαρμογής σε εξειδικευμένους τομείς, περιοχές ή δικαιούχους	19.2.2.2	Ενίσχυση επενδύσεων στην μεταποίηση, εμπορία και/ή ανάπτυξη γεωργικών προϊόντων με αποτέλεσμα μη γεωργικό προϊόν.	380.000,00	40,600,00	50%
	19.2.2.6	Ενίσχυση επενδύσεων οικοτεχνίας και πολυλειτουργικών αγροκτημάτων.	60.000,00	231.644,36	65%
19.2.3 Οριζόντια ενίσχυση στην ανάπτυξη /βελτίωση της επιχειρηματικότητας και ανταγωνιστικότητας της περιοχής εφαρμογής	19.2.3.1	Οριζόντια εφαρμογή μεταποίησης, εμπορίας και/ή ανάπτυξης γεωργικών προϊόντων με αποτέλεσμα γεωργικό προϊόν.	500.000,00	3.109.747,20	50%
	19.2.3.3	Οριζόντια εφαρμογή ενίσχυσης επενδύσεων στον τομέα του τουρισμού.	222.500,00	1.709.667,14	55%

ΑΝΑΛΥΤΙΚΟΣ ΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ ΤΟΠΙΚΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ ΑΝΑ ΥΠΟΜΕΤΡΟ ΚΑΙ ΔΡΑΣΗ			ΔΗΜΟΣΙΑ ΔΑΠΑΝΗ		
			ΑΡΧΙΚΟΣ	ΕΝΤΑΞΗΣ	%
	19.2.3.4	Οριζόντια εφαρμογή ενίσχυσης επενδύσεων στους τομείς της βιοτεχνίας, οικοτεχνίας, παραγωγής ειδών μετά την 1 ^η μεταποίηση, και του εμπορίου.	150.000,00	1.824.407,67	55%
	19.2.3.5	Οριζόντια εφαρμογή ενίσχυσης επενδύσεων παροχής υπηρεσιών για την εξυπηρέτηση του αγροτικού πληθυσμού (παιδικοί σταθμοί, χώροι αθλητισμού, πολιτιστικά κέντρα, κλπ).	57.500,00	811.772,60	55%
	19.2.7.2	Ανάπτυξη νέων προϊόντων, πρακτικών, διεργασιών και τεχνολογιών στον τομέα των τροφίμων και της δασοπονίας	250.000,00	0,00	50%
19.2.7 Συνεργασία μεταξύ διαφορετικών παραγόντων	19.2.7.3	Συνεργασία μεταξύ μικρών επιχειρήσεων για διοργάνωση κοινών μεθόδων εργασίας και τη κοινή χρήση εγκαταστάσεων και πόρων καθώς και για την ανάπτυξη και/ή την εμπορία τουριστικών υπηρεσιών, που συνδέονται με τον αγροτουρισμό	90.000,00	0,00	50%
	19.2.7.7	Οριζόντια και κάθετη συνεργασία μεταξύ φορέων της	120.000,00	0,00	50%
Σύνολο Τοπικού Προγράμματος (ΙΔΙΩΤΙΚΑ ΕΡΓΑ)			1.931.500,00	7.806.118,97	

2.6 Η συμβολή του προγράμματος LEADER στην τοπική ανάπτυξη της Π.Ε. Τρικάλων.

Τα τοπικά προγράμματα του LEADER στα Τρίκαλα διαχρονικά σχεδιάζονται και υλοποιούνται από την Ομάδα Τοπικής Δράσης (Ο.Τ.Δ.) - Αναπτυξιακή Τρικάλων ΑΑΕ ΟΤΑ - ΚΕΝΑΚΑΠ Α.Ε., η οποία αποτελεί μια σημαντική δομή τοπικής ανάπτυξης με συσσωρευμένη εμπειρία στο

σχεδιασμό και υλοποίηση αναπτυξιακών προγραμμάτων. Η εταιρεία ιδρύθηκε το 1992 με την επωνυμία Κέντρο Ανάπτυξης Καλαμπάκας-Πύλης Α.Ε., από τους Δήμους Καλαμπάκας και Πύλης, με αφορμή το πρόγραμμα LEADER I Καλαμπάκας-Πύλης και συγκεκριμένα ως φορέας διαχείρισης και υλοποίησης του προγράμματος. Το 2007 μετονομάζεται σε ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΗ ΤΡΙΚΑΛΩΝ - Αναπτυξιακή Α.Ε. Ο.Τ.Α., με διακριτικό τίτλο ΚΕΝΑΚΑΠ Α.Ε., με καταστατικούς στόχους:

α) Η υλοποίηση αναπτυξιακών ή άλλων προγραμμάτων εθνικού και κοινοτικού περιεχομένου με στόχο την προώθηση της αειφόρου ανάπτυξης στο νομό Τρικάλων.

β) Συμβουλευτικό Όργανο των φορέων της τοπικής αυτοδιοίκησης και των παραγωγικών φορέων της περιοχής στην αναπτυξιακή τους δραστηριότητα.

γ) Υποστήριξη της τοπικής οικονομικής, κοινωνικής και πολιτιστικής ανάπτυξης.

δ) Ενεργοποίηση και συντονισμός των τοπικών αναπτυξιακών πρωτοβουλιών.

Σκοπός της «Αναπτυξιακή Τρικάλων – ΑΑΕ ΟΤΑ» είναι η προώθηση της βιώσιμης ανάπτυξης της Περιφερειακής Ενότητας Τρικάλων μέσω της συμβολής της στην αξιοποίηση, ανάπτυξη, διαχείριση, συντήρηση και προστασία των φυσικών και πολιτιστικών πόρων, της εισαγωγής της καινοτομίας και επιχειρηματικότητας στο παραγωγικό σύστημα, της εισαγωγής και διεύρυνσης της χρήσης των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας, της υποστήριξης και ανάπτυξης νέων συλλογικών δομών και της κοινωνικής & αλληλέγγυας ανάπτυξης.

Η ΚΕΝΑΚΑΠ Α.Ε. έχει υλοποιήσει και τα τέσσερα προγράμματα LEADER στην περιοχή των Τρικάλων και βρίσκεται σε υλοποίηση και το πέμπτο πρόγραμμα CLLD/LEADER:

- Στο πλαίσιο του Προγράμματος LEADER I (1992-1996), 206 έργα συνολικού προϋπολογισμού δημόσιας δαπάνης ύψους 5.152.856,54 ευρώ.
- Στο πλαίσιο του Προγράμματος LEADER II (1997-1999), 127 έργα συνολικού προϋπολογισμού δημόσιας δαπάνης ύψους 5.593.130,59 ευρώ.
- Στο πλαίσιο του Προγράμματος LEADER + (2000-2006), 82 έργα συνολικού προϋπολογισμού δημόσιας δαπάνης ύψους 6.595.743,30 ευρώ.
- Στο πλαίσιο του προγράμματος Άξονας 4: Εφαρμογή της προσέγγισης LEADER(2007-2013), 41 έργα συνολικού προϋπολογισμού δημόσιας δαπάνης ύψους 3.154.624,98 ευρώ.
- Στο πλαίσιο του προγράμματος CLLD/LEADER(2014-2020), 87 έργα συνολικού προϋπολογισμού δημόσιας δαπάνης ύψους 11.127.577,50 ευρώ. (Αφορούν αρχικές εντάξεις έργων στο τοπικό πρόγραμμα ιδιωτικών και δημοσίου ενδιαφέροντος)

Από την επεξεργασία των στοιχείων της Αναπτυξιακής Τρικάλων ΑΑΕ ΟΤΑ – ΚΕΝΑΚΑΠ ΑΕ προκύπτει ότι στα 30 χρόνια υλοποίησης του προγράμματος υλοποιήθηκαν 534 έργα δημοσίου και ιδιωτικού χαρακτήρα από επιχειρήσεις, ΟΤΑ, και φορείς. Από πλευράς προϋπολογισμών είναι εμφανείς η περίοδος της οικονομικής κρίσης, ενώ το έτος 2019 που

είχαμε την πρόσκληση του προγράμματος CLLD/LEADER υπήρξε μια αισιοδοξία και μια πνοή ανάπτυξης, η οποία μένει να επιβεβαιωθεί στην μετά covid εποχή.

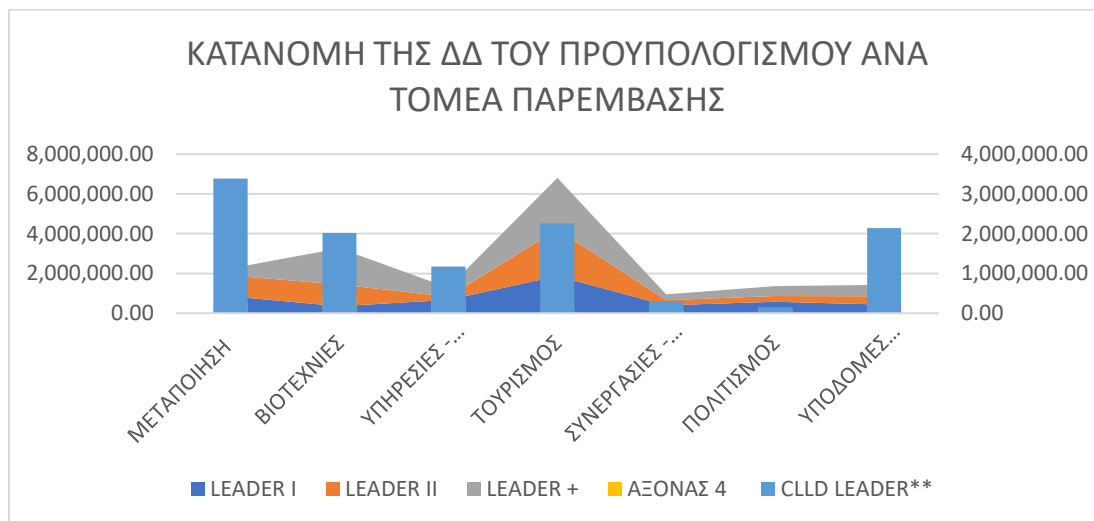
Γράφημα 11: Δημόσια Δαπάνη και αριθμός παρεμβάσεων διαχρονικά από το πρόγραμμα LEADER στην Π.Ε. Τρικάλων.

Πηγή: Αναπτυξιακή Τρικάλων ΑΑΕ ΟΤΑ (Ιδία επεξεργασία στοιχείων)

Στο παρακάτω ιστόγραμμα βλέπουμε τους τομείς παρέμβασης του προγράμματος LEADER στην Π.Ε. Τρικάλων. Οι περισσότερες δαπάνες διαχρονικά κατανέμονται σε δράσεις αγροτουρισμού και για αυτό το πρόγραμμα έχει λάβει πολλές κριτικές. Χαρακτηριστικά αναφέρουν οι Paradooulou, Hasanagas and Harvey (2011) ότι το LEADER θεωρείται ο ακρογωνιαίος λίθος του αγροτικού τουρισμού, ειδικά στην Ελλάδα. Αυτό όμως στην τελευταία πρόσκληση του προγράμματος φαίνεται να αλλάζει μιας και το μεγαλύτερο ποσοστό του προϋπολογισμού οδηγείται στον τομέα της μεταποίησης αγροτικών προϊόντων, στην συνέχεια ακολουθεί ο τομέας του τουρισμού που εντοπίζεται εστιασμένα στην περιοχή της Καλαμπάκας – Καστρακίου καθώς λόγω των Μετεώρων προσελκύει πολλούς τουρίστες και ακολουθούν ο τομέας μικρών βιοτεχνιών της παροχής υπηρεσιών αλλά και οι δημόσιες επενδύσεις που τώρα εμφανίζονται αυξημένες αλλά τα δημόσια έργα μετά την διαγωνιστική διαδικασία και τις εκπτώσεις των εργολάβων θα μειθούν περίπου σε ποσοστό 25%-30%.

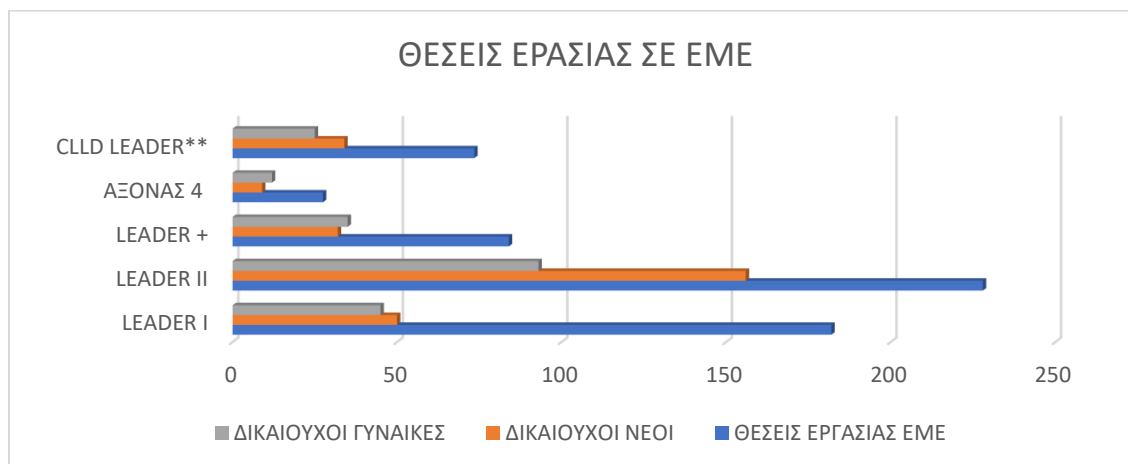
Γράφημα 12: Κατανομή Δημόσιας Δαπάνης ανά τομέα παρέμβασης από το πρόγραμμα LEADER στην Π.Ε. Τρικάλων.

Πηγή: Αναπτυξιακή Τρικάλων ΑΑΕ ΟΤΑ (Ιδία επεξεργασία στοιχείων)

Ένας ακόμη δείκτης που δείχνει την συμβολή των προγραμμάτων LEADER στην τοπική ανάπτυξη είναι η δημιουργία νέων θέσεων εργασίας, οι οποίες εκφράζονται σε Ετήσιες Μονάδες Απασχόλησης- EMA. Το πρόγραμμα συμβάλλει στην δημιουργία νέων θέσεων εργασίας στις αγροτικές περιοχές. Το σημαντικό είναι ότι ένα μέρος από αυτές καταλαμβάνουν νέοι και γυναίκες με αποτέλεσμα να μπορεί να βρουν διέξοδο και θέσεις εργασίας στις περιοχές όπου γεννήθηκαν και θέλουν να ζήσουν και να μην μετακινηθούν σε μεγάλα αστικά κέντρα ή και στο εξωτερικό για να βρουν εργασία.

Γράφημα 13: Θέσεις εργασίας που δημιουργήθηκαν από το πρόγραμμα LEADER στην Π.Ε. Τρικάλων.

Πηγή: Αναπτυξιακή Τρικάλων ΑΑΕ ΟΤΑ (Ιδία επεξεργασία στοιχείων)

3. Υλικά και μέθοδοι / Περιοχή έρευνας

3.1 Μεθοδολογία Έρευνας

Η παρούσα ενότητα έχει ως αντικείμενο την ενδιάμεση αξιολόγηση της συμβολής του προγράμματος CLLD/LEADER στην τοπική ανάπτυξη κατά την τελευταία προγραμματική περίοδο 2014-2020 στην Π.Ε. Τρικάλων. Στόχος είναι η αποτίμηση των έως τώρα αποτελεσμάτων του τοπικού προγράμματος σε σχέση με τις βασικές επιδιώξεις και τις αρχές του αρχικά υποβαλλόμενου σχεδίου, η μελέτη των διαδικασιών προγραμματισμού που αναπτύχθηκαν στο πλαίσιο της κατάρτισης του τοπικού προγράμματος της Π.Ε. Τρικάλων, η στατιστική ανάλυση των αποτελεσμάτων, των συνεπειών και η αξιολόγηση τους.

Στην έρευνα, εφαρμόζεται η Ανάλυση Λογικού Πλαισίου (Logical Framework Analysis) μιας μεθοδολογίας σχεδιασμού και παρακολούθησης των υλοποιούμενων στρατηγικών που αποσκοπεί στον ορθολογικό προσδιορισμό των αιτίων και προϋποθέσεων για την επίτευξη των επιθυμητών αποτελεσμάτων. Είναι ένα εργαλείο για τον προγραμματισμό και τη διαχείριση αναπτυξιακών έργων (AusAid, 2000). Καθορίζει ένα σαφές, συνεκτικό και συστηματικό πλαίσιο για την οργάνωση των παρεμβάσεων που αποτυπώνει με σαφήνεια την αλυσίδα αιτίων-αποτελεσμάτων της παρέμβασης (Crawford and Bryce, 2003). Η αποτύπωση αυτή γίνεται υπό μορφή μήτρας - Πίνακα (Μήτρα Λογικού Πλαισίου/ Logical Framework Matrix). Ουσιαστικά, ενώνει σε ένα ενιαίο πλαίσιο τα διάφορα τμήματα της παρέμβασης (όραμα, στόχοι, δράσεις, παραδοτέα, εκροές, αποτελέσματα, επιπτώσεις), παρουσιάζοντας με τρόπο λογικό και πειστικό την πορεία μετάβασης από την στοιχειώδη εργασία (activity) στον απώτερο στόχο (overall objective) της παρέμβασης.

Ένα πρόγραμμα χρηματοδότησης βασίζεται σε στοιχεία σχετικά με διαθέσιμους πόρους και υλοποίηση δράσεων και αποτελεσμάτων. Η επιτυχία του εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από εξωτερικές συνθήκες που μπορεί να οδηγήσουν σε αποτυχία του προγράμματος, παρά το γεγονός ότι εφαρμόστηκε όπως είχε προγραμματιστεί. Η Ανάλυση Λογικού Πλαισίου δίνει τη δυνατότητα αξιολόγησης προγραμμάτων με βάση ποσοτικά δεδομένα (δείκτες) που συναντούν οι ενταγμένες επιχειρήσεις στο πρόγραμμα (ομάδα-στόχος). Αναφέρονται στην αναλογία εισροών/εκροών (αποτελεσματικότητα), την επίτευξη των στόχων του προγράμματος και τη στρατηγική (αποτελεσματικότητα), όπως και τον αντίκτυπο της παρέμβασης στους άμεσους δικαιούχους της (επίπτωση).

Η έρευνα βασίζεται στη συλλογή πρωτογενών δεδομένων από τις ίδιες τις επιχειρήσεις – δικαιούχους του προγράμματος CLLD/LEADER σε συνδυασμό με αξιολόγηση της ιεράρχησης των στόχων της στρατηγικής.

Το κεντρικό ερώτημα λοιπόν της παρούσας έρευνας είναι:

Η διαδικασία της ενδιάμεσης αξιολόγησης του τοπικού προγράμματος CLLD/LEADER της Π.Ε. Τρικάλων και ο αναπτυξιακός αντίκτυπος στη χαρτογράφηση του οικοσυστήματος των επιχειρήσεων που εντάχθηκαν στο τοπικό πρόγραμμα CLLD/LEADER καθώς:

- Συγκεντρώνει τις προσωπικές απόψεις των ιδιοκτητών ή διαχειριστών των επιχειρήσεων (64 συνεντεύξεις).
- Πραγματοποιεί στατιστική ανάλυση (μέσω χρήσης ερωτηματολογίου).
- Σκιαγραφεί τις προτεραιότητες σε επίπεδο πολιτικής για τη στήριξη του προγράμματος CLLD/LEADER.
- Προτείνει δράσεις βελτίωσης των διαδικασιών για τους εμπλεκόμενους φορείς (Πολιτεία, επιχειρήσεις, πανεπιστημιακά ιδρύματα, επενδυτικά σχήματα).

Επίσης, απευθύνεται σε ποικιλία αποδεκτών:

- Στους κάτοικους της Π.Ε. Τρικάλων αλλά και σε όσους έλκουν την καταγωγή από τον νομό και επιθυμούν να ιδρύσουν επιχειρήσεις.
- Στο ευρύτερο επιχειρηματικό περιβάλλον που επιθυμεί να ενημερωθεί για τις συνθήκες και τα δεδομένα του προγράμματος CLLD/LEADER και επιθυμεί να επενδύσει στην ύπαιθρο.

Η έρευνα πραγματοποιήθηκε το χρονικό διάστημα Οκτωβρίου του έτους 2021 έως και το Μάρτιο του έτους 2022.

Εφαρμόστηκε η μέθοδος των συνεντεύξεων, μια σχετικά εύκολα εφαρμόσιμη μεθοδολογία για την εκτίμηση των αποτελεσμάτων. Βασικές παραδοχές για την εφαρμογή αυτής της μεθόδου είναι ότι: (α) Δεν υπάρχει διαφορά ανάμεσα σε μια άποψη - γνώμη που εκφράζεται από τους αποκρινόμενους σε μια συνέντευξη και στις πραγματικές τους προτιμήσεις. (β) Δεν υπάρχει στην συνέντευξη το στοιχείο της προκατάληψης ή της υποκειμενικής αντιληπτικής προδιάθεσης (perceptualset).

Για τη συγκέντρωση των δεδομένων της πρωτογενούς αυτής έρευνας χρησιμοποιήθηκε ως μέθοδος η σύνταξη, συλλογή και επεξεργασία ειδικά δομημένου ερωτηματολογίου (Παράρτημα Ι). Το ερωτηματολόγιο διακινήθηκε διαδικτυακά (λόγω των περιορισμών από τον COVID-19) και σε ορισμένες περιπτώσεις τηλεφωνικά και στοχευμένα σε φορείς και άτομα που είναι επενδυτές στο τοπικό πρόγραμμα CLLD/LEADER της Π.Ε. Τρικάλων.

Το σημαντικότερο μειονέκτημα των διαδικτυακών ερωτηματολογίων είναι ο χαμηλός βαθμός ανταπόκρισης, κάτι που είναι σύνηθες σε αυτή την διαδικασία. Σύμφωνα με τον Babbie (2020) ο βαθμός απόκρισης σε ερωτηματολόγιο το οποίο αποστέλλεται ταχυδρομικά ή συμπληρώνεται στο διαδίκτυο μπορεί να είναι μόνο 10%, ενώ στις συνεντεύξεις δια ζώσης συνήθως είναι πάνω από 70%. Στην έρευνα αυτό επιβεβαιώθηκε από την αρχή, καθώς οι

επενδυτές του προγράμματος δεν είναι καθόλου συνηθισμένοι στην διαδικασία της ηλεκτρονικής συμπλήρωσης των ερωτηματολογίων. Για να επιτευχθεί μεγαλύτερος αριθμός ανταπόκρισης, αποστέλλει στον καθένα χωριστά ξανά το ερωτηματολόγιο και στην συνέχεια έγινε τηλεφωνική επικοινωνία με κάθε μια επιχείρηση. Σε επτά περιπτώσεις το ερωτηματολόγιο συμπληρώθηκε έντυπα μετά από επίσκεψη στο χώρο της επιχείρησης και στη συνέχεια συμπληρώθηκαν τα αποτελέσματα ηλεκτρονικά.

Το ερωτηματολόγιο δημιουργήθηκε σε ηλεκτρονική μορφή Google Forms στο <http://docs.google.com>. Περιλαμβάνει 4 διαφορετικές ομάδες και στο σύνολό του 26 ερωτήσεις. Η πρώτη ομάδα περιλαμβάνει 3 ερωτήσεις σχετικές με τις απόψεις των ερωτώμενων για την διαδικασία της ενημέρωσης τους για το τοπικό πρόγραμμα CLLD/LEADER, η δεύτερη ομάδα περιλαμβάνει 12 ερωτήσεις προκειμένου να διαπιστωθεί ο βαθμός παρέμβασης του προγράμματος ως πολιτική ανάπτυξης στις επιχειρήσεις, η τρίτη ομάδα περιλαμβάνει 7 ερωτήσεις από τις οποίες γίνεται προσπάθεια να διαπιστωθεί το προφίλ των επιχειρήσεων που συμμετέχουν στο τοπικό πρόγραμμα CLLD/LEADER και τέλος η τέταρτη ομάδα περιλαμβάνει 4 ερωτήσεις με τα προσωπικά στοιχεία των ερωτώμενων.

Ως προς τον τύπο των ερωτήσεων, χρησιμοποιήθηκαν: α) κλειστές ερωτήσεις, δομημένες με συγκεκριμένο αριθμό επιλογών όπου ο ερωτώμενος κλήθηκε να επιλέξει την απάντησή του. Πιο συγκεκριμένα, οι ερωτήσεις ήταν πολλαπλών επιλογών, διχοτόμησης, κλίμακας πρόθεσης, κλίμακας αξιολόγησης THURSTONE και LIKERT β) ανοικτές ερωτήσεις, για να μπορούν οι ερωτώμενοι να εκφράζουν ελεύθερα την άποψή τους για ορισμένα θέματα στα οποία προτιμήθηκε να αποφευχθεί πλήρως η πιθανότητα καθοδήγησής τους.

Η πλειονότητα των ερωτήσεων είναι κλειστού τύπου καθώς το βασικό πλεονέκτημα σε αυτές είναι η εύκολη κωδικοποίηση και ανάλυσή τους. Για τον λόγο αυτό είναι και ο συνηθέστερος τύπος ερωτήσεων. Το βασικό μειονέκτημα των κλειστών ερωτήσεων είναι ότι ο ερωτώμενος τείνει να δώσει μια από τις προκαθορισμένες απαντήσεις, ενώ σε μια ανοικτή ερώτηση πιθανά η απάντησή του θα ήταν διαφορετική (Martin 2006).

Συνολικά συγκεντρώθηκαν, επεξεργάστηκαν και αναλύθηκαν 64 ερωτηματολόγια. Τα δεδομένα καταχωρήθηκαν, επεξεργάστηκαν και αναλύθηκαν μέσω του ειδικού στατιστικού προγράμματος SPSS statistics windows ver 26.0 και έγιναν οι σχετικοί έλεγχοι συχνотήτων (Frequencies), περιγραφικής στατιστικής (Descriptives) και διασταυρώσεων, (Crosstabs), ελέγχου ανεξαρτησίας μεταξύ όλων των μεταβλητών με το κριτήριο χ^2 . Ο έλεγχος χ τετράγωνο χρησιμοποιείται για τον έλεγχο της σχέσης μεταξύ ποιοτικών μεταβλητών.

3.2 Τοπική Αναπτυξιακή Στρατηγική – Η ανάγκη επικαιροποίησης & σχήμα λογικής Παρέμβασης

Προφανές σημείο εκκίνησης της τοπικής στρατηγικής ήταν η εστίαση της προσπάθειας στην ανάδειξη της συλλογικής εικόνας της περιοχής παρέμβασης ως «τόπος με ανταγωνιστικά, ποιοτικά και επώνυμα προϊόντα αγροδιατροφής, υψηλής προστιθέμενης αξίας με επένδυση στη γνώση, σε σύγχρονες μεθόδους και τεχνικές μεταποίησης, τυποποίησης, πιστοποίησης, σήμανσης και προώθησης». Η επιδίωξη για αναδιάταξη του αγροδιατροφικού τομέα βασίζεται στη λεπτομερή ανάλυση της παραγωγικής φυσιογνωμίας και των σημαντικών προοπτικών ανάπτυξης και βελτίωσης σε τομείς όπως τα γαλακτομικά προϊόντα (φέτα, γαλοτύρι, κασέρι, μανούρι), τα προϊόντα κρέατος (μοσχάρια ελεύθερης βοσκής, τρικαλινό λουκάνικο, γαλοπούλα) και τα μοναδικά και γνωστά για την ποιότητα τους φρούτα (καρπούζι, πεπόνι). Πρόκειται για προϊόντα με μερική μόνο πιστοποίηση (ΠΟΠ τυριά και ΠΓΕ οίνος) που και αυτή δεν επαρκεί για την αποτελεσματική τοποθέτηση των προϊόντων στις αγορές.

Στην περιοχή παρέμβασης περιλαμβάνονται έξι περιοχές ειδικής προστασίας (περιοχές NATURA 2000) με πιο εμβληματικές τις περιοχές του Ασπροποτάμου, του Κόζιακα, των Αντιχασίων Μετεώρων. Ανάμεσα στα Αντιχάσια, τα Χάσια και τον Κόζιακα ξεχωρίζουν οι βράχοι των Μετεώρων, σημείο διεθνούς σημασίας και ελκυστικότητας της περιοχής παρέμβασης.

Η αρχική πρόταση προγράμματος θέτει ευκρινώς το ζήτημα επανατοποθέτησης των αναπτυξιακών προτεραιοτήτων της περιοχής ειδικά, μετά την κάμψη της τουριστικής ζήτησης για προορισμούς της ορεινής υπαίθρου (μετά την κρίση του 2010) και της ανάγκης μιας περισσότερο εξισορροπημένης στρατηγικής τοπικής ανάπτυξης (Αγροδιατροφή-Τουρισμός/Πολιτισμός-Ποιότητα Ζωής). Ωστόσο, είναι γεγονός ότι η αρχική τοπική στρατηγική και η συνεπαγόμενη λογική παρέμβασης με έναν μεγάλο αριθμό θεματικών αξόνων (1 κεντρικός και 8 δευτερεύοντες), έξι (6) στρατηγικών στόχων και εννέα (9) ειδικών στόχων φαίνεται να περιέπλεξε σε σημαντικό βαθμό τις βασικές επιλογές της τοπικής στρατηγικής. Κεντρικοί και δευτερεύοντες στόχοι, στρατηγικοί στόχοι και ειδικοί στόχοι καλύπτουν το σύνολο της οικονομικής και κοινωνικής δραστηριότητας και στο βαθμό που υπηρετούνται στο σύνολο τους από χρηματοδοτούμενες δράσεις ίσως συμβάλλουν σε απώλεια της επιθυμητής εστίασης στην προτεραιότητα αναδιάταξης του τοπικού αγροδιατροφικού μοντέλου.

Η επικαιροποίηση της τοπικής στρατηγικής με τρόπο που θα την καθιστά περισσότερο εύληπτη και κατανοητή είναι από τις κύριες επιδιώξεις του έργου της αξιολόγησης. Είναι γεγονός, ότι η περίοδος εκπόνησης της πρότασης του προγράμματος δεν άφησε πολλά χρονικά περιθώρια για διαβούλευση επί της τοπικής στρατηγικής, όχι τόσο για τις επιλογές που έγιναν τοπικά από την ΟΤΔ, όσο για την ενσωμάτωση των οδηγιών στη δόμηση της στρατηγικής πάνω σε θεματικές κατευθύνσεις, στρατηγικούς και ειδικούς στόχους. Δηλαδή

μια «από-πάνω-προς-τα-κάτω» (top-down) παρέμβαση της Ειδικής Υπηρεσίας Διαχείρισης του ΠΑΑ. Στο μεταξύ, από το 2016 μέχρι σήμερα έχουν αλλάξει πολλά. Η οικονομική κρίση, η οποία συνδυάζεται πλέον και με την υγειονομική κρίση σήμανε σημαντικές μεταβολές τόσο στην τοπική οικονομία, όσο και στο περιβάλλον στο οποίο απευθύνεται η περιοχή.

Ο τουρισμός υπαίθρου, τομέας που αποτέλεσε οδηγό ανάπτυξης τα προηγούμενα χρόνια υποχωρεί σημαντικά ακόμη και στον εδραιωμένο πλέον πυρήνα του, που είναι η ορεινή ζώνη Ελάτης – Περτουλίου - Ασπροποτάμου, ζώνη, η οποία καθιερώθηκε στην τουριστική αγορά μετά από πολλές παρεμβάσεις και επενδύσεις στις υποδομές, τα καταλύματα και την εστίαση. Το τρίπολο τουρισμός ορεινής υπαίθρου- εστίαση-αγροδιατροφή που «δούλεψε» αρκετά καλά μέχρι σήμερα, δείχνει πλέον σημαντικά σημεία πόλωσης. Η πανδημία είναι εντελώς άγνωστο τι επιπτώσεις θα επιφέρει στην οικονομική και κοινωνική δραστηριότητα και την ανθεκτικότητα της ορεινής υπαίθρου γενικότερα. Αυτό αποτελεί μεγάλο κεφάλαιο όχι μόνο για το έργο της αξιολόγησης, αλλά και για τον αναπτυξιακό σχεδιασμό στην περιοχή των της Π.Ε. Τρικάλων και ευρύτερα.

Παρά ταύτα, η διαδικασία δημοσιοποίησης του προγράμματος έδωσε την ευκαιρία να εκδηλωθεί ένα σημαντικό τοπικό επενδυτικό ρεύμα με την παρουσία νέων επενδυτών στον τομέα της μεταποίησης της αγροτικής παραγωγής, της δημιουργίας/ εκσυγχρονισμού καταλυμάτων και υπηρεσιών προς τον τοπικό πληθυσμό. Περί τα 66 νέα επενδυτικά έργα στην παραγωγική οικονομία και μάλιστα με υπέρβαση (υπερδέσμευση) σε σχέση με τον αρχικώς προβλεπόμενο προϋπολογισμό (επιπλέον περίπου 200%) έρχονται να προστεθούν και να ανανεώσουν τον παραγωγικό ιστό της περιοχής σε τομείς παραγωγικής ειδίκευσης όπως η τυποποίηση κρέατος, η παραγωγή ζωοτροφών, η παραγωγή τυροκομικών/γαλακτοκομικών προϊόντων, αλλά και νέους όπως η τυποποίηση οσπρίων, η οινοποιία, η χυμοποίηση κλπ.

Παρά τις δυσκολίες της προηγούμενης περιόδου (Άξονας4 του ΠΑΑ) και την επενδυτική υποχώρηση που χαρακτήρισε τα προγράμματα της ΟΤΔ - ΚΕΝΑΚΑΠ Α.Ε., η σημερινή επενδυτική ζήτηση δημιουργεί αισιοδοξία αλλά απαιτεί προσοχή και επιμονή στη συνεχή στήριξη των επενδυτών προκειμένου να προχωρήσουν και να ολοκληρώσουν τα σχέδια τους, παρά τις συνεχιζόμενες δυσκολίες (στενότητα ρευστότητας, δυσκολίες τραπεζικού δανεισμού, μειωμένη ζήτηση σε σημαντικούς τομείς της τοπικής οικονομίας). Το ενδεχόμενο να σταματήσουν επενδυτικά σχέδια λόγω συγκυρίας είναι υπαρκτό, όχι μόνο για την περιοχή παρέμβασης αλλά ευρύτερα, για τις επενδύσεις που υλοποιούνται στις αγροτικές περιοχές της χώρας.

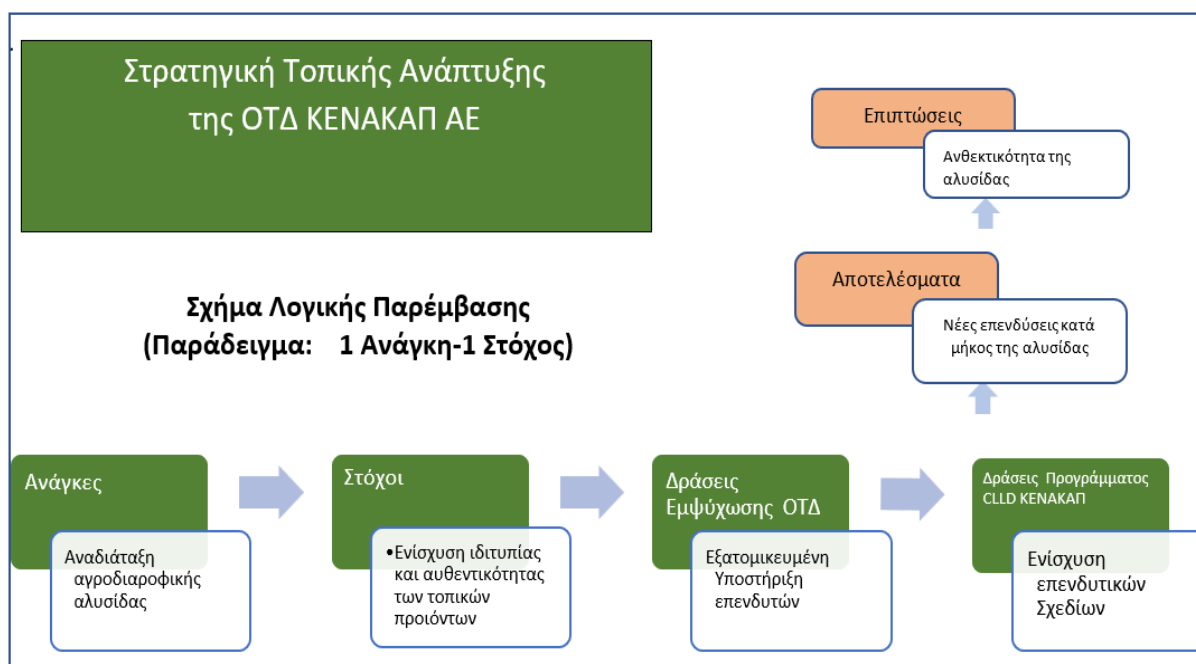
Η υπό διαμόρφωση επενδυτική κατάσταση στην περιοχή παρέμβασης παραπέμπει στην ανάγκη επιβεβαίωσης των αρχικών διαγνώσεων και στόχων του προγράμματος. Η ομολογουμένως επίπονη και ολοκληρωμένη εργασία εκπόνησης της τοπικής αναπτυξιακής

στρατηγικής και του προγράμματος CLLD/LEADER το 2016 χρειάζεται σήμερα αν όχι επικαιροποίηση, τουλάχιστον ένα καθαρό σχήμα λογικής παρέμβασης με καθορισμένες ανάγκες, στόχους και προσδοκίες που θα αποκαθιστά το δυσνόητο και δυσπροσάρμοστο σχήμα Κεντρικοί Θεματικοί Άξονες- Δευτερεύοντες Θεματικοί Άξονες – Στρατηγικοί Στόχοι- Ειδικοί Στόχοι.

Η μετάβαση σε ένα απλό λογικό σχήμα «Ανάγκες-Στόχοι- Δράσεις- Αναμενόμενα Αποτελέσματα & Επιπτώσεις» είναι απαραίτητη προκειμένου να πραγματοποιηθεί μια εύπεπτη απόπειρα αξιολόγησης του προγράμματος. Ένα τέτοιο ενδεικτικό σχήμα λογικής παρέμβασης παρουσιάζεται στη συνέχεια και βάσει του μοντέλου λογικής παρέμβασης που προτείνει το δίκτυο FARNET. Οι εξυπηρετούμενες ανάγκες από το πρόγραμμα πρέπει να είναι συγκεκριμένες και λιγοστές.

Ένα μικρής εμβέλειας πρόγραμμα όπως το CLLD/LEADER δεν έχει τη δυνατότητα να είναι ολιστικό και να επεκτείνεται στο σύνολο της οικονομικής και κοινωνικής ζωής της περιοχής. Άλλωστε όπως αναφέρουν και οι (Scott, Gallent and Gkartzios (2019) παρουσιάστηκαν εκτεταμένες κριτικές ως προς την αποτελεσματικότητα, την περιεκτικότητα και την καινοτομία του LEADER, από την στιγμή που έγινε οριζόντια πολιτική στα προγράμματα του ΠΑΑ. Αυτό επιβεβαιώνεται βιβλιογραφικά και από τον Shucksmith (2010) ,ο οποίος αναφέρει ότι η ένταξη του LEADER την περίοδο 2007-2013 στα Προγράμματα Αγροτικής Ανάπτυξης, το φαινόμενο που χαρακτηρίστηκε ως «mainstreaming», αύξησε τη γραφειοκρατία και περιόρισε το ρόλο των ΟΤΔ στην οριζόντια ολοκλήρωση τοπικών συνεργασιών.

Στο προτεινόμενο απλοποιημένο λογικό σχήμα παρεμβάλλεται ως βασικός κρίκος μεταξύ στόχων και χρηματοδοτούμενων δράσεων ο ρόλος της ΟΤΔ προκειμένου να κινητοποιήσει εστιασμένα το επενδυτικό ενδιαφέρον προς την αναγκαία κατεύθυνση για την ικανοποίηση των αναγκών.

Γράφημα 14: Λογικής παρέμβασης της στρατηγικής τοπικής ανάπτυξης της ΟΤΔ – ΚΕΝΑΚΑΠ ΑΕ

Στη συνέχεια το κρίσιμο ερώτημα είναι ο τρόπος, με τον οποίο θα πραγματοποιηθεί η μέτρηση του βαθμού ικανοποίησης των αναγκών και των στόχων που έχουν τεθεί όπως και των διαδρομών που ακολουθήθηκαν για την επίτευξή τους.

Αναπόφευκτα η μέτρηση θα γίνει με τη χρήση ενός συστήματος, κατά το δυνατόν απλών δεικτών, ο σκοπός των οποίων είναι η άμεση αποκόμιση εικόνας για την πορεία εκτέλεσης του προγράμματος και εξυπηρέτησης των αναγκών και στόχων.

Η ορθή χρήση δεικτών προϋποθέτει διύλιση του κάθε στόχου σε επιμέρους κριτήρια ή ερωτήματα αξιολόγησης, πάνω στα οποία οι δείκτες καλούνται να δώσουν απαντήσεις. Οι προτεινόμενοι προς την ΟΤΔ δείκτες ομαδοποιούνται σε 3 βασικές κατηγορίες:

A. Δείκτες που αφορούν άμεσα τα επενδυτικά σχέδια που χρηματοδοτούνται από το πρόγραμμα: δείκτες καταλληλότητας (ένταση της σχέσης της παρέμβασης με τις ανάγκες), δείκτες αποτελέσματος (εκροές- αποτελέσματα- επιπτώσεις: βαθμός υλοποίησης των δράσεων του προγράμματος/οικονομικό και φυσικό αντικείμενο).

B. Δείκτες που απαντούν σε ερωτήματα της αξιολόγησης : δείκτες που αποσκοπούν να δίνουν απαντήσεις σε ερωτήσεις που καλούνται να εξειδικεύσουν τους στόχους του προγράμματος και οι οποίες με τη σειρά τους μπορούν να αναλύονται σε κριτήρια Στην περίπτωση του προγράμματος της ΟΤΔ ΚΕΝΑΚΑΠ Α.Ε. προσανατολιζόμαστε στην παρακάτω προσέγγιση που

ακολουθεί στόχους του προγράμματος όπως θα έχουν προκύψει από την αποκατάσταση του Σχήματος Λογικής Παρέμβασης.

Γ. Δείκτες Προστιθέμενης Αξίας: Η προστιθέμενη αξία της προσέγγισης αφορά 3 συγκεκριμένες παραμέτρους που «εξηγούν» τις διαφορές που κάνουν το πρόγραμμα να ξεχωρίζει από άλλα «συμβατικά προγράμματα των ΠΑΑ». Η προστιθέμενη αξία μετριέται με δείκτες ποιοτικού/περιγραφικού χαρακτήρα που απαντούν σε ερωτήματα όπως:

Η στήριξη του κοινωνικού κεφαλαίου της περιοχής:

- άτυπα ή και οργανωμένα τοπικά δίκτυα που δημιουργούνται στο πλαίσιο του προγράμματος,
- νέες δεξιότητες (κοινωνικές και επαγγελματικές) που δημιουργούνται στην περιοχή παρέμβασης,
- ικανότητα διαχείρισης αλλαγών στο κοινωνικό και επιχειρηματικό περιβάλλον.

Η ισχυροποίηση της τοπικής αναπτυξιακής διακυβέρνησης

- συμβολή στην οργάνωση του τοπικού παραγωγικού οικοσυστήματος στο πλαίσιο της διαβούλευσης του προγράμματος
- βελτίωση της ικανότητας των τοπικών φορέων να επεξεργάζονται και να υλοποιούν αναπτυξιακές πρωτοβουλίες,
- κινητοποίηση του τοπικού πληθυσμού και των φορέων του .

Τα χαρακτηριστικά ποιότητας των επενδυτικών σχεδίων που χρηματοδοτούνται από το πρόγραμμα

- μοναδικότητα επενδυτικών σχεδίων («μη τυπικά έργα»)
- διαφάνεια της διαδικασίας αξιολόγησης προτάσεων,
- λειτουργικότητα της ΕΔΠ,
- πρακτικές επικοινωνίας με δυνητικούς και τελικούς δικαιούχους.

Στον πίνακα που ακολουθεί γίνεται εκτίμηση – αξιολόγηση της συνοχής της στρατηγικής του τοπικού προγράμματος και όπως αυτή έχει διαμορφωθεί μετά την ένταξη των επενδυτικών σχεδίων στο πρόγραμμα.

Πίνακας 5:Αξιολόγηση της συνοχής της τοπικής στρατηγικής ανά στρατηγικό στόχο

Στρατηγικός Στόχος 1: Αξιοποίηση της τοπικής αγροτικής παραγωγής και βελτίωση της αλυσίδας αξίας του αγροδιατροφικού τομέα.		
Ειδικός Στόχος	Ερωτήματα αξιολόγησης	Κριτήρια απόφασης
Αύξηση του βαθμού τυποποίησης & μεταποίησης αγροτικών προϊόντων και βελτίωση της παραγωγικότητας των υφιστάμενων παραγωγικών μονάδων.	Σε ποιο βαθμό τα έργα του τοπικού προγράμματος συνέβαλαν στην βελτίωση των υποδομών και των παρεχόμενων υπηρεσιών στην ενίσχυση της μεταποίησης των προϊόντων που προέρχονται από τη γεωργία για την τήρηση κανόνων ασφάλειας και ποιότητας και την επίτευξη υψηλού βαθμού ανταγωνιστικότητας;	<ul style="list-style-type: none"> • Ο βαθμός μεταποίησης των αγροτικών προϊόντων έχει αυξηθεί • Αυξήθηκε η απασχόληση στον τομέα της μεταποίησης • Έχει ενισχυθεί η ποιότητα των παραγόμενων προϊόντων στον πρωτογενή τομέα και στη μεταποίηση • Οι μικρές και μικρομεσαίες επιχειρήσεις έχουν διαφοροποιήσει την οικονομική τους δραστηριότητα • Η φήμη των προϊόντων της περιοχής έχει αυξηθεί • Η ανταγωνιστικότητα των τοπικών προϊόντων και υπηρεσιών έχει αυξηθεί
Βελτίωση της εφοδιαστικής αλυσίδας και προώθηση της τοπικής παραγωγής τόσο στην τοπική αγορά όσο και στις αγορές εσωτερικού και εξωτερικού.	Σε ποιο βαθμό συνέβαλαν οι παρεμβάσεις της στρατηγικής συνέβαλλαν στη βελτίωση της εφοδιαστικής αλυσίδας και προώθηση της τοπικής παραγωγής τόσο στην τοπική αγορά όσο στις αγορές εσωτερικού και εξωτερικού.	<ul style="list-style-type: none"> • Αύξηση του ποσοστού συμμετοχής των απασχολούμενων στον αγροτικό τομέα σε συλλογικά επιχειρηματικά συνεργατικά σχήματα, εφοδιαστικές και αγροτοδιατροφικές αλυσίδες κ.λπ. • Αύξηση της απασχόλησης στον αγροτικό τομέα. • Αύξηση της

		αναγνωρισιμότητας των τοπικών προϊόντων της περιοχής
Ενίσχυση της παραγωγής επώνυμων, βιολογικών και πιστοποιημένων προϊόντων.	Σε ποιο βαθμό οι παρεμβάσεις της τοπικής στρατηγικής συνέβαλαν στην απόκτηση τοπικών ποιοτικών σημάτων για την προστασία των προϊόντων της περιοχής, και πιστοποίηση της ονομασίας προέλευσής τους (ΠΟΠ), της γεωγραφικής ένδειξής τους (ΠΓΕ) ή ως βιολογικά ή και της παραδοσιακής παραγωγής και επεξεργασίας τους, με σκοπό την αύξηση της ανταγωνιστικότητας διεθνώς;	<ul style="list-style-type: none"> • Ανάπτυξη νέων προϊόντων, πρακτικών, διεργασιών στον τομέα των τροφίμων. • Διεξαγωγή μελετών για την πιστοποίηση και ταυτοποίηση των τοπικών προϊόντων • Έχουν γίνει δράσεις για την αποτύπωση και ταυτοποίηση του υπάρχοντος γενετικού υλικού • Έχουν γίνει δράσεις προώθησης και διάχυσης της παραγόμενης γνώσης (ημερίδες, συνέδρια, δημοσιεύσεις, κ.λ.π) • Έχει αυξηθεί η ανταγωνιστικότητα των τοπικών προϊόντων • Έχουν αυξηθεί τα προϊόντα ΠΟΠ & ΠΓΕ, βιολογικής καλλιέργειας στην περιοχή παρέμβασης
Μεταφορά γνώσης και καινοτομίας και αναβάθμιση δεξιοτήτων και ανθρώπινου κεφαλαίου στον τομέα της γεωργίας και της κτηνοτροφίας	Σε ποιο βαθμό συνέβαλαν οι παρεμβάσεις της τοπικής στρατηγικής στην μεταφορά γνώσης και η εκπαίδευση ευαισθητοποίηση της τοπικής κοινωνίας στον τομέα της τοπικής αγροτικής παραγωγής και βελτίωση της αλυσίδας αξίας του αγροδιατροφικού τομέα ;	<ul style="list-style-type: none"> • Έχουν υλοποιηθεί δράσεις ενημέρωσης, κατάρτισης ευαισθητοποίησης στον τομέα της τοπικής αγροτικής παραγωγής και βελτίωση της αλυσίδας αξίας του αγροδιατροφικού τομέα. • Αύξηση του αριθμού των απασχολούμενων στους παραπάνω τομείς

		<ul style="list-style-type: none"> Τα νέα καινοτόμα προϊόντα και υπηρεσίες έχουν αυξηθεί
<p>Η προώθηση της συμμετοχής, της Συνεργασίας, της Δικτύωσης και της ανταλλαγής τεχνογνωσίας μεταξύ διαφορετικών περιοχών, εταιρών και κρατών</p>	<p>Σε ποιο βαθμό οι παρεμβάσεις της τοπικής στρατηγικής συνέβαλαν στη ανάπτυξη διακρατικών – διατοπικών συνεργασιών που συμβάλλουν στην μεταφορά τεχνογνωσίας και καλών πρακτικών στην παραγωγική διαδικασία, με τη δημιουργία δικτύων για την προβολή, προώθηση και διάθεση των προϊόντων της τοπικής αγροτικής παραγωγής και βελτίωση της αλυσίδας αξίας του αγροδιατροφικού τομέα.</p>	<ul style="list-style-type: none"> Καλές πρακτικές στην παραγωγική διαδικασία που μεταφέρθηκαν Διακρατικές και διατοπικές συνεργασίες που προωθήθηκαν Δίκτυα που υποστηρίχθηκαν για την προβολή, προώθηση και διάθεση των τοπικών προϊόντων και υπηρεσιών Αύξηση της φήμης των προϊόντων της περιοχή

Στρατηγικός Στόχος 2: Ποιοτική βελτίωση αναβάθμιση και θεματική διεύρυνση του παρεχόμενου τουριστικού προϊόντος.		
Ειδικός Στόχος	Ερωτήματα αξιολόγησης	Κριτήρια απόφασης
<p>Βελτίωση και ποιοτική αναβάθμιση των υπαρχουσών τουριστικών υποδομών και υπηρεσιών και εμπλουτισμός του παρεχόμενου τουριστικού προϊόντος,</p>	<p>Σε ποιο βαθμό συνέβαλαν οι παρεμβάσεις της τοπικής στρατηγικής στην δημιουργία νέων ποιοτικών τουριστικών μονάδων σε συνδυασμό με την παροχή υπηρεσιών νέου ολοκληρωμένου τουριστικού προϊόντος;</p>	<ul style="list-style-type: none"> Έχουν δημιουργηθεί νέες τουριστικές μονάδες Έχουν αυξηθεί τα προσφερόμενα προϊόντα και υπηρεσίες στον τομέα του τουρισμού Έχουν αυξηθεί οι δραστηριότητες στον τομέα του τουρισμού Έχει ενισχυθεί η απασχόληση προς μη γεωργικές δραστηριότητες Έχει αυξηθεί η επισκεψιμότητα της

		<p>περιοχής</p> <ul style="list-style-type: none"> Οι μικρές επιχειρήσεις έχουν διαφοροποιήσει την οικονομική τους δραστηριότητα
--	--	---

Στρατηγικός Στόχος 3: Ανάδειξη της φυσικής & πολιτισμικής κληρονομιάς και χρήση του πολιτιστικού αποθέματος ως «πόρο» για την τοπική οικονομία και την ενδυνάμωση της «ταυτότητας» της περιοχής

Ειδικός Στόχος	Ερωτήματα αξιολόγησης	Κριτήρια απόφασης
<p>Αντιμετώπιση των φυσικογενών πιέσεων στο φυσικό περιβάλλον παράλληλα με την ανάδειξη και ήπια αξιοποίηση των φυσικών οικοσυστημάτων και πολιτισμικών στοιχείων της περιοχής.</p>	<p>Σε ποιο βαθμό συνέβαλαν οι παρεμβάσεις της στρατηγικής στην προστασία και διατήρηση των οικοτόπων και των ειδών χλωρίδας και πανίδας, των προστατευόμενων περιοχών, των περιοχών του Δικτύου NATURA 2000 και των πολιτισμικών στοιχείων της περιοχής.</p>	<ul style="list-style-type: none"> Βελτίωση της προστασίας και διατήρησης της φυσικής κληρονομιάς στις αγροτικές περιοχές Βελτίωση της προστασίας και αποκατάστασης δασών και δασικών εκτάσεων από πυρκαγιές και άλλες φυσικές καταστροφές στις αγροτικές περιοχές Αύξηση των δασικών εκτάσεων που προστατεύονται, διατηρούνται ή αποκαθίστανται. Έχουν εκπονηθεί μελέτες καταγραφής εθίμων και ανάπτυξη σχετικών ηλεκτρονικών εφαρμογών Έχουν δημιουργηθεί επιχειρήσεις τοπικής χειροτεχνίας Αύξηση των πολιτιστικών και καλλιτεχνικών δραστηριοτήτων στις αγροτικές περιοχές Βελτίωση της πρόσβασης

		<p>του κοινού στην πολιτιστική κληρονομιά</p> <ul style="list-style-type: none"> • Αύξηση της ελκυστικότητας και της επισκεψιμότητας των αγροτικών περιοχών
--	--	--

Στρατηγικός Στόχος 4: Βελτίωση των ικανοτήτων και των μέσων για τον εντοπισμό και ανάδειξη «τοπικών πόρων» από τους οποίους θα προέλθουν ιδιότυπα προϊόντα (αγαθά και υπηρεσίες) με προώθηση της μεταφοράς γνώσεων και της εισαγωγής της τεχνολογικής & οργανωτικής καινοτομίας.

Ειδικός Στόχος	Ερωτήματα αξιολόγησης	Κριτήρια απόφασης
Αύξηση του βαθμού τυποποίησης & μεταποίησης αγροτικών προϊόντων και βελτίωση της παραγωγικότητας των υφιστάμενων παραγωγικών μονάδων.	Σε ποιο βαθμό τα έργα του τοπικού προγράμματος συνέβαλαν στην βελτίωση των ικανοτήτων και των μέσων για τον εντοπισμό και ανάδειξη «τοπικών πόρων» από τους οποίους θα προέλθουν ιδιότυπα προϊόντα (αγαθά και υπηρεσίες) με προώθηση της μεταφοράς γνώσεων και της εισαγωγής της τεχνολογικής & οργανωτικής καινοτομίας.;	<ul style="list-style-type: none"> • Ανάπτυξη νέων προϊόντων, πρακτικών, διεργασιών στον τομέα των τροφίμων. • Διεξαγωγή μελετών για την πιστοποίηση και ταυτοποίηση των τοπικών προϊόντων • Έχει αυξηθεί η ανταγωνιστικότητα των τοπικών προϊόντων • Έχουν αυξηθεί τα προϊόντα ιδιοτυπίας στην περιοχή παρέμβασης • Σε πόσες παρεμβάσεις εφαρμόζεται τεχνολογική & οργανωτική καινοτομία.
Μεταφορά γνώσης και καινοτομίας και αναβάθμιση δεξιοτήτων και ανθρώπινου κεφαλαίου στον τομέα της γεωργίας και της κτηνοτροφίας	Σε ποιο βαθμό συνέβαλαν οι παρεμβάσεις της τοπικής στρατηγικής στην μεταφορά γνώσης και η εκπαίδευση ευαισθητοποίηση της τοπικής κοινωνίας στον τομέα της γεωργίας και της κτηνοτροφίας ;	<ul style="list-style-type: none"> • Έχουν υλοποιηθεί δράσεις ενημέρωσης, κατάρτισης ευαισθητοποίησης στον τομέα της γεωργίας και της κτηνοτροφίας. • Αύξηση του αριθμού των απασχολούμενων στους παραπάνω τομείς • Τα νέα καινοτόμα προϊόντα

		και υπηρεσίες έχουν αυξηθεί
Η προώθηση της συμμετοχής, της Συνεργασίας, της Δικτύωσης και της ανταλλαγής τεχνογνωσίας μεταξύ διαφορετικών περιοχών, εταίρων και κρατών	Σε ποιο βαθμό οι παρεμβάσεις της τοπικής στρατηγικής συνέβαλαν στη ανάπτυξη διακρατικών – διατοπικών συνεργασιών που συμβάλλουν στην μεταφορά τεχνογνωσίας και καλών πρακτικών στην παραγωγική διαδικασία, με τη δημιουργία δικτύων για την προβολή, προώθηση και ανάδειξη «τοπικών πόρων» από τους οποίους θα προέλθουν ιδιότυπα προϊόντα (αγαθά και υπηρεσίες) με προώθηση της μεταφοράς γνώσεων και της εισαγωγής της τεχνολογικής & οργανωτικής καινοτομίας.	<ul style="list-style-type: none"> • Καλές πρακτικές στην παραγωγική διαδικασία που μεταφέρθηκαν • Διακρατικές και διατοπικές συνεργασίες που προωθήθηκαν • Δίκτυα που υποστηρίχθηκαν για την προβολή, προώθηση και διάθεση των τοπικών προϊόντων και υπηρεσιών
Η υποστήριξη της «τοπικής επιχειρηματικότητας» με προώθηση της τεχνολογικής και οργανωτικής καινοτομίας.	Σε ποιο βαθμό οι παρεμβάσεις του τοπικού προγράμματος συνέβαλαν στην ενίσχυση και υποστήριξη των τοπικών επιχειρήσεων για την παραγωγή νέων καινοτόμων προϊόντων ή υπηρεσιών, με αξιοποίηση εξειδικευμένων γνώσεων, νέων τεχνολογιών, υλικών και πόρων, σύγχρονου εξοπλισμού καθώς και οργανωτικής καινοτομίας ;	<ul style="list-style-type: none"> • Αύξηση του ποσοστού συμμετοχής των απασχολούμενων στον αγροτικό τομέα σε συλλογικά επιχειρηματικά συνεργατικά σχήματα, εφοδιαστικές και αγροτοδιατροφικές αλυσίδες κ.λπ. • Αύξηση της απασχόλησης στον αγροτικό τομέα. • Αύξηση της αναγνωρισιμότητας των τοπικών προϊόντων της περιοχής

Στρατηγικός Στόχος 5: Βελτίωση των συνθηκών ελκυστικότητας της περιοχής με την βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης και ποιότητας ζωής του τοπικού πληθυσμού συμβάλλοντας παράλληλα στην καταπολέμηση της φτώχειας και την επίτευξη κοινωνικής συνοχής με παράλληλη καταπολέμηση

των κοινωνικών ανισοτήτων.

Ειδικός Στόχος	Ερωτήματα αξιολόγησης	Κριτήρια απόφασης
Βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης και ποιότητας ζωής του τοπικού πληθυσμού συμβάλλοντας παράλληλα στην καταπολέμηση της φτώχειας και την επίτευξη κοινωνικής συνοχής	Σε ποιο βαθμό συνέβαλαν οι ενέργειες και τα έργα υποδομής του τοπικού προγράμματος στην εξυπηρέτηση του τοπικού πληθυσμού και των αναπτυξιακών αναγκών ζωής στις αγροτικές περιοχές;	<ul style="list-style-type: none"> • Ανάπτυξη και βελτίωση των παρεχόμενων βασικών, υπηρεσιών και υποδομών υγείας- πρόνοιας, ψυχαγωγίας, άθλησης, ΤΠΕ, κ.λ.π στις αγροτικές περιοχές • Βελτίωση των υποδομών ύδρευσης, αποχέτευσης οδοποιίας και άλλων δημόσιων υποδομών μικρής κλίμακας σε αγροτικές περιοχές • Αύξηση των δημόσιων κτιρίων και εγκαταστάσεων της περιοχής παρέμβασης που εξοικονομούν ενέργεια, μέσω της ενεργειακής αναβάθμισής τους και της εφαρμογής συστημάτων ΑΠΕ στις αγροτικές περιοχές • Βελτίωση της ποιότητας ζωής στις αγροτικές κοινότητες. • Συγκράτηση του πληθυσμού της υπαίθρου

Στρατηγικός Στόχος 6: Υποστήριξη της «τοπικής επιχειρηματικότητας» και ενδυνάμωσης της δραστηριοποίησης «συλλογικών σχημάτων» καθώς και της έννοιας της «συνεργατικής επιχειρηματικότητας».

Ειδικός Στόχος	Ερωτήματα αξιολόγησης	Κριτήρια απόφασης
Μεταφορά γνώσης και καινοτομίας και αναβάθμιση δεξιοτήτων και ανθρώπινου	Σε ποιο βαθμό συνέβαλαν οι παρεμβάσεις της τοπικής στρατηγικής στην μεταφορά	<ul style="list-style-type: none"> • Αύξηση του ποσοστού συμμετοχής των απασχολούμενων στον

κεφαλαίου στον τομέα της γεωργίας και της κτηνοτροφίας	γνώσης και η εκπαίδευση ευαισθητοποίηση της τοπικής κοινωνίας σχετικά με Υποστήριξη της «τοπικής επιχειρηματικότητας» και την ενδυνάμωση της δραστηριοποίησης «συλλογικών σχημάτων» καθώς και της έννοιας της «συνεργατικής επιχειρηματικότητας» κ.λπ ;	αγροτικό τομέα σε συλλογικά επιχειρηματικά συνεργατικά σχήματα, εφοδιαστικές και αγροτοδιατροφικές αλυσίδες κ.λπ. <ul style="list-style-type: none"> • Αύξηση της απασχόλησης στον αγροτικό τομέα. • Αύξηση της αναγνωρισιμότητας των τοπικών προϊόντων της περιοχής
Η προώθηση της συμμετοχής, της Συνεργασίας, της Δικτύωσης και της ανταλλαγής τεχνογνωσίας μεταξύ διαφορετικών περιοχών, εταίρων και κρατών	Σε ποιο βαθμό οι παρεμβάσεις της τοπικής στρατηγικής συνέβαλαν στη ανάπτυξη διακρατικών – διατοπικών συνεργασιών που συμβάλλουν στην μεταφορά τεχνογνωσίας και καλών πρακτικών στην παραγωγική διαδικασία, με τη δημιουργία δικτύων για την προώθηση της «τοπικής επιχειρηματικότητας» και ενδυνάμωση της δραστηριοποίησης «συλλογικών σχημάτων» καθώς και της έννοιας του «συνεργατικής επιχειρηματικότητας»	<ul style="list-style-type: none"> • Καλές πρακτικές στην παραγωγική διαδικασία που μεταφέρθηκαν • Διακρατικές και διατοπικές συνεργασίες που προωθήθηκαν • Δίκτυα που υποστηρίχθηκαν για την προβολή, προώθηση και διάθεση των τοπικών προϊόντων και υπηρεσιών • Αύξηση της φήμης των προϊόντων της περιοχή
Βελτίωση και ποιοτική αναβάθμιση των υπαρχουσών τουριστικών υποδομών και υπηρεσιών και εμπλουτισμός του παρεχόμενου τουριστικού προϊόντος,	Σε ποιο βαθμό συνέβαλαν οι παρεμβάσεις της τοπικής στρατηγικής στην δημιουργία ή ενδυνάμωση της δραστηριοποίησης «συλλογικών σχημάτων» καθώς και της έννοιας του «συνεργατικής επιχειρηματικότητας» στον τουριστικό τομέα;	<ul style="list-style-type: none"> • Δημιουργία νέων δικτύων στον τουριστικών τομέα. • Ενδυνάμωση του Τοπικού Συμφώνου Ποιότητας • Ενδυνάμωση της κάθετης και οριζόντιας συνεργασίας στον τουριστικό κλάδο. .

<p>Βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης και ποιότητας ζωής του τοπικού πληθυσμού συμβάλλοντας παράλληλα στην καταπολέμηση της φτώχειας και την επίτευξη κοινωνικής συνοχής</p>	<p>Σε ποιο βαθμό συνέβαλαν οι ενέργειες του τοπικού προγράμματος στην ανάπτυξη της «τοπικής επιχειρηματικότητας» και ενδυνάμωσης της δραστηριοποίησης «συλλογικών σχημάτων» καθώς και της έννοιας της «συνεργατικής επιχειρηματικότητας»;</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Βελτίωση της ποιότητας ζωής στις αγροτικές κοινότητες. • Συγκράτηση του πληθυσμού της υπαίθρου
--	---	---

Από την αποτύπωση των στρατηγικών στόχων του τοπικού προγράμματος CLLD/LEADER και το πως αυτοί εξυπηρετούνται στην παρούσα φάση, σε σχέση του ειδικούς στόχους και τα ενταγμένα έργα προκύπτει το συμπέρασμα ότι ο στρατηγικός στόχος 1: «Αξιοποίηση της τοπικής αγροτικής παραγωγής και βελτίωση της αλυσίδας αξίας του αγροδιατροφικού τομέα»

- καλύπτεται σε μεγάλο βαθμό, όσον αφορά το πλήθος των ενταγμένων έργων, τον προϋπολογισμό και την αύξηση της απασχόλησης,
- δεν υπάρχει καμιά επίπτωση στην βελτίωση της εφοδιαστικής αλυσίδας όπως περιγράφεται στο ειδικό στόχο 2,
- ο ειδικός στόχος 3 καλύπτεται μερικώς μιας και υπάρχουν επενδύσεις σε οινοποιία (ΠΓΕ οίνος Μετεώρων),
- ο ειδικός στόχος 4 καλύπτεται και αυτός μερικώς με ενταγμένα στο τοπικό πρόγραμμα 2 έργα κατάρτισης,
- όπως μερικώς καλύπτεται και ο ειδικός στόχος 5 για την μεταφορά τεχνογνωσίας.

Ο στρατηγικός στόχος 2: «Ποιοτική βελτίωση αναβάθμιση και θεματική διεύρυνση του παρεχόμενου τουριστικού προϊόντος» καλύπτεται σε μεγάλο βαθμό στην εστιασμένη όμως περιοχή της πόλης της Καλαμπάκας και του Καστρακίου, όπου έχουμε την δημιουργία νέων καταλυμάτων, υψηλής ποιοτικής αισθητικής.

Για τον στρατηγικό στόχο 3: «Ανάδειξη της φυσικής & πολιτισμικής κληρονομιάς και χρήση του πολιτιστικού αποθέματος ως «πόρο» για την τοπική οικονομία και την ενδυνάμωση της «ταυτότητας» της περιοχής» δεν έχουμε κανένα έργο που να καλύπτει το κομμάτι που αφορά την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος και των περιοχών NATURA 2000. Έχουμε όμως, μερική κάλυψη στο κομμάτι της ανάδειξης με την ήπιας αξιοποίηση των φυσικών οικοσυστημάτων χάρη στο έργο του «Αναρριχτηκού πεδίου των Χασίων» και την δημιουργία

περιηγητικών μονοπατιών. Στο πολιτιστικό κομμάτι έχουμε το έργο της δημιουργίας του ψηφιακού Ασκληπιείου του Δήμου Τρικκαίων.

Ο στρατηγικός στόχος 4: «Βελτίωση των ικανοτήτων και των μέσων για τον εντοπισμό και ανάδειξη «τοπικών πόρων» από τους οποίους θα προέλθουν ιδιότυπα προϊόντα (αγαθά και υπηρεσίες) με προώθηση της μεταφοράς γνώσεων και της εισαγωγής της τεχνολογικής & οργανωτικής καινοτομίας», δεν εξυπηρετείται παρά μόνο σημειακά με την απόκτηση νέων σύγχρονων μηχανημάτων από τις επιχειρήσεις της Π.Ε. Τρικάλων.

Ο στρατηγικός στόχος 5: «Βελτίωση των συνθηκών ελκυστικότητας της περιοχής με την βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης και ποιότητας ζωής του τοπικού πληθυσμού συμβάλλοντας παράλληλα στην καταπολέμηση της φτώχειας και την επίτευξη κοινωνικής συνοχής με παράλληλη καταπολέμηση των κοινωνικών ανισοτήτων» εξυπηρετείται από τις δημόσιες παρεμβάσεις με την κατασκευή πεζοδρομίων στις τοπικές κοινότητες Λυγαριά και Πηγή του Δήμου Πύλης, με την δημιουργία αθλητικού κέντρου στην τοπική κοινότητα Φήκη επίσης του Δήμου Πύλης, την κατασκευή των πλατειών στις τοπικές κοινότητες Νομής, Φανερωμένης και Σερβωτών του Δήμου Φαρκαδόνας και τέλος στην διαμόρφωση της εισόδου στην περιοχή της ΔΕΗ του Δήμου Μετεώρων στην πόλη της Καλαμπάκας.

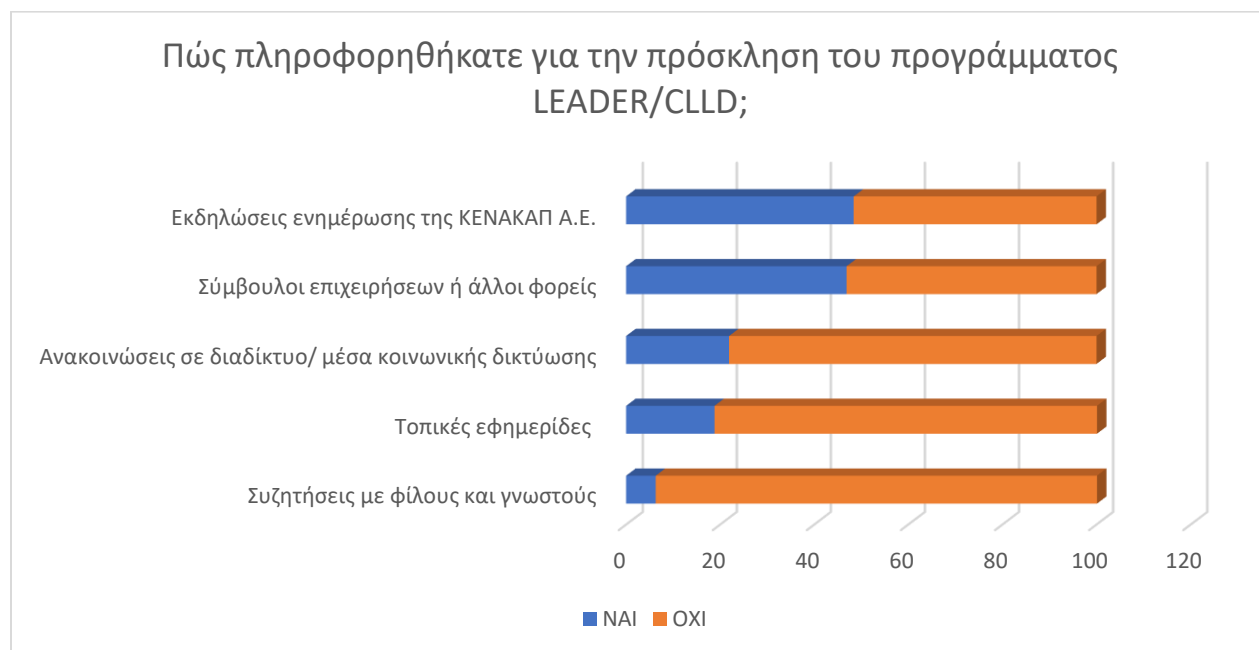
Ο στρατηγικός στόχος 6 : «Υποστήριξη της «τοπικής επιχειρηματικότητας» και ενδυνάμωσης της δραστηριοποίησης «συλλογικών σχημάτων» καθώς και της έννοιας της «συνεργατικής επιχειρηματικότητας», εξυπηρετείται σε μικρό βαθμό από την συμμετοχή σε 1 διακρατικό και 5 διατοπικά προγράμματα, όπου μέσα από αυτά προωθείται η δικτύωση, η κοινωνική οικονομία, η επιχειρηματικότητα σε νέα προϊόντα κι νέους τρόπους διάθεσης.

4. Αποτελέσματα της έρευνας

Οι πρώτες τρεις ερωτήσεις αφορούν την αξιολόγηση των ενεργειών ενημέρωσης που έγιναν από την Αναπτυξιακή Τρικάλων ΑΑΕ ΟΤΑ – ΚΕΝΑΚΑΠ Α.Ε. ως Ομάδα Τοπικής Δράσης (ΟΤΔ) κατά την πρόσκληση του τοπικού προγράμματος CLLD/LEADER. Η ΟΤΔ ΚΕΝΑΚΑΠ Α.Ε. εκπόνησε το 2016 σχέδιο Ενημέρωσης και Δημοσιότητας βασισμένο στις αντίστοιχες κατευθύνσεις του Οδηγού Επικοινωνίας και Δημοσιότητας του ΠΑΑ 2014 -2020, το οποίο και ακολούθησε. Ειδικότερα:

Στην πρώτη ερώτηση πολλαπλών απαντήσεων: «Πώς πληροφορηθήκατε για την πρόσκληση του προγράμματος LEADER;» οι περισσότεροι απάντησαν από τις εκδηλώσεις που πραγματοποίησε η ΟΤΔ – ΚΕΝΑΚΑΠ Α.Ε. σε ποσοστό 48,4% και από φορείς ενημέρωσης όπως το επιμελητήριο και οι σύμβουλοι επιχειρήσεων σε ποσοστό 46,9% και, ακολουθούν οι ανακοινώσεις στο διαδίκτυο και τα social media και έπονται η ενημέρωση μέσω των τοπικών εφημερίδων ή από φίλους. Σημαντικό ρόλο στις ενέργειες ενημέρωσης είχε και η εμπλοκή του Επιμελητηρίου Τρικάλων που κινητοποιήθηκε με ενημερώσεις προς τα μέλη του αλλά και ομιλίες σε διευρυμένο διοικητικό συμβούλιο. Το ΕΒΕ Τρικάλων είναι επίσης και μέλος της ΕΔΠ του προγράμματος CLLD/LEADER.

Η προστιθέμενη αξία της προσέγγισης CLLD/LEADER σε τοπικό επίπεδο επιβεβαιώνεται από τις απαντήσεις των ερωτώμενων με την κινητοποίηση του τοπικού πληθυσμού και των φορέων της περιοχής παρέμβασης. Το μεγαλύτερο ποσοστό κινητοποιήθηκε από τις ενημερωτικές εκδηλώσεις της ΟΤΔ.

Διάγραμμα 15: Πώς πληροφορηθήκατε για την πρόσκληση του προγράμματος CLLD/LEADER;

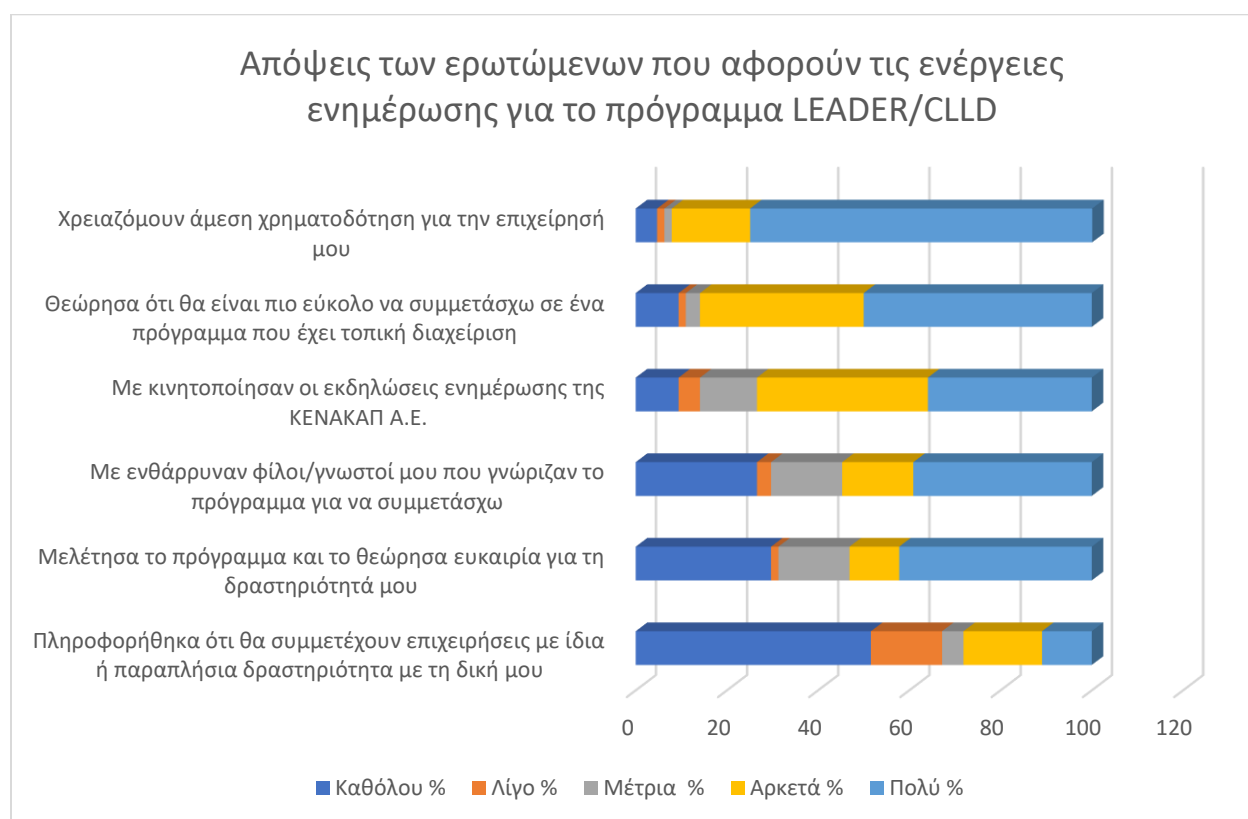
Στην 2^η ερώτηση διχοτόμησης : «Θεωρείτε ότι υπάρχει επαρκής ενημέρωση για το πρόγραμμα CLLD/LEADER;» οι πλειοψηφία των απαντήσεων σε ποσοστό 92,2% απάντησε ότι υπάρχει επαρκής ενημέρωση και ένα ποσοστό 7,8% απάντησε ότι δεν υπάρχει. Το ποσοστό αυτό μπορεί να δικαιολογηθεί από τους ερωτώμενους διότι είναι το μόνο πρόγραμμα που είναι υποχρεωτικό να πραγματοποιήσει διαβούλευση με τους κατοίκους και τους τοπικούς φορείς στη φάση τους σχεδιασμού και να εφαρμόσει την προσέγγιση «από τα κάτω». Επίσης, κατά την προκήρυξη του τοπικού προγράμματος πραγματοποιούνται μια σειρά εκδηλώσεων που αφορούν ενημέρωση του τοπικού πληθυσμού, των φορέων αλλά και στοχευμένα των επαγγελματιών ομάδων που δραστηριοποιούνται στην περιοχή παρέμβασης.

Η ΟΤΔ ΚΕΝΑΚΑΠ Α.Ε. σύμφωνα με το σχέδιο Ενημέρωσης και Δημοσιότητας που ακολούθησε, πραγματοποίησε 15 ενημερώσεις για τον τοπικό πληθυσμό, πέντε ενημερώσεις σε κλαδικούς φορείς (Επιμελητήριο, ένωση ξενοδόχων, σύλλογος κτηνοτρόφων, αγροτικοί συνεταιρισμοί και ομάδες παραγωγών), δημιούργησε ραδιοφωνικό σποτ, του οποίου έγινε η αναπαραγωγή από τα τοπικά ραδιόφωνα για περισσότερο από ένα μήνα. Επίσης, η προκήρυξη δημοσιεύτηκε σε όλες τις εφημερίδες της Π.Ε. Τρικάλων καθώς και στις περισσότερες ενημερωτικές ιστοσελίδες, όπως και στην ιστοσελίδα και στα social media της εταιρίας και του Επιμελητηρίου. Τέλος δόθηκαν πολλές συνεντεύξεις στα τοπικά ΜΜΕ για το θέμα αυτό.

Διάγραμμα 16: Θεωρείτε ότι υπάρχει επαρκής ενημέρωση για το πρόγραμμα CLLD/LEADER;

Στην ερώτηση 3: «Πόσο σας εκφράζουν οι παρακάτω προτάσεις που αφορούν τις ενέργειες ενημέρωσης;» με κλίμακα αξιολόγησης όπου 1=καθόλου σημαντικό, 2=λίγο σημαντικό, 3=μέτρια σημαντικό, 4=αρκετά σημαντικό, 5=πολύ σημαντικό και μετά την στατιστική ανάλυση, οι περισσότεροι ερωτώμενοι συμφωνούν ότι οι επιχειρηματίες χρειαζόταν την χρηματοδότηση για την επιχείρησή τους και ακολουθούν όσοι θεωρούν ότι είναι πιο εύκολο να συμμετάσχουν σε ένα πρόγραμμα με τοπική διαχείριση όπως είναι το πρόγραμμα CLLD/LEADER. Αρκετοί δήλωσαν ότι κινητοποιήθηκαν από τις εκδηλώσεις ενημέρωσης της ΟΤΔ ΚΕΝΑΚΑΠ ΑΕ, ενώ κάποιες απαντήσεις αφορούν στη συμμετοχή στο πρόγραμμα μετά την μελέτη του προγράμματος. Τελευταία σε απαντήσεις είναι η περίπτωση της κινητοποίησης των επενδυτών από επιχειρήσεις του ίδιου κλάδου.

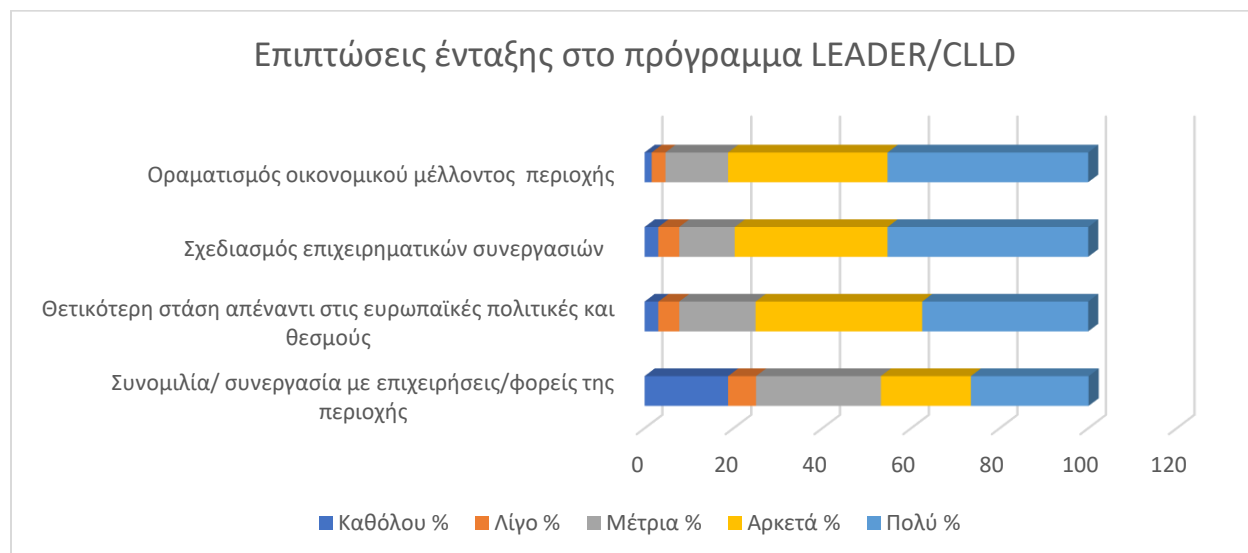
Διάγραμμα 17: Απόψεις των ερωτώμενων που αφορούν τις ενέργειες ενημέρωσης για το πρόγραμμα CLLD/LEADER.

Στο δεύτερο μέρος του ερωτηματολογίου περιλαμβάνονται 12 ερωτήσεις που αφορούν απόψεις ερωτώμενων για τον βαθμό παρέμβασης του προγράμματος CLLD/LEADER ως πολιτική τοπικής ανάπτυξης. Ειδικότερα:

Στην ερώτηση 4, εκφράζονται οι απόψεις των επενδυτών από την συμμετοχή τους στο πρόγραμμα CLLD/LEADER. Ποσοστό 45,3% αυτών απάντησε ότι μπορούν να οραματιστούν το

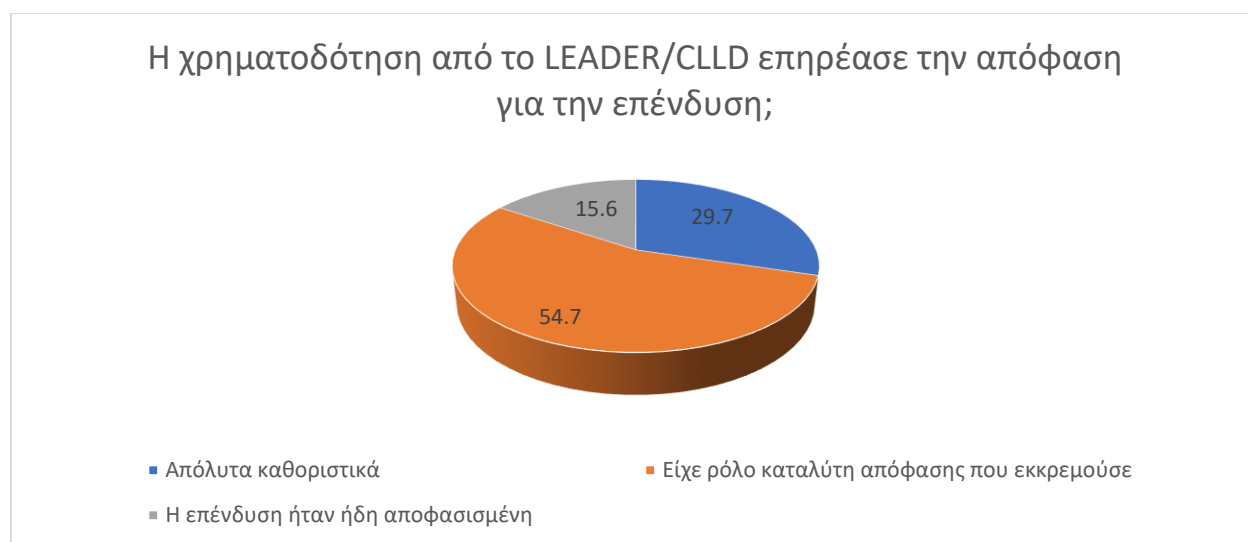

οικονομικό μέλλον τη περιοχής και να σχεδιάσουν επιχειρηματικές συνεργασίες. Ποσοστό 37,5% απάντησε ότι έχει θετικότερη στάση απέναντι στις ευρωπαϊκές πολιτικές και θεσμούς και τέλος, το μικρότερο ποσοστό αφορούσε στη συνομιλία / συνεργασία με επιχειρήσεις και φορείς της περιοχής.

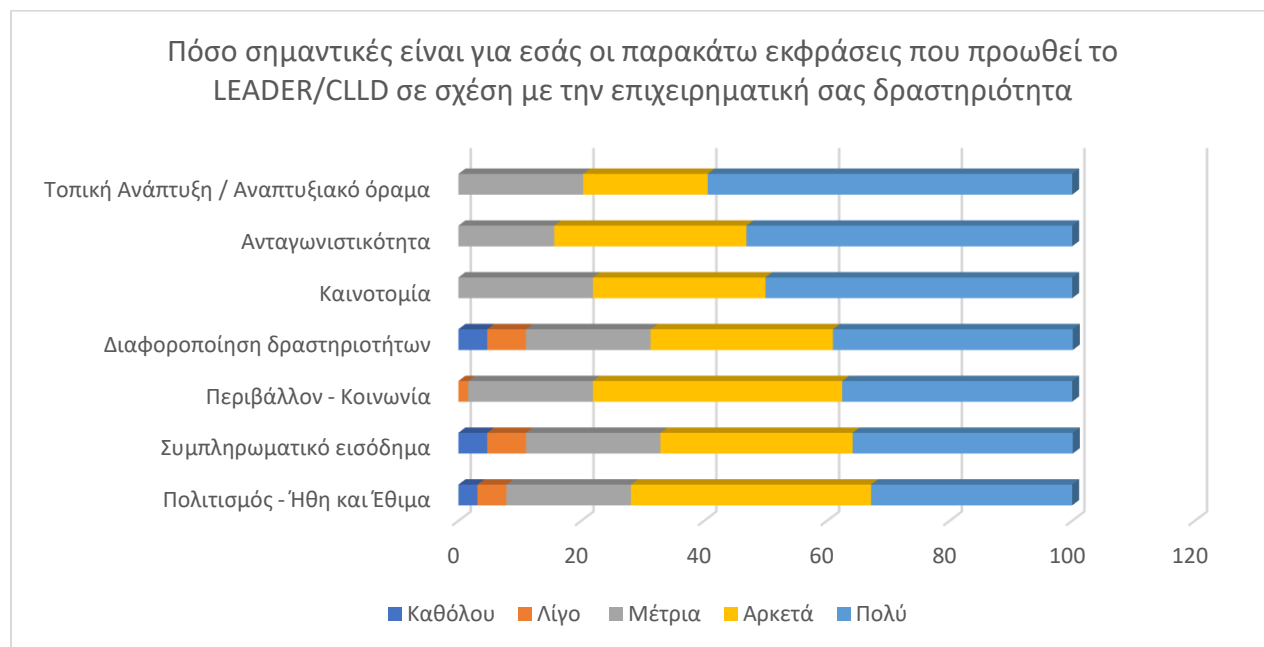
Διάγραμμα 18: Επιπτώσεις ένταξης στο πρόγραμμα CLLD/LEADER.

Στην ερώτηση 5, για το πόσο επηρέασε η χρηματοδότηση του προγράμματος CLLD/LEADER την απόφαση για την επένδυση, το 15,6% απάντησε ότι ήταν αποφασισμένη από πριν, το 29,7% ότι είχε απόλυτα καθοριστικό ρόλο και το 54,7% απάντησε ότι είχε ρόλο καταλύτη σε μια απόφαση που εκκρεμούσε.

Διάγραμμα 19: Πόσο επηρέασε η χρηματοδότηση του προγράμματος CLLD/LEADER την απόφαση για την επένδυση

Στην ερώτηση 6: «Πόσο σημαντικές είναι για εσάς οι παρακάτω εκφράσεις που προωθεί το CLLD/LEADER σε σχέση με την επιχειρηματική σας δραστηριότητα;», οι απαντήσεις κατά φθίνουσα σειρά αφορούσαν την τοπική ανάπτυξη/ αναπτυξιακό όραμα, την ανταγωνιστικότητα, την καινοτομία, την διαφοροποίηση δραστηριοτήτων το περιβάλλον, το συμπληρωματικό εισόδημα και τέλος τον πολιτισμό – ήθη και έθιμα.

Διάγραμμα 20: Πόσο σημαντικές είναι για εσάς οι παρακάτω εκφράσεις που προωθεί το CLLD/LEADER σε σχέση με την επιχειρηματική σας δραστηριότητα. (Μέσες τιμές)

Στην ερώτηση 7: «Ιεραρχήστε ποιους από τους παρακάτω στρατηγικούς στόχους θεωρείτε ότι θα επιτύχετε με την επένδυση σας στο τοπικό πρόγραμμα CLLD/LEADER», οι απαντήσεις που συλλέχθηκαν αφορούσαν την ανάπτυξη εταιρικών σχημάτων και συνεργασιών, την δημιουργία ισχυρής εικόνας επιχείρησης και ενίσχυση Εταιρικής Κοινωνικής Ευθύνης, την εξοικονόμηση ενέργειας και βελτίωση ενεργειακής αποδοτικότητας με διείσδυση ανανεώσιμων πηγών ενέργειας στο ενεργειακό ισοζύγιο επιχείρησης, την προσαρμογή στις μεταβολές της αγοράς και αντιμετώπιση οικονομικής κρίσης, την μείωση κόστους παραγωγής και παροχής υπηρεσιών, την διατήρηση και αύξηση μεριδίου αγοράς επιχείρησης, την επέκταση κλίμακας παραγωγής μέσω επενδύσεων σε μηχανολογικό και λοιπό εξοπλισμό, την εξασφάλιση απαιτούμενης ρευστότητας και τέλος την βελτίωση ποιότητας παρεχόμενων προϊόντων και υπηρεσιών.

Η προστιθέμενη αξία του προγράμματος επιβεβαιώνεται και από τις απαντήσεις σε αυτή την ερώτηση όπου η ανάπτυξη εταιρικών σχημάτων και συνεργασιών θεωρείται από τους επενδυτές ως ο κυρίαρχος στρατηγικός στόχος από την συμμετοχή τους στο πρόγραμμα.

Επίσης, η εξοικονόμηση ενέργειας και η βελτίωση της ενεργειακής κατάστασης των επιχειρήσεων παρατηρείται πως απασχολεί τους επενδυτές που με αυτό τον τρόπο συμμετέχουν και στην επίτευξη των στόχων της βιώσιμης τοπικής ανάπτυξης.

Διάγραμμα 21: Ιεραρχήστε ποιους από τους στρατηγικούς στόχους θεωρείτε ότι θα επιτύχετε με την επένδυση σας στο τοπικό πρόγραμμα CLLD/LEADER. (Μέσος όρος τιμών)

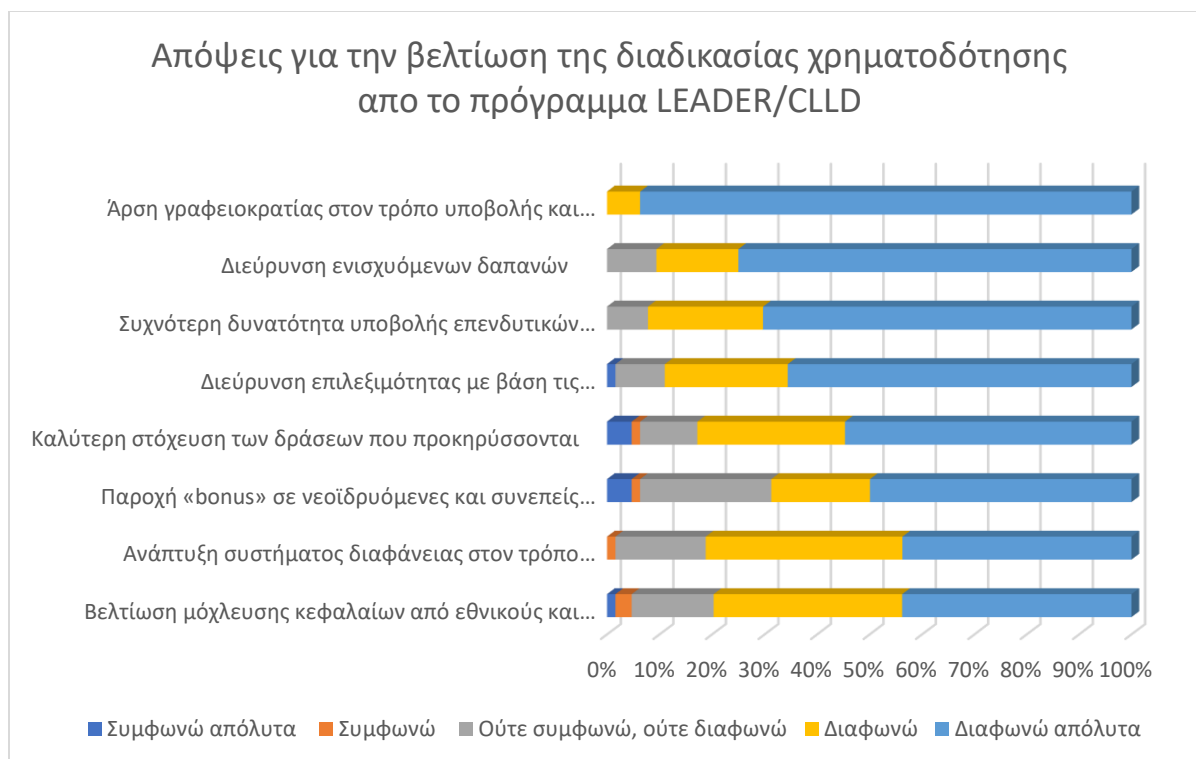
Στην ερώτηση 8: «Επιλέξτε τα 3 κυριότερα εμπόδια που εντοπίσατε στη χρηματοδότηση από το πρόγραμμα LEADER/ CLLD» η γραφειοκρατία αποδεικνύεται ένα από τα κυριότερα εμπόδια που αντιμετώπισαν οι επενδυτές και ακολουθούν το θεσμικό πλαίσιο λειτουργίας και σχετική νομοθεσία, η λειτουργία του τραπεζικού συστήματος, οι αυξημένες απαιτήσεις από την επιχείρηση, η οικονομική αστάθεια, το καθεστώς ανταγωνισμού, η πολιτική αστάθεια και η έλλειψη φορέων πληροφόρησης. Να σημειωθεί πως η διαφθορά και η διαφάνεια δεν θεωρήθηκαν εμπόδιο στην διαδικασία χρηματοδότησης.

Χαρακτηριστικά της ποιότητας των επενδυτικών σχεδίων που χρηματοδοτούνται από το πρόγραμμα είναι η διαφάνεια στο τρόπο επιλογής των επενδυτικών σχεδίων. Ως δείκτης μπορούμε να ισχυριστούμε ότι διαπερνά όλες τις διαδικασίες του προγράμματος από την πρόσκληση ενδιαφέροντος έως και την αξιολόγηση και ένταξη των επενδυτικών σχεδίων.

Διάγραμμα 22: Τα κυριότερα εμπόδια για τους επενδυτές που εντόπισαν στην διαδικασία χρηματοδότησης από το πρόγραμμα CLLD/LEADER (Μέσος όρος τιμών)

Στην ερώτηση 9: «Με ποιους από τους παρακάτω γενικούς τρόπους θεωρείτε ότι μπορεί να βελτιωθεί η διαδικασία στη χρηματοδότηση από το πρόγραμμα CLLD/LEADER;» το μεγαλύτερο ποσοστό των απαντήσεων αφορά στην άρση της γραφειοκρατίας κατά τις διαδικασίες του προγράμματος. Έπονται η διεύρυνση των ενισχυόμενων δαπανών, η συχνότερη υποβολή επενδυτικών αιτημάτων, η διεύρυνση επιλεξιμότητας με βάση τις δραστηριότητες των επιχειρήσεων, η καλύτερη στόχευση των δράσεων που προκηρύσσονται, η παροχή «bonus» σε νεοϊδρυόμενες και συνεπείς επιχειρήσεις και τέλος η ανάπτυξη συστήματος διαφάνειας στον τρόπο αξιολόγησης, ένταξης και ελέγχου επενδύσεων και η βελτίωση μόχλευσης κεφαλαίων από εθνικούς και κοινοτικούς πόρους.

Διάγραμμα 23: Με ποιους από τους παρακάτω γενικούς τρόπους θεωρείτε ότι μπορεί να βελτιωθεί η διαδικασία στη χρηματοδότηση από το πρόγραμμα CLLD/LEADER;

Στην ερώτηση 10: « Με ποιους από τους παρακάτω ειδικούς τρόπους θεωρείτε ότι μπορεί να βελτιωθεί η λειτουργία του προγράμματος CLLD/LEADER;» το μεγαλύτερο ποσοστό απάντησε με το καλύτερο χρονικό προγραμματισμό δημοσιεύσεων των προσκλήσεων, ενώ με μικρή διαφορά ακολουθούν η κατάργηση – απλοποίηση των εντύπων, η δυνατότητα ηλεκτρονικής υπογραφής των εγγράφων, τη καθιέρωση συστήματος συγκριτικής αξιολόγησης των φακέλων υποψηφιότητας, η έκδοση απόφασης ένταξης από την ΟΤΔ – ΚΕΝΑΚΑΠ ΑΕ, η δυνατότητα πιστοποίησης δαπανών – αιτήματος επαλήθευσης με βάση την πραγματική πορεία του Έργου, η βαρύτητα στην αξιολόγηση των ποιοτικών στοιχείων. Λιγότερες απαντήσεις δόθηκαν στη βαρύτητα τεχνοοικονομικών στοιχείων στην αξιολόγηση και την έκδοση απόφασης ένταξης από Περιφερειακές αρχές/ Κεντρικές Υπηρεσίες.

Ο δείκτης που αφορά στην ισχυροποίηση της τοπικής αναπτυξιακής διακυβέρνησης με την εύρυθμη λειτουργία της ΕΔΠ CLLD/LEADER αποτυπώνεται στις απαντήσεις των ερωτώμενων, οι οποίοι προτιμούν η έκδοση των αποφάσεων ένταξης να γίνεται από την ΟΤΔ ΚΕΝΑΚΑΠ ΑΕ δηλ. από ένα τοπικό φορέα και όχι από την Περιφέρεια ή το Κράτος.

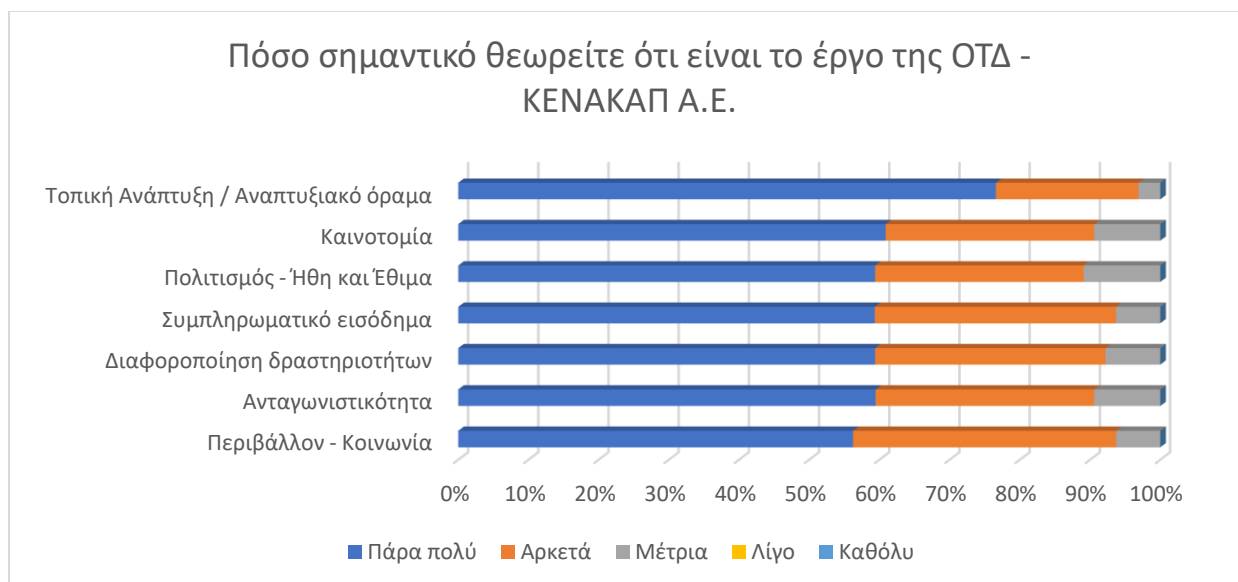

Διάγραμμα 24:Απόψεις για την βελτίωση της λειτουργίας του προγράμματος CLLD/LEADER (Μέσος όρος τιμών)

Στην ερώτηση 11, σχετικά με το πόσο σημαντικό θεωρείται ότι είναι το έργο της ΟΤΔ ΚΕΝΑΚΑΠ Α.Ε., το μεγαλύτερο ποσοστό θεωρεί ότι είναι θετικό το έργο της ΟΤΔ – ΚΕΝΑΚΑΠ Α.Ε. στον τομέα της τοπικής ανάπτυξης / αναπτυξιακό όραμα για την περιοχή. Ακολουθούν, επίσης θετικές γνώμες για το έργο της εταιρείας στην προώθηση της καινοτομίας, του πολιτισμού, στη δημιουργία συμπληρωματικού εισοδήματος στην περιοχή, στην διαφοροποίηση των δραστηριοτήτων, στην ανταγωνιστικότητα και τέλος στο περιβάλλον και την κοινωνία.

Οι πρακτικές επικοινωνίας με δυνητικούς και τελικούς δικαιούχους θέτουν βάσεις εμπιστοσύνης μεταξύ της ΟΤΔ και των επενδυτών. Ως δείκτης εμπιστοσύνης αποτυπώνεται απόλυτα με την θετική απάντηση προς το έργο της ΟΤΔ ΚΕΝΑΚΑΠ Α.Ε.. Συμπερασματικά, μπορούμε να πούμε ότι η ΟΤΔ είναι ένα εγκατεστημένος μηχανισμός τοπικής ανάπτυξης στην Π.Ε. Τρικάλων με τεχνογνωσία και εξειδικευμένη γνώση.

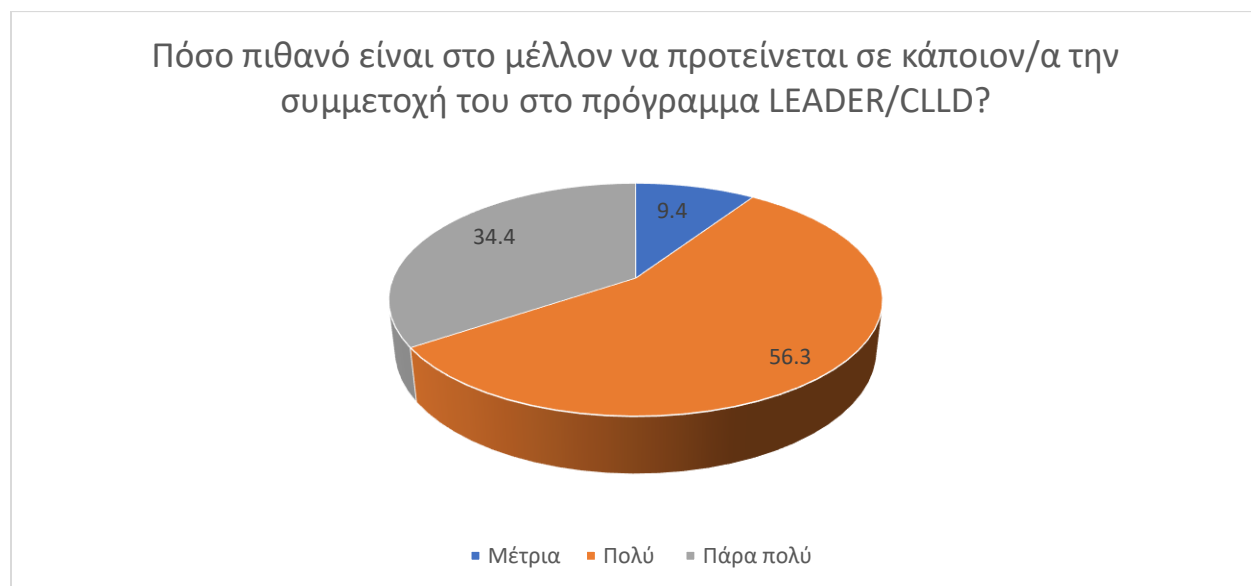
Διάγραμμα 25: Πόσο σημαντικό θεωρείτε ότι είναι το έργο της ΚΕΝΑΚΑΠ Α.Ε.

Στην ερώτηση 12, το 65,6% των απαντήσεων δηλώνει πολύ / πάρα πολύ αισιόδοξο για το μέλλον σε σχέση πάντα με την συμμετοχή στο πρόγραμμα CLLD/LEADER και το 34,4% δηλώνει μέτρια αισιοδοξία σε σχέση με το ίδιο θέμα.

Διάγραμμα 26: Βαθμός αισιοδοξίας για το μέλλον σε συνάρτηση με τη συμμετοχή στο πρόγραμμα CLLD/LEADER

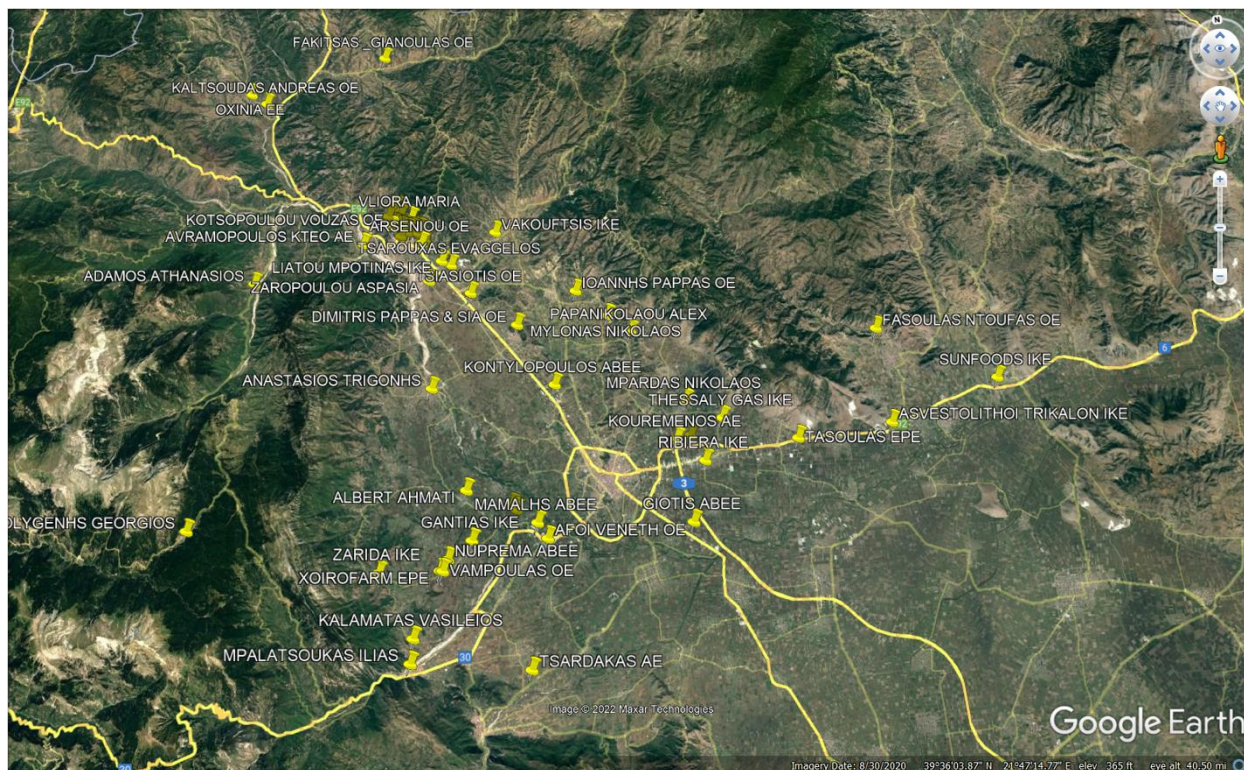
Στην ερώτηση 13, το 90,6% των απαντήσεων δηλώνει πολύ / πάρα πολύ πιθανόν να προτείνει και σε κάποιον άλλο στο μέλλον την συμμετοχή στο πρόγραμμα CLLD/LEADER και μόλις το 9,4% δηλώνει μέτρια πρόθεση σε σχέση με το ίδιο θέμα.

Διάγραμμα 27: Πρόθεση για μελλοντική σύσταση προγράμματος CLLD/LEADER σε άλλους.

Στην ερώτηση 14 ανοικτού τύπου: «Αναφέρετε ένα εμβληματικό έργο του προγράμματος CLLD/LEADER που γνωρίζετε και υπάρχει στην περιοχή», ένα σημαντικό ποσοστό της τάξης του 48,8% δήλωσε ότι δεν γνωρίζει κάποιο εμβληματικό έργο στην περιοχή του. Από τις υπόλοιπες απαντήσεις τα πρώτα ποσοστά συγκεντρώνουν το Πολιτιστικό Κέντρο Καλαμπάκας και το χιονοδρομικό κέντρο Περτουλίου και ακολουθούν το υπαίθριο θεατράκι στην Καλαμπάκα, το πεζοπορικό μονοπάτι Ε4, η ανάπλαση της τοξωτής γέφυρας της Πύλης και ο φωτισμός των βράχων των Μετεώρων. Τέλος, αναφέρονται ο βοτανικός κήπος στην Οιχαλία, τα μονοπάτια των Μετεώρων και των Χασίων και ο τουριστικός οδηγός.

Για την ερώτηση 15: «Σε ποιο τοπικό διαμέρισμα/κοινότητα γίνεται η επένδυση σας;», ακολουθεί μια προσέγγιση των τοποθεσιών των επενδύσεων πάνω σε χάρτη με την χρήση του προγράμματος Google Earth pro.

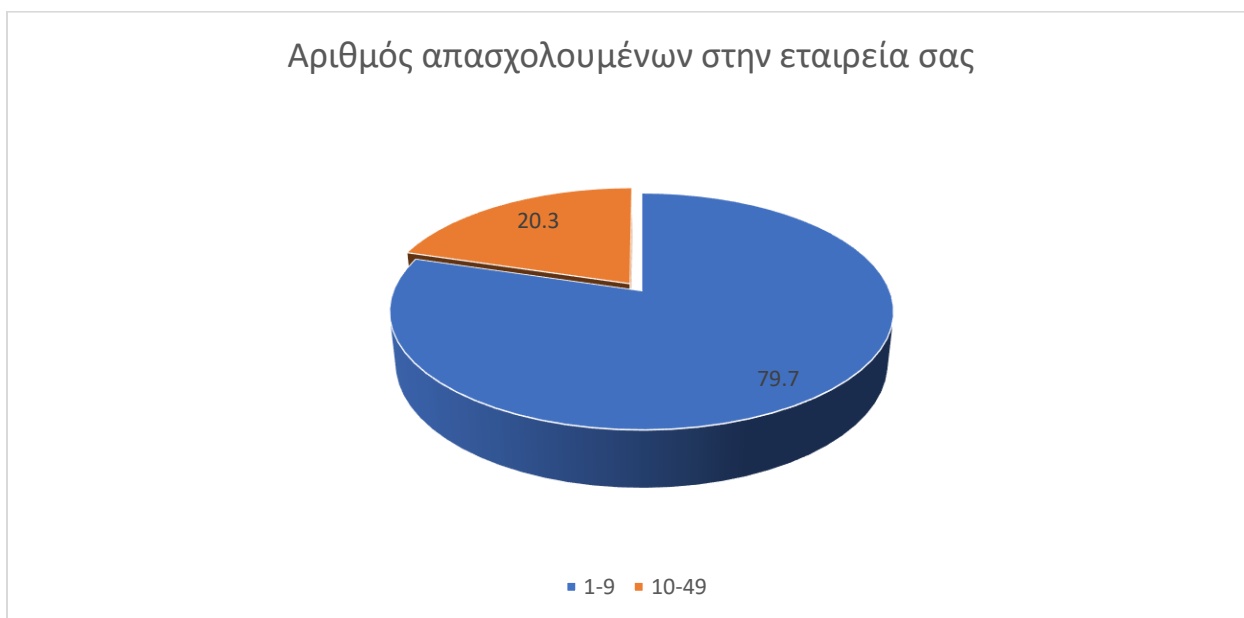

Χάρτης 1: Τα επενδυτικά έργα του προγράμματος CLLD/LEADER στην Π.Ε. Τρικάλων.

Τα 66 ενταγμένα επενδυτικά σχέδια στο πρόγραμμα CLLD/LEADER στην Π.Ε. Τρικάλων εκτείνονται σε όλη την περιοχή παρέμβασης, με τα έργα που αφορούν τον κλάδο του τουρισμού να είναι εστιασμένα στην περιοχή της πόλης της Καλαμπάκας και του Καστρακίου. Στην υπόλοιπη περιοχή τα επενδυτικά σχέδια αφορούν την μεταποίηση αγροτικών προϊόντων, τις μικρές βιοτεχνίες και την οικοτεχνία.

Στο τρίτο μέρος του ερωτηματολογίου περιλαμβάνονται 7 ερωτήσεις που αφορούν το προφίλ των επιχειρήσεων που έχουν ενταχθεί στο τοπικό πρόγραμμα CLLD/LEADER. Ειδικότερα:

Στην ερώτηση 16, οι απαντήσεις στην ερώτηση για τον αριθμό των απασχολούμενων στην εταιρεία σας, σε ποσοστό 79,7% είναι από 1-9 εργαζομένους περιλαμβανομένων και των στελεχών της διοίκησης και σε ποσοστό 20,3% ότι απασχολούν πάνω από 10-49 άτομα.

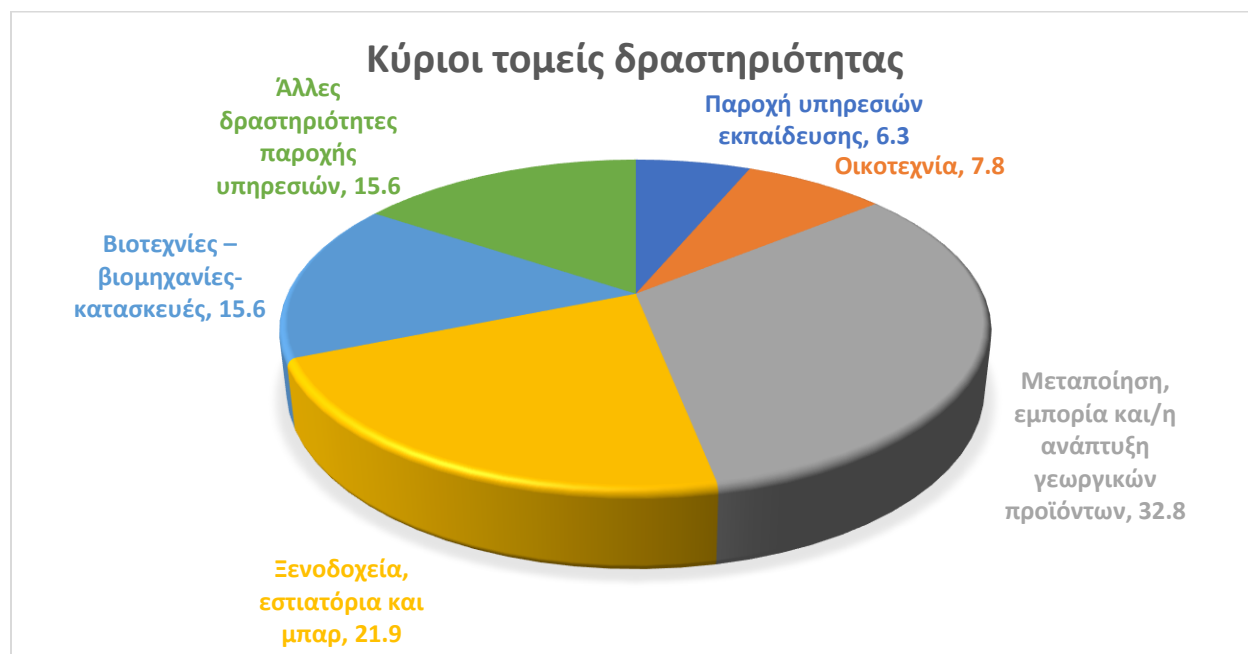
Διάγραμμα 28: Αριθμός απασχολούμενων στην εταιρεία, συμπεριλαμβανομένων και των στελεχών διοίκησης.

Στην ερώτηση 17 που αφορά στους τομείς δραστηριοποίησης των επενδυτών, ποσοστό 32,8% αφορά στην μεταποίηση και εμπορία αγροτικών προϊόντων, 21,9% αφορά στον τουριστικό κλάδο και 15,6% βιοτεχνικές δραστηριότητες. Ίδιο ποσοστό έχουν και οι δραστηριότητες παροχής υπηρεσιών ενώ τέλος με ποσοστό 7,8% ακολουθεί ο κλάδος απασχόλησης της οικοτεχνίας και με 6,3% οι υπηρεσίες εκπαίδευσης. Το γεγονός αυτό υπηρετεί τον Στρατηγικό Στόχο 1 του προγράμματος μιας και ο βαθμός μεταποίησης των αγροτικών προϊόντων έχει αυξηθεί, όπως επίσης και η απασχόληση στο τομέα αυτό, ενισχύοντας την ποιότητα των παραγόμενων προϊόντων στον πρωτογενή τομέα. Στον τομέα της μεταφοράς γνώσης και αναβάθμισης δεξιοτήτων του ανθρώπινου κεφαλαίου υλοποιούνται 4 σεμινάρια κατάρτισης: 2 στον τομέα της μεταποίησης αγροτικών προϊόντων και 2 στον τομέα του τουρισμού.

Ο Στρατηγικός Στόχος 2 καλύπτεται επαρκώς και αυτός μιας και το 21,9% των πόρων του τοπικού προγράμματος οδηγείται εκεί. Βέβαια, όπως φαίνεται και παρακάτω, αφορά σε μια

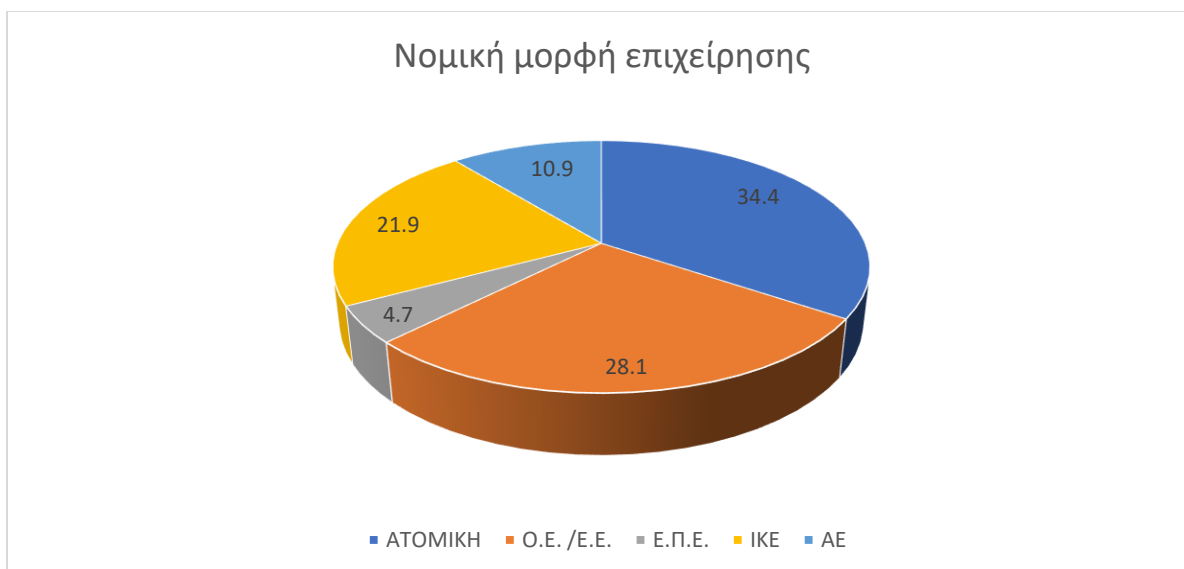
εστιασμένη περιοχή γύρω από τα Μετέωρα και ειδικότερα στην πόλη της Καλαμπάκας και το Καστράκι.

Ο Στρατηγικός Στόχος 6 υπηρετείται και αυτός και αποτυπώνεται χρηματοδοτικά στο πρόγραμμα με ποσοστό 31,2%. Ουσιαστικά, υποστηρίζεται η τοπική επιχειρηματικότητα και η παροχή υπηρεσιών στην περιοχή παρέμβασης του τοπικού προγράμματος.

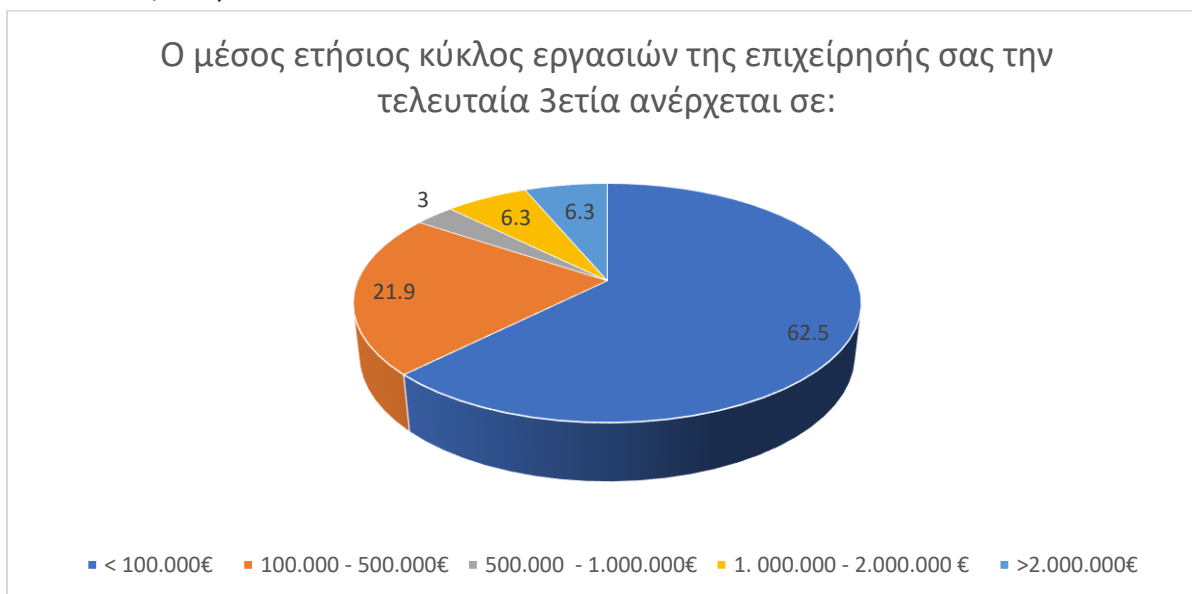
Διάγραμμα 29:Κύριοι τομείς δραστηριότητας των επιχειρήσεων που εντάχθηκαν στο τοπικό πρόγραμμα CLLD/LEADER.

Ως προς την νομική μορφή της επιχείρησης το 34,4% πρόκειται για ατομικούς επιχειρηματίες, το 28,1% είναι εταιρείες προσωπικές με Ομόρρυθμους και Ετερόρρυθμους εταίρους, το 21,9% είναι Ιδιωτικές κεφαλαιούχες εταιρείες (IKE), το 10,9% είναι Ανώνυμες Εταιρείες και μόλις το 4,7% είναι εταιρείες Περιορισμένης Ευθύνης (ΕΠΕ). Η Ατομική επιχείρηση είναι η πιο συνηθισμένη νομική μορφή μικρών επιχειρήσεων, κυρίως λόγω της ευελιξίας και της αμεσότητας στη λήψη και εκτέλεση αποφάσεων, το περιορισμένο κόστος οργάνωσης και διοίκησης και την σχετικά απλή διαδικασία σύστασης. Το μοντέλο της Ατομικής επιχείρησης αποτέλεσε και αποτελεί τη ραχοκοκαλιά της ελληνικής οικονομίας, αριθμώντας πλεονεκτήματα που βασίζονται στην εύκολη, γρήγορη και ανέξοδη σύσταση της. Η διαδικασία ίδρυσης, είναι ιδιαίτερα απλή, χωρίς απαίτηση ελαχίστου κεφαλαίου σύστασης και με χαμηλά πάγια έξοδα (οργανωτικά – λειτουργικά), λόγω και της μη υποχρεωτικής συνεχούς λογιστικής παρακολούθησης (KEMEL 2022).

Διάγραμμα 30:Νομική μορφή των επιχειρήσεων που εντάχθηκαν στο τοπικό πρόγραμμα CLLD/LEADER.

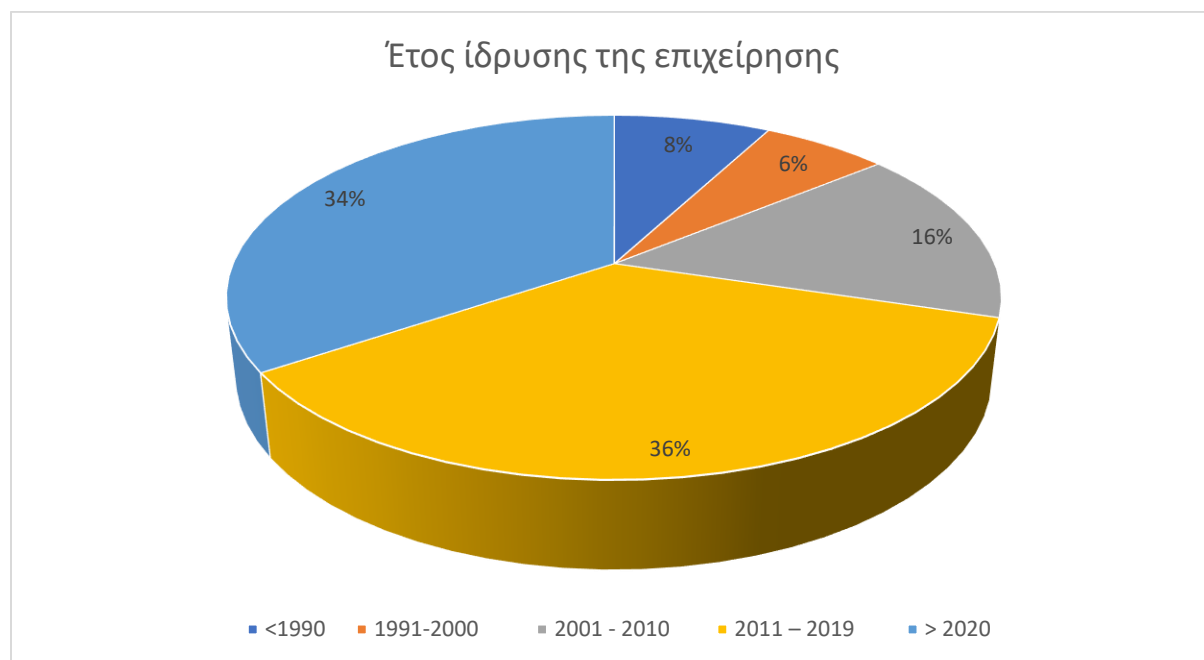
Στην επόμενη ερώτηση που αφορά τον κύκλο εργασιών των επιχειρήσεων που εντάχθηκαν στο πρόγραμμα CLLD/LEADER, ποσοστό 62,5% δήλωσε ότι ανέρχεται έως 100.000€/ έτος, 21,9% ότι ανέρχεται σε ποσοστό από 100.001 έως 500.000 €/ έτος, 3,0% ότι κυμαίνεται από 500.000 έως 1.000.000€/έτος και από 6,3% των επιχειρήσεων απάντησαν ότι ο κύκλος εργασιών κυμαίνεται από 1.000.000 έως 2.000.000€/ έτος και ότι ο ετήσιος κύκλος εργασιών ξεπερνά τα 2.000.000€/έτος.

Διάγραμμα 31:Ο μέσος ετήσιος κύκλος των επιχειρήσεων που εντάχθηκαν στο τοπικό πρόγραμμα CLLD/LEADER.

Ως προς το έτος ίδρυσης των επιχειρήσεων, το 36% δήλωσε ότι ιδρύθηκε στην δεκαετία 2011-2019, το 34% μετά το έτος 2020, το 16% την δεκαετία 2001-2010, το 6% την δεκαετία 1991-2000 και τέλος το 8% πριν το 1990.

Διάγραμμα 32: Το έτος ίδρυσης των επιχειρήσεων που εντάχθηκαν στο τοπικό πρόγραμμα CLLD/LEADER.

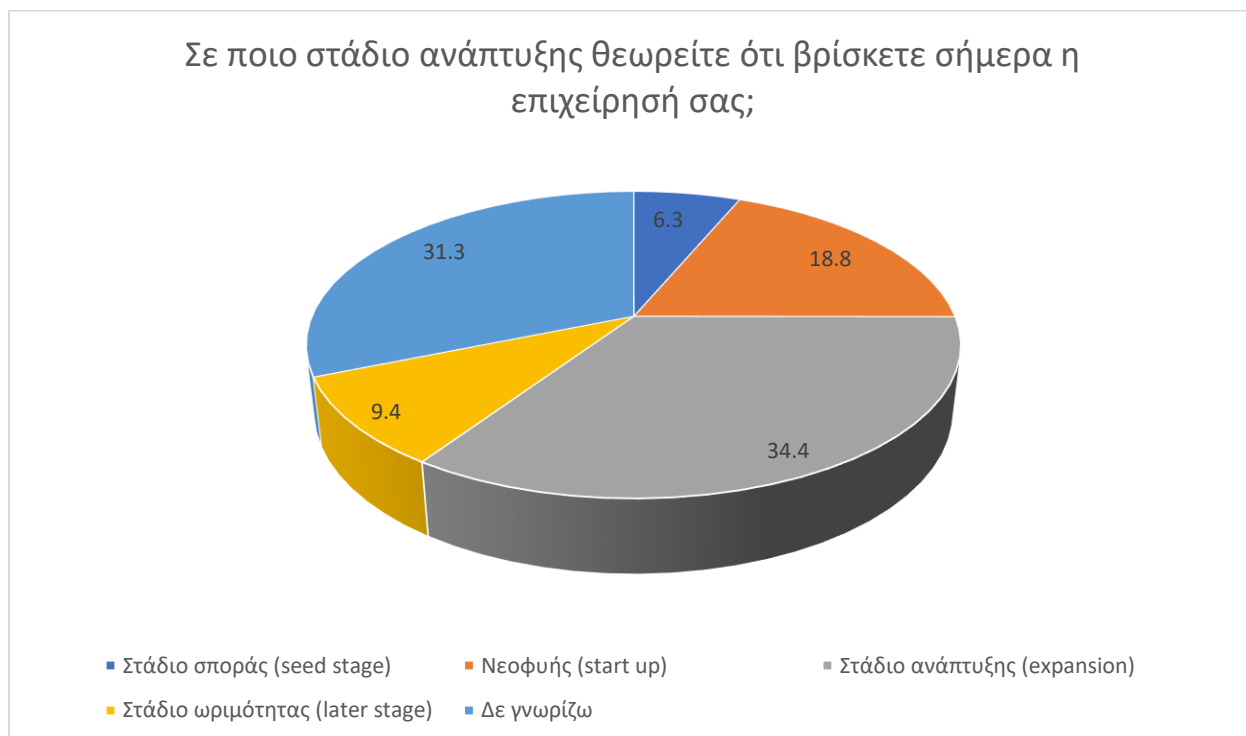
Στην ερώτηση 21: « Επιλέξτε τους 3 κυριότερους ανασταλτικούς παράγοντες που εντοπίσατε στη λειτουργία της επιχείρησής σας», οι περισσότερες απαντήσεις αναφέρονται στο πολύ μικρό μέγεθος της επιχείρησης, στην έλλειψη ρευστότητας και ιδίων κεφαλαίων, στον φόβο της αποτυχίας, στην έλλειψη εξειδικευμένου προσωπικού, στην έλλειψη χρόνου, στον ελλιπή επιχειρησιακό σχεδιασμό, στην έλλειψη ενημέρωσης, και τέλος στην ανεπαρκή επιχειρησιακή κουλτούρα και στην αντίσταση στην αλλαγή και την επέκταση.

Διάγραμμα 33: Οι 3 κυριότεροι ανασταλτικοί παράγοντες στην λειτουργία της επιχείρησής σας.

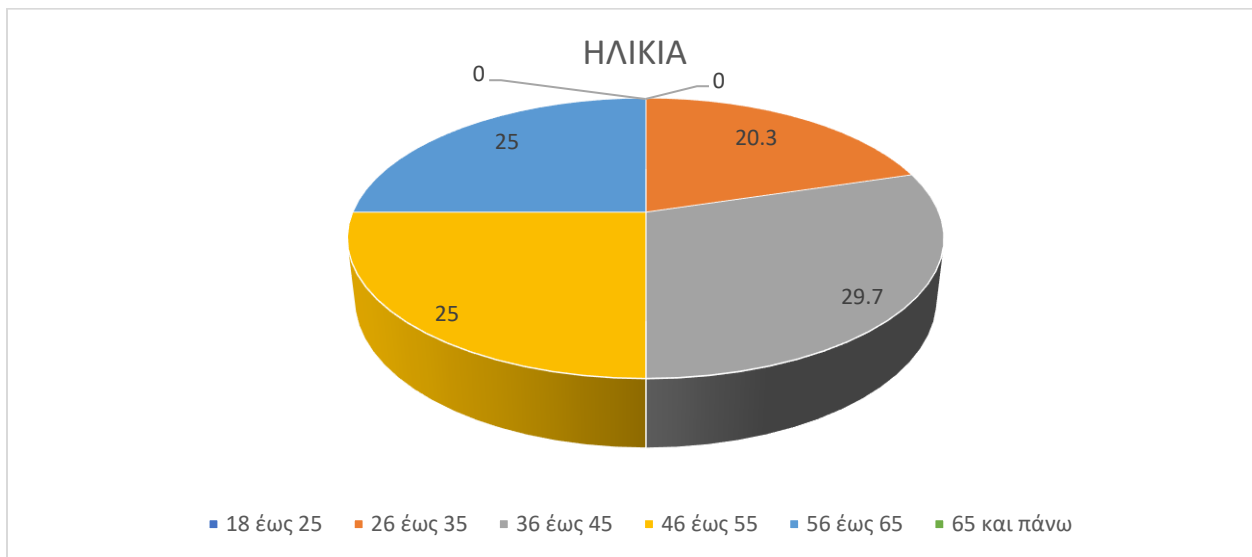
Στην ερώτηση σε ποιο στάδιο θεωρείτε ότι βρίσκεται σήμερα η επιχείρησή σας, ένα ποσοστό 6,3% δήλωσε ότι βρίσκεται σε στάδιο σποράς, το 18,8% χαρακτηρίζεται ως νεοφυείς, το 34,4% σε στάδιο ανάπτυξης, το 9,4 % σε στάδιο ωριμότητας και ένα μεγάλο ποσοστό της τάξης του 31,3% δεν γνωρίζει σε ποιο στάδιο βρίσκεται η επιχείρησή του.

Διάγραμμα 34: Το στάδιο που βρίσκεται σήμερα η επιχείρησή σας.

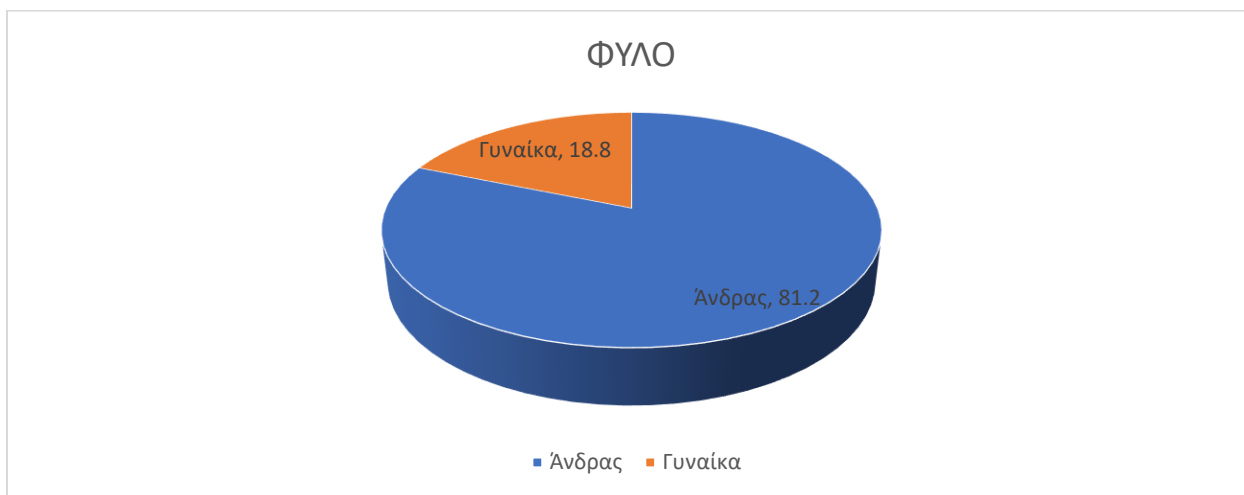
Στο τέταρτο μέρος του ερωτηματολογίου περιλαμβάνονται 3 ερωτήσεις που αφορούν το προφίλ των ερωτώμενων. Ειδικότερα:

Από τα ερωτηματολόγια που συγκεντρώθηκαν, προκύπτει ότι το 29,7% ήταν ηλικίας από 36 έως 45 ετών, το 50% ήταν ηλικίες από 46 έως 65 και μηδενικό ποσοστό των ερωτηθέντων ήταν στις μικρές ηλικίες από 18 έως 25 ετών καθώς και σε ηλικίες πάνω από 65. Αυτό ήταν αναμενόμενο, μιας και οι επενδυτές υπογράφουν υπεύθυνη δήλωση ότι δεν είναι συνταξιούχοι και για τις μικρότερες ηλικίες για τους άντρες ότι έχουν εκπληρώσει τις στρατιωτικές υποχρεώσεις ή έχουν νόμιμα απαλλαγεί.

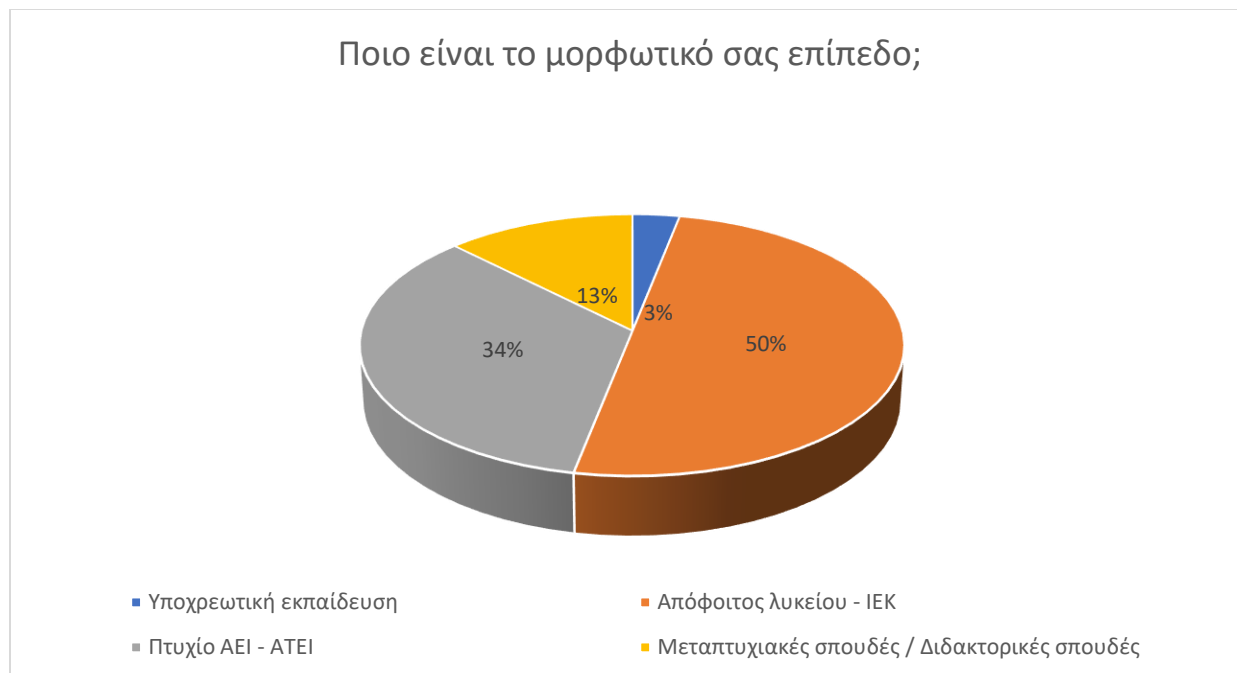
Διάγραμμα 35: Ηλικία ερωτώμενων

Όσον αφορά το φύλλο, οι ιδιοκτήτες της εταιρείας ή οι διαχειριστές σε ποσοστό 81,2% ήταν άνδρες, και το 18,8% γυναίκες.

Διάγραμμα 36: Φύλλο ερωτώμενων

Σε σχέση με το μορφωτικό επίπεδο το 50% δηλώνει απόφοιτοι λυκείου – ΙΕΚ, το 34% απόφοιτοι ΑΕΙ- ΤΕΙ, το 13% κάτοχοι μεταπτυχιακού ή διδακτορικού τίτλου και μόλις το 3% έχουν ολοκληρώσει την υποχρεωτική εκπαίδευση.

Διάγραμμα 37:Μορφωτικό επίπεδο ερωτώμενων

Κατά την στατιστική ανάλυση και τον έλεγχο συσχέτισης με το κριτήριο Χ² προέκυψε σχέση έτους ίδρυσης επιχείρησης και ενημέρωση για το πρόγραμμα από τις εκδηλώσεις της ΟΤΔ – ΚΕΝΑΚΑΠ ΑΕ για την πρόσκληση του προγράμματος LEADER. Παρατηρείται ότι οι επιχειρήσεις που ιδρύθηκαν έως το 2019 σε ποσοστό 80,7% συμμετείχαν και ενημερώθηκαν από τις εκδηλώσεις της ΟΤΔ ΚΕΝΑΚΑΠ Α.Ε.

Ενημέρωση από εκδηλώσεις της ΟΤΔ – ΚΕΝΑΚΑΠ ΑΕ	Έτος ίδρυσης			Σύνολο
	Πριν το 2010	2011-2019	2020 >	
Ναι	10	15	6	10
	32,3%	48,4%	19,4%	32,3%
Όχι	9	8	16	9
	27,3%	24,2%	48,5%	27,3%
$\chi^2 = 6.673; \text{β.ε.} = 2, \text{sig} = 0.036 < 0.05$				

Πίνακας 6: : Σχέση μεταξύ έτους ίδρυσης επιχείρησης και ενημέρωσης για το πρόγραμμα από εκδηλώσεις (έλεγχος *crosstab* Χ²)

Επίσης, προέκυψε σχέση της ανάγκης για χρηματοδότηση και του αριθμού των εργαζομένων όπου οι πολύ μικρές εταιρείες σε ποσοστό 83,1% είναι εμφανές ότι στηρίζονται στις χρηματοδοτήσεις του προγράμματος LEADER, σε αντίθεση με τις μεγαλύτερες η οποίες μπορούν να αντλήσουν χρηματοδότηση και από το τραπεζικό σύστημα ή ακόμη και από τους ίδιους τους μετόχους τους.

Ανάγκη για χρηματοδότηση	Αριθμός εργαζομένων		Σύνολο
	1-9	10-49	
Χαμηλή σημαντικότητα	2	2	4
	50,0%	50,0%	100,0%
Μέτρια σημαντικότητα	0	1	1
	0,0%	100,0%	100,0%
Υψηλή σημαντικότητα	49	10	59
	83,1%	16,9%	100,0%
$\chi^2 = 6.513$; $\beta.ε. = 2$, $sig = 0.039 < 0.05$			

Πίνακας 7: Σχέση μεταξύ αριθμού εργαζομένων και συμμετοχής στο πρόγραμμα λόγω ανάγκης για χρηματοδότηση (έλεγχος *crosstab* χ^2)

Συνεχίζοντας, ο βαθμός παρέμβασης του προγράμματος CLLD/LEADER ως πολιτική τοπικής ανάπτυξης αποτυπώνεται στις απαντήσεις των επενδυτών. Επίσης, προέκυψε σχέση της συμβολής του προγράμματος για την καλύτερη συνομιλία/ συνεργασία με επιχειρήσεις και φορείς της περιοχής κυρίως από τις εταιρείες που είναι νομικά πρόσωπα, με ποσοστό 80,0% και λιγότερο από τις ατομικές επιχειρήσεις.

Συμβολή σε συνομιλία/ συνεργασία με επιχειρήσεις/ φορείς	Νομική μορφή			Σύνολο
	Ατομική επιχείρηση	Ο.Ε./ Ε.Ε./ Ε.Π.Ε.	Ι.Κ.Ε./ Α.Ε.	
Χαμηλή σημαντικότητα	10	4	2	16
	62,5%	25,0%	12,5%	100,0%
Μέτρια σημαντικότητα	6	8	4	18
	33,3%	44,4%	22,2%	100,0%
Υψηλή σημαντικότητα	6	9	15	30
	20,0%	30,0%	50,0%	100,0%
$\chi^2 = 11.931$; $\beta.ε. = 4$, $sig = 0.018 < 0.05$				

Πίνακας 8: Σχέση μεταξύ νομικής μορφής επιχείρησης και συμβολής του προγράμματος στην συνεργασία με επιχειρήσεις/ φορείς της περιοχής (έλεγχος *crosstab* χ^2)

Ακόμη, σημαντικό είναι το γεγονός που προέκυψε για τις επιχειρήσεις που βρίσκονται σε στάδιο ανάπτυξης σποράς ή είναι νεοφυείς ότι έχουν υψηλή προσδοκία με την συμμετοχή στο πρόγραμμα CLLD/LEADER να αυξήσουν το μερίδιο της αγοράς. Σε αντίθεση με αυτές που δήλωσαν ότι βρίσκονται στο στάδιο της ανάπτυξης – ωριμότητας. Βέβαια το πιο σημαντικό εύρημα είναι ότι ένα μεγάλο ποσοστό δήλωσε ότι δεν γνώριζε σε τι στάδιο ανάπτυξης βρίσκεται η επιχείρησή του.

Διατήρηση και αύξηση του μεριδίου	Στάδιο ανάπτυξης επιχείρησης		Σύνολο
	Σποράς & Νεοφυής	Ανάπτυξης & Ωριμότητας	
Χαμηλή προσδοκία	11	28	39
	28,2%	71,8%	100,0%
Μέτρια προσδοκία	2	0	2
	100,0%	0,0%	100,0%
Υψηλή προσδοκία	3	0	3
	100,0%	0,0%	100,0%
$\chi^2 = 9.872$; β.ε. = 2, sig = 0.007<0.05			

Πίνακας 9: Σχέση μεταξύ στάδιο ανάπτυξης επιχείρησης και προσδοκιών για διατήρηση και αύξηση του μεριδίου αγοράς μέσω της συμμετοχής στο πρόγραμμα (έλεγχος crosstab x2)

Βέβαια, υψηλός βαθμός συσχέτισης υπάρχει στην παροχή «bonus» σε νεοϊδρυόμενες/συνεπείς επιχειρήσεις, όπου συμφωνούν να δοθεί τόσο σε αυτές που βρίσκονται σε στάδιο Σποράς/Νεοφυής όσο και σε αυτές που βρίσκονται σε στάδιο Ανάπτυξης/Ωριμότητας, θεωρώντας επιβράβευση την σωστά ασκούμενη επιχειρηματικότητα.

Παροχής «bonus» σε νεοϊδρυόμενες/συνεπείς επιχειρήσεις	Στάδιο ανάπτυξης		Σύνολο
	Σποράς/Νεοφυής	Ανάπτυξης/Ωριμότητας	
Χαμηλός βαθμός συμφωνίας	0	3	3
	0,0%	100,0%	100,0%
Μέτριος βαθμός συμφωνίας	0	10	10
	0,0%	100,0%	100,0%
Υψηλός βαθμός συμφωνίας	16	15	31
	51,6%	48,4%	100,0%
$\chi^2 = 10.544$; β.ε. = 2, sig = 0.005<0.05			

Πίνακας 10: Σχέση μεταξύ σταδίου ανάπτυξης και πεποίθησης ότι η χρηματοδότηση από το πρόγραμμα μπορεί να βελτιωθεί μέσω παροχής «bonus» σε νεοϊδρυόμενες επιχειρήσεις.(έλεγχος crosstab x2)

Οι ατομικές επιχειρήσεις που συμμετείχαν στο πρόγραμμα σε μεγάλο βαθμό συμφωνούν ότι με την συμμετοχή τους στο πρόγραμμα CLLD/LEADER θα αυξήσουν την ανταγωνιστικότητά τους.

Συμβολή προγράμματος στην αύξηση της αγωνιστικότητάς	Έτος ίδρυσης			Σύνολο
	Ατομική επιχείρηση	Ο.Ε./ Ε.Ε./ Ε.Π.Ε.	Ι.Κ.Ε./ Α.Ε.	
Χαμηλός βαθμός συμφωνίας	17	21	20	58
	29,3%	36,2%	34,5%	100,0%
Υψηλός βαθμός συμφωνίας	5	0	1	6
	83,3%	0,0%	16,7%	100,0%
$\chi^2 = 7.315$ β.ε. = 4, sig = 0.026<0.05				

Πίνακας 11: : Σχέση μεταξύ νομικής μορφής επιχείρησης και απόψεων για τη συμβολή του προγράμματος στην αύξηση της ανταγωνιστικότητας (έλεγχος crosstab x2)

Τέλος, κάνοντας χρήση και των δυνατοτήτων της ψηφιακής εποχής η δυνατότητα ηλεκτρονικής υπογραφής εγγράφων /συμβάσεων/ αιτήσεων/ τροποποιήσεων κλπ είναι απόλυτα συμβατή με την μείωση της γραφειοκρατίας και ειδικότερα οι επιχειρήσεις που βρίσκονται στο στάδιο Σποράς/Νεοφυής επιθυμούν σε ποσοστό που φτάνει 100% να κάνουν χρήση των ευκολιών που τους παρέχουν τα νέα εργαλεία της ψηφιακής εποχής.

Δυνατότητα ηλεκτρονικής υπογραφής εγγράφων /συμβάσεων/ αιτήσεων/ τροποποιήσεων κλπ	Στάδιο ανάπτυξης		Σύνολο
	Σποράς/Νεοφυής	Ανάπτυξης/Ωριμότητας	
Χαμηλός βαθμός συμφωνίας	13	28	41
	31,7%	68,3%	100,0%
Υψηλός βαθμός συμφωνίας	3	0	3
	100,0%	0,0%	100,0%
$\chi^2 = 5.634$; β.ε. = 2, sig = 0.018<0.05			

Πίνακας 12: : Σχέση μεταξύ σταδίου ανάπτυξης επιχείρησης και απόψεων για τη συμβολή του προγράμματος στην αύξηση της ανταγωνιστικότητας (έλεγχος crosstab x2)

5. Συζήτηση

Τα ιδιαίτερα θετικά αποτελέσματα από την εφαρμογή του προγράμματος LEADER στην οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη σε τοπικό επίπεδο υπογραμμίζει η μελέτη αντικτύπου που διενήργησε η Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Αν και το πρόγραμμα αντιπροσωπεύει μόλις το 7% περίπου από το ΕΓΤΑΑ, κατάφερε να συμβάλει αποτελεσματικά στη βιώσιμη αγροτική ανάπτυξη σε ολόκληρη την Ε.Ε. όπως αναφέρει η Κομισιόν (www.yraithros.gr 2022). Συνολικά, την ίδια εικόνα παρουσιάζουν και τα αποτελέσματα της έρευνας από την περιοχή παρέμβασης και από την έως τώρα εφαρμογή του προγράμματος CLLD/LEADER στην Π.Ε. Τρικάλων.

Επίσης, λαμβάνοντας υπόψη τα γενικά συμπεράσματα προηγούμενων επίσημων αξιολογήσεων της Ε.Ε. του LEADER (1991-2006), ένα από τα κύρια αποτελέσματα ήταν ο εντοπισμός των στοιχείων που είναι απαραίτητα για την ενθάρρυνση της ενδογενούς ανάπτυξης. Τα προγράμματα LEADER δημιουργούν καινοτόμες αναπτυξιακές στρατηγικές οι οποίες ενθαρρύνουν τη συνεργασία μεταξύ αγροτικών ή αγροτικών και αστικών περιοχών. Σύμφωνα με τον (Metis ,2010) επισημαίνει ότι η προσέγγιση LEADER αποτελεί ένα χρήσιμο εργαλείο που είναι λειτουργικό σε αρκετά διαφορετικές καταστάσεις και τύπους περιοχών, προσαρμόζοντας έτσι τη χάραξη αγροτικής πολιτικής στις ποικιλόμορφες των ανάγκες των αγροτικών περιοχών. Για αυτούς τους λόγους, πλέον αποτελεί αναπόσπαστο μέρος της πολιτικής αγροτικής ανάπτυξης (Dax and Oedl-Wieser 2016) ενώ κατά τους Esparcia and Abbasi (2020) το LEADER εξελίχθηκε στην κύρια έκφραση της πολιτικής ανάπτυξης της υπαίθρου εντός της Ε.Ε.

Παράλληλα, η έκθεση του ELARD (2020b) σχετικά με τον ρόλο του LEADER υπογράμμισε τη συμβολή του προγράμματος στη βιοποικιλότητα, την κοινωνική συνοχή και την ισότητα, την μικρομεσαία επιχειρηματικότητα, καθώς και την συμμετοχή του στην αγροτική διακυβέρνηση. Η συντριπτική πλειοψηφία των ερωτηθέντων (81,5%) σε αυτή την έρευνα ανέφερε ότι η επικράτειά τους θα ήταν χειρότερη χωρίς το LEADER. Οι ερωτηθέντες ανέφεραν ότι η εφαρμογή του προγράμματος επηρέασε σημαντικά την ανάπτυξη της περιοχής (71%). Το LEADER αξιολογήθηκε ως ένα καλό εργαλείο για τη διαχείριση των κρίσεων και του αγροτικού μετασχηματισμού.

Μέσα από την πολυετή εμπειρία του, το πρόγραμμα LEADER έχει αποδείξει ότι μπορεί να επηρεάσει θετικά την καθημερινή ζωή των ανθρώπων στις αγροτικές περιοχές. Μπορεί να διαδραματίσει σημαντικό ρόλο στην ενθάρρυνση καινοτόμων απαντήσεων σε παλιά και νέα αγροτικά προβλήματα και να γίνει ένα είδος «εργαστηρίου» για την οικοδόμηση τοπικών δυνατοτήτων και τη δοκιμή νέων τρόπων κάλυψης των αναγκών των αγροτικών κοινοτήτων. Έχει δημιουργήσει πολύτιμα αποτελέσματα σε πολλές αγροτικές περιοχές της Ευρωπαϊκής Ένωσης και θα μπορούσε να διαδραματίσει σημαντικό ρόλο για την παροχή βοήθειας στις

αγροτικές περιοχές στα νέα και μελλοντικά κράτη μέλη της Ε.Ε. ώστε να προσαρμοστούν στις σημερινές μεταβαλλόμενες πραγματικότητες. (Dax and Oedl-Wieser 2016)

Είναι όμως το πρόγραμμα LEADER πραγματικά διαφορετικό; Στην ερώτηση αυτή οι Paradosoulou et al. (2011) συγκρίνουν το πρόγραμμα LEADER με άλλες πολιτικές τοπικής ανάπτυξης που ήταν τα Ολοκληρωμένα Προγράμματα Ανάπτυξης Αγροτικού Χώρου (ΟΠΑΑΧ) και συμπεραίνουν ότι το πρόγραμμα LEADER εστιάζει στις αγροτικές κοινωνίες και παρέχει τη δυνατότητα ευέλικτου σχεδιασμού και εφαρμογής στρατηγικών τοπικής ανάπτυξης με πολυτομεακό χαρακτήρα, δεδομένου των αναπτυξιακών πολιτικών της χώρας και των περιφερειών, με υλοποίηση παρεμβάσεων δημοσίου ή ιδιωτικού χαρακτήρα αλλά και δράσεις συνεργασίας σε συνδυασμό με υπό-μέτρα του ΕΓΤΑΑ και δράσεων από άλλα ταμεία όπως το ΕΚΤ,ΕΤΘΑ, ΕΤΠΑ.

Βέβαια, υπάρχουν δύο βασικά ζητήματα για την αξιολόγηση των στρατηγικών τοπικής ανάπτυξης στο πλαίσιο του LEADER: η έλλειψη δεδομένων σε τοπικό επίπεδο όπου λειτουργούν οι ΟΤΔ και η ανάγκη να ληφθούν υπόψη οι πολλαπλές διαστάσεις της τοπικής ανάπτυξης (European Commission 2021).

Στην παρούσα έρευνα που αφορά την ενδιάμεση αξιολόγηση του τοπικού προγράμματος της CLLD/LEADER στην Π.Ε. Τρικάλων, αποτυπώνεται η θετική εικόνα σε επίπεδο ενημέρωσης καθώς η πλειοψηφία των απαντήσεων σε ποσοστό 92,2% απάντησε ότι υπάρχει επαρκής ενημέρωση με κύριο κανάλι ενημέρωσης τις ενημερωτικές εκδηλώσεις της ΟΤΔ – ΚΕΝΑΚΑΠ Α.Ε. αλλά και από φορείς της περιοχής όπως είναι το Επιμελητήριο και οι σύμβουλοι επιχειρήσεων. Οι ενέργειες ενημέρωσης πραγματοποιήθηκαν από την ΟΤΔ – ΚΕΝΑΚΑΠ Α.Ε., η οποία εκπόνησε το 2016 σχέδιο Ενημέρωσης και Δημοσιότητας βασισμένο στις αντίστοιχες κατευθύνσεις του Οδηγού Επικοινωνίας και Δημοσιότητας του ΠΑΑ 2014 -2020, το οποίο και ακολούθησε. Ειδικότερα η στρατηγική επικοινωνιακής προβολής του Έργου ακολούθησε τις παρακάτω αρχές: Πληροφόρηση & Παρακίνηση, Συνέχεια & Διάρκεια, Εξειδίκευση & Εξατομίκευση. Οι δραστηριότητες εμπύχωσης και ενημέρωσης, σύμφωνα με τον European et al. (2022) αποτελούν ιδιαίτερο χαρακτηριστικό των ΟΤΔ. Το πρόγραμμα LEADER έχει δεσμευμένους πόρους για την εμπύχωση, έτσι είναι το μοναδικό πρόγραμμα που λόγω της δομής χρηματοδότησής του εφαρμόζει εξειδικευμένες δράσεις στις αγροτικές περιοχές.

Οι περισσότεροι επενδυτές δήλωσαν ότι χρειαζόταν την χρηματοδότηση για την επιχείρησή τους, οι αμέσως επόμενοι θεωρούν ότι είναι πιο εύκολο να συμμετάσχουν σε ένα πρόγραμμα με τοπική διαχείριση όπως είναι το πρόγραμμα CLLD/LEADER, ενώ αρκετοί δήλωσαν ότι κινητοποιήθηκαν από τις εκδηλώσεις ενημέρωσης της ΟΤΔ ΚΕΝΑΚΑΠ Α.Ε.

Το κίνητρο της χρηματοδότησης του προγράμματος CLLD/LEADER φαίνεται ότι είναι καθοριστικής σημασίας στην απόφαση για την επένδυση. Το 15,6% απάντησε ότι ήταν

αποφασισμένοι από πριν, το 29,7% ότι είχε απόλυτα καθοριστικό ρόλο και το 54,7% ότι είχε ρόλο καταλύτη σε μια απόφαση που εκκρεμούσε. Στην έρευνα της αξιολόγησης αναφέρουν οι European et al. (2022) ότι οι μικρές χρηματοδοτήσεις με την υποστήριξη του LEADER βοηθούν την τοπική οικονομική ανάπτυξη και την απασχόληση, οι οποίες θεωρούνται περισσότερο σημαντικές για την ανάσχεση της ερήμωσης της υπαίθρου και τη βελτίωση της ποιότητας ζωής στις αγροτικές περιοχές. Ενώ σε άλλο σημείο η ίδια έρευνα αναφέρει ότι μια σειρά στοιχείων δείχνει πώς η τοπική λήψη αποφάσεων (αντανακλώντας στο επίπεδο αυτονομίας των αποφάσεων από την ΕΔΠ LEADER) είναι επίσης απαραίτητο στοιχεία για την πετυχημένη υλοποίηση του LEADER.

Επίσης, η τοπική διακυβέρνηση συμπεριλαμβάνεται στις επτά βασικές αρχές του προγράμματος και διαπερνά όλες τις φάσεις από τον σχεδιασμό και την υλοποίηση του. Κάθε ΟΤΔ αξιολογεί, επιλέγει και εγκρίνει τα έργα/υποέργα σύμφωνα με τα κριτήρια επιλογής που έχουν εγκριθεί από την Επιτροπή Παρακολούθησης ενώ στη συνέχεια ενημερώνει τους τελικούς δικαιούχους σχετικά με θέματα χρηματοδότησης. Οι δικαιούχοι των έργων αυτών είναι φυσικά ή νομικά πρόσωπα (Arabatzis, Aggelopoulos and Tsiantikoudis 2010). Στην περίοδο της πανδημίας η λειτουργία της ΕΔΠ, αναγκαστικά λόγω των μέτρων για την μη διάδοση του covid 19, λειτουργούσε με χρήση διαδικτυακών εργαλείων ή δια περιφοράς, γεγονός που απομάκρυνε την ενεργή συμμετοχή του εταιρικού σχήματος. Οι ΟΤΔ πρέπει να έχουν ενεργό ρόλο στην πολυεπίπεδη διακυβέρνηση, ισότητα και βιωσιμότητα των περιοχών παρέμβασης (Pollermann et al. 2014).

Ο βαθμός παρέμβασης του προγράμματος CLLD/LEADER ως πολιτική τοπικής ανάπτυξης αποτυπώνεται στις απαντήσεις των επενδυτών που σε μεγάλο ποσοστό αναφέρουν ότι το πρόγραμμα τους βοηθάει να οραματιστούν το οικονομικό μέλλον της περιοχής, να σχεδιάσουν επιχειρηματικές συνεργασίες, να είναι θετικότεροι απέναντι στις Ευρωπαϊκές πολιτικές και τέλος να συνομιλούν και να συνεργάζονται με επιχειρήσεις και φορείς της περιοχής. Μία από τις επτά αρχές του προγράμματος LEADER αναφέρεται στην συνεργασία και παρατηρείται από τα αποτελέσματα πως και αυτή η αρχή καλύπτεται από τις απαντήσεις των ερωτώμενων. Παράλληλα, σε αντίστοιχη έρευνα της ΔΙΑΝΕΟΣΙΣ (2022) το 64% αποτιμούν θετικά την συμμετοχή της χώρας μας στην Ε.Ε.

Στην ερώτηση ποια είναι τα κυριότερα εμπόδια, που εντόπισαν στην διαδικασία χρηματοδότησης από το πρόγραμμα CLLD/LEADER αναφέρθηκε ως πρώτο η γραφειοκρατία, ακολουθούν το θεσμικό πλαίσιο λειτουργίας και σχετική νομοθεσία, η λειτουργία του τραπεζικού συστήματος, οι αυξημένες απαιτήσεις από την επιχείρηση, η οικονομική αστάθεια, το καθεστώς ανταγωνισμού, η πολιτική αστάθεια και η έλλειψη φορέων πληροφόρησης. Να σημειωθεί πως η διαφθορά και η διαφάνεια δεν θεωρήθηκαν εμπόδιο στην διαδικασία χρηματοδότησης. Στην επόμενη ερώτηση που αφορά τις προτάσεις βελτίωσης του

προγράμματος, το μεγαλύτερο ποσοστό των απαντήσεων αφορά την άρση της γραφειοκρατίας στις διαδικασίες του προγράμματος, έπονται η διεύρυνση των ενισχυόμενων δαπανών, η συχνότερη υποβολή επενδυτικών αιτημάτων, η διεύρυνση επιλεξιμότητας με βάση τις δραστηριότητες των επιχειρήσεων, η καλύτερη στόχευση των δράσεων που προκηρύσσονται, η παροχή «bonus» σε νεοϊδρυόμενες και συνεπείς επιχειρήσεις και τέλος η ανάπτυξη συστήματος διαφάνειας στον τρόπο αξιολόγησης, ένταξης και ελέγχου επενδύσεων και η βελτίωση μόχλευσης κεφαλαίων από εθνικούς και κοινοτικούς πόρους. Προχωρώντας ακόμη παραπάνω προτείνουν τρόπους βελτίωσης με τους οποίους το πρόγραμμα μπορεί να λειτουργήσει καλύτερα. Οι απαντήσεις που συλλέχθηκαν αφορούν σε μεγάλο ποσοστό τον καλύτερο χρονικό προγραμματισμό δημοσιεύσεων των προσκλήσεων, την κατάργηση – απλοποίηση των εντύπων, την δυνατότητα ηλεκτρονικής υπογραφής των εγγράφων, την καθιέρωση συστήματος συγκριτικής αξιολόγησης των φακέλων υποψηφιότητας, την έκδοση απόφασης ένταξης από την ΟΤΔ – ΚΕΝΑΚΑΠ Α.Ε., την δυνατότητα πιστοποίησης δαπανών – αιτήματος επαλήθευσης με βάση την πραγματική πορεία του Έργου, την βαρύτητα στην αξιολόγηση των ποιοτικών στοιχείων και τέλος την βαρύτητα τεχνοοικονομικών στοιχείων στην αξιολόγηση και τέλος στην έκδοση απόφασης ένταξης από Περιφερειακές αρχές/Κεντρικές Υπηρεσίες.

Τα δεδομένα αυτά έρχονται δυστυχώς να τα επιβεβαιώσουν πολλές αντίστοιχες έρευνες. Να υπάρχει δηλαδή λιγότερη γραφειοκρατία στο σχεδιασμό και την υλοποίηση, με πιο ευέλικτη δομή υλοποίησης από τους εμπλεκόμενους φορείς, αναφέρει η έρευνα της ELARD (2020b). Οι Trigkas et al. (2016) σε άλλη έρευνα αναφέρουν ότι οι διαδικασίες που αφορούν στην υποβολή και υλοποίηση των επενδυτικών σχεδίων, θα πρέπει να μειωθούν με την απλούστευση των απαιτήσεων σε συνδυασμό με την απλοποίηση του σχετικού θεσμικού πλαισίου. Αυτό θα μπορούσε επομένως να επιτυγχάνεται με την εισαγωγή αλλαγών στον τρόπο έκδοσης των προκηρύξεων, των συμβάσεων, των κριτήριων ένταξης, των διαδικασιών αξιολόγησης, την υλοποίηση επενδυτικών σχεδίων και τέλος, την παραλαβή των επενδύσεων και την καταβολή της χρηματοδότησης. Η εισαγωγή και εφαρμογή ολοκληρωμένων πληροφοριακών συστημάτων σε όλο το πλαίσιο λειτουργίας των κρατικών ενισχύσεων είναι θετική προς αυτή την κατεύθυνση αλλά πρέπει να συνδυαστεί με αποτελεσματική μείωση της γραφειοκρατίας. Η εισαγωγή περίπλοκων διαδικασιών θα πρέπει να αποφευχθεί (ELARD 2022).

Σε ότι αφορά το έργο της ΟΤΔ ΚΕΝΑΚΑΠ Α.Ε. οι περισσότερες απαντήσεις θεωρούν θετικό το έργο της ΟΤΔ – ΚΕΝΑΚΑΠ Α.Ε. στον τομέα της τοπικής ανάπτυξης / αναπτυξιακό όραμα για την περιοχή, ακολουθούν οι θετικές γνώμες για το έργο της εταιρείας στην προώθηση της καινοτομίας, του πολιτισμού, στη δημιουργία συμπληρωματικού εισοδήματος για την περιοχή, στην διαφοροποίηση των δραστηριοτήτων, στην ανταγωνιστικότητα και τέλος στο περιβάλλον και την κοινωνία.

Με βάση όμως ευρήματα των Αξιολογήσεων των Προγραμμάτων Αγροτικής προηγούμενων προγραμματικών περιόδων είναι ανάγκη να ενισχυθεί η διάσταση της καινοτομίας, ο πλουραλισμός στις ενισχυόμενες οικονομικές δραστηριότητες και κλάδους ώστε να εξυπηρετηθεί το νέο παραγωγικό μοντέλο που εστιάζεται στην εξωστρέφεια και την ανταγωνιστικότητα και να αξιοποιηθούν οι νέες ευκαιρίες που ανοίγει η κυκλική οικονομία. Παράλληλα, η αναστροφή των δυσμενών δημογραφικών εξελίξεων προϋποθέτει την δημιουργία νέων θέσεων εργασίας. Με βάση την υφιστάμενη διάρθρωση της ελληνικής οικονομίας ο αγροδιατροφικός τομέας μπορεί να συμβάλλει στην δημιουργία θέσεων εργασίας ιδιαίτερα εάν συνδεθεί με τον τουρισμό (ΚΑΠ 2021).

Αισιοδοξία σε ποσοστό 65,6% δηλώνουν οι επενδυτές σε σχέση με την συμμετοχή στο πρόγραμμα CLLD/LEADER ενώ το 90,6% δηλώνει ότι είναι πιθανόν να προτείνει και σε κάποιον άλλο στο μέλλον την συμμετοχή στο πρόγραμμα. Το Πολιτιστικό Κέντρο Καλαμπάκας, το χιονοδρομικό κέντρο Περτουλίου, το υπαίθριο θεατράκι στην Καλαμπάκα, το πεζοπορικό μονοπάτι Ε4, η ανάπτυξη της τοξωτής γέφυρας της Πύλης, ο φωτισμός των βράχων των Μετεώρων, ο βοτανικός κήπος στην Οιχαλία, τα μονοπάτια των Μετεώρων και των Χασίων, ο τουριστικός οδηγός είναι τα εμβληματικά έργα που αναφέρονται στις απαντήσεις των επενδυτών του νομού και ουσιαστικά περιγράφουν μια ιστορία 30 ετών σε παρεμβάσεις δημόσιου κυρίως χαρακτήρα στην Π.Ε. Τρικάλων. Τα προγράμματα LEADER σύμφωνα με τους Chatzichristos and Nagoroulos (2021) αποτελούν διαχρονικά τα δημοφιλέστερα συγχρηματοδοτούμενα προγράμματα στην ύπαιθρο.

Το προφίλ των εταιρειών που συμμετέχουν στο πρόγραμμα αποτελούνται σε ποσοστό 79,7% από 1-9 εργαζομένους συμπεριλαμβανομένων και των στελεχών της διοίκησης. Πρόκειται δηλαδή για πολύ μικρές επιχειρήσεις με το 34,4 από αυτές να είναι ατομικές ως προς την νομική τους μορφή και οι υπόλοιπες νομικά πρόσωπα. Οι προσωπικές εταιρείες Ομόρρυθμες και Ετερόρρυθμες ανέρχονται σε ποσοστό 28.1% και οι ΙΚΕ σε ποσοστό 21,9%. Επίσης, σε σχέση με τον κύκλο εργασιών ποσοστό 62,5% δήλωσε ότι ανέρχεται έως 100.000€/ έτος.

Στην ερώτηση σε ποιο στάδιο θεωρείτε ότι βρίσκεται σήμερα η επιχείρησής σας, ένα ποσοστό 6,3% δήλωσε ότι βρίσκεται σε στάδιο σποράς. Το 18,8% χαρακτηρίζεται ως νεοφυής, το 34,4% σε στάδιο ανάπτυξης, το 9,4 % σε στάδιο ωριμότητας και ένα μεγάλο ποσοστό της τάξης του 31,3% δεν γνωρίζει σε ποιο στάδιο βρίσκεται η επιχείρησή του. Ως ανασταλτικούς παράγοντες που εντόπισαν στη λειτουργία της επιχείρησής, οι περισσότερες απαντήσεις αναφέρονται στο πολύ μικρό μέγεθος της επιχείρησής, στην έλλειψη ρευστότητας και ιδίων κεφαλαίων, στο φόβος της αποτυχίας, στην έλλειψη εξειδικευμένου προσωπικού, στην έλλειψη χρόνου, στον ελλιπή επιχειρησιακό σχεδιασμό, στην έλλειψη ενημέρωσης και τέλος στην ανεπαρκή επιχειρησιακή κουλτούρα και την αντίσταση στην αλλαγή και την επέκταση.

Τέλος, φαίνεται στο πρόγραμμα μια ισορροπία των ενταγμένων έργων όσον αφορά τους τομείς δραστηριοποίησης των επενδυτών. Σε ποσοστό 32,8% αφορά την μεταποίηση και εμπορία αγροτικών προϊόντων, το 21,9% αφορά τον τουριστικό κλάδο, το 15,6% βιοτεχνικές δραστηριότητες και με το ίδιο ποσοστό τις δραστηριότητες παροχής υπηρεσιών. Τέλος ποσοστό 7,8% δήλωσε ότι ο κλάδος απασχόλησης είναι η οικοτεχνία και το 6,3% υπηρεσίες εκπαίδευσης. Βέβαια τα 66 ενταγμένα επενδυτικά σχέδια στο πρόγραμμα CLLD/LEADER στην Π.Ε. Τρικάλων εκτείνονται σε όλη την περιοχή παρέμβασης. Ένα στοιχείο που πρέπει να αναφερθεί είναι ότι τα έργα που αφορούν τον κλάδο του τουρισμού είναι εστιασμένα στην περιοχή της πόλης της Καλαμπάκας και του Καστρακίου που είναι και αναμενόμενο μιας και λόγω των Μετεώρων είναι ο τουριστικός πόλος της περιοχής. Στην υπόλοιπη περιοχή τα επενδυτικά σχέδια αφορούν την μεταποίηση αγροτικών προϊόντων, τις μικρές βιοτεχνίες και την οικοτεχνία. Άλλο ένα στοιχείο που προκύπτει από την χωροθέτηση των επενδυτικών σχεδίων, είναι η απουσία επενδύσεων στο ορεινό κομμάτι του νομού. Οι περιοχές της Ελάτης – Περτουλίου, Χρυσομηλιάς και Ασπροποτάμου, που πριν την οικονομική κρίση ήταν περιοχές με δυναμική ανάπτυξης στον ορεινό τουρισμό πλέον παρουσιάζουν εικόνα «αποεπένδυσης» με πολλές κλειστές επιχειρήσεις.

6. Συμπεράσματα

Το LEADER θα πρέπει να συνεχίσει να υποστηρίζει τη βιώσιμη αγροτική ανάπτυξη των περιοχών με έμφαση στην προστασία του περιβάλλοντος, της πολιτιστικής κληρονομιάς, στην προώθηση της εκπαίδευσης και την απασχόληση. Μετά από 30 χρόνια υλοποίησης των προγραμμάτων LEADER, οι Ομάδες Τοπικής Δράσης (ΟΤΔ) είναι καιρός να αναγνωριστούν ως εταίροι στις δημόσιες πολιτικές δηλαδή, ως εργαλείο διαχείρισης πέρα και πλέον του ΕΓΤΑΑ-ΚΑΠ. Κυβερνήσεις και θεσμικά όργανα σε όλα τα επίπεδα, ιδίως σε εθνικό και περιφερειακό, θα πρέπει να συμπεριλαμβάνουν τις ΟΤΔ στον προγραμματισμό τους με πιο ολιστικό τρόπο. Αυτό θα είχε ιδιαίτερο νόημα σε θέματα όπως είναι η βιώσιμη ανάπτυξη, η γήρανση του πληθυσμού, τα συστήματα τροφίμων, η κυκλική οικονομία, τα έξυπνα χωριά, κ.α. Ειδικότερα κρίνεται απαραίτητη η ενίσχυση και η αξιοποίηση της ΟΤΔ – ΚΕΝΑΚΑΠ Α.Ε., ως εγκατεστημένος μηχανισμός τοπικής ανάπτυξης στην Π.Ε. Τρικάλων, ώστε να μπορέσει να ανταποκριθεί στις νέες προκλήσεις και την νέα προγραμματική περίοδο 2021-2027.

Οι ΟΤΔ έχουν αποκτήσει ανεκτίμητη τεχνογνωσία στην υλοποίηση συγχρηματοδοτούμενων ευρωπαϊκών προγραμμάτων και στον σχεδιασμό και στην υλοποίηση τοπικών αναπτυξιακών στρατηγικών, ενώ παράλληλα αποτελούν κοιτίδες και κυψέλες επιστημονικού προσωπικού στην ύπαιθρο. Ειδικά δε, την στιγμή που η συγκράτηση επιστημονικού προσωπικού στις αγροτικές, αλιευτικές και ορεινές περιοχές, αποτελεί δύσκολη κατάσταση της ελληνικής πραγματικότητας, που εμποδίζει την ενσωμάτωση καινοτομιών και την ισόρροπη ανάπτυξη της χώρας. Η προστιθέμενη αξία των ΟΤΔ στην γεωγραφική τους περιοχή πρέπει να αξιολογηθεί και να προβληθεί. Η ενεργοποίηση των ανθρώπων της υπαίθρου στην κατεύθυνση της ανάληψης ευθύνης για την ανάπτυξη της περιοχής τους είναι καίριας σημασίας για μια πολυεπίπεδη διακυβέρνηση και μόνο μία πτυχή της προστιθέμενης αξίας.

Ωστόσο, για να ενισχύσουν τη νομιμοποίησή τους ως φορείς που εκφράζουν ισότιμα και προάγουν τη συμμετοχή του συνόλου του τοπικού πληθυσμού, θα πρέπει να βελτιώσουν τη σύνθεσή τους, ώστε αφενός να μην είναι ανισοβαρής και αφετέρου να αντανακλάται σε όλα τα επίπεδα (γενική συνέλευση, διοικητικό συμβούλιο) ο πλουραλισμός και η ισότιμη συμμετοχή όλων των τοπικών φορέων. Αυτό προϋποθέτει τη νέα θεσμοθέτηση των ΟΤΔ ως μορφών συνεργασίας οι οποίες:

- εξασφαλίζουν την ισότιμη συμμετοχή όλων των ΟΤΑ της περιοχής παρέμβασης, άσχετα από το μέγεθός τους
- εξασφαλίζουν τη συμμετοχή της κοινωνίας των πολιτών και την ανατροφοδότηση που κομίζει σχετικά με τις ανάγκες και τις απαιτήσεις του τοπικού πληθυσμού

- εξασφαλίζουν τη συμμετοχή των φορέων της οικονομίας της αγοράς για την ενσωμάτωση των ιδιαίτερων αναγκών τους, αλλά και την αύξηση των δυνατοτήτων συνεργασίας μεταξύ τους
- εξασφαλίζουν τη συμμετοχή των τοπικών Ανώτατων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων και της τεχνογνωσίας τους, τόσο στην περαιτέρω ανάπτυξη της τοπικής διακυβέρνησης, όσο και στη βελτίωση των ικανοτήτων διαμόρφωσης ολιστικών τοπικών αναπτυξιακών στρατηγικών βασισμένων σε πραγματικά δεδομένα
- εξασφαλίζουν ότι κανένας φορέας δεν διαθέτει την απόλυτη πλειοψηφία σε κανένα όργανο (γενική συνέλευση, διοικητικό συμβούλιο)

Αυτή η τοπική εταιρική σχέση δημιουργεί μια τετραπλή έλικο (δημόσιοι φορείς, ιδιωτικοί φορείς, κοινωνία των πολιτών, ερευνητικοί φορείς) η οποία όχι μόνο φέρει μια τεράστια εμπειρία στο σχεδιασμό και την υλοποίηση τοπικών αναπτυξιακών στρατηγικών, αλλά έχει και τα εφόδια που χρειάζονται για να συνεχίσει την πορεία της, ενσωματώνοντας στοιχεία καινοτομίας και έξυπνης εξειδίκευσης του παραγωγικού δυναμικού των περιοχών παρέμβασης.

Απαιτείται η απλούστευση των διαδικασιών. Η βαριά γραφειοκρατία που συνοδεύει το LEADER και το CLLD γίνεται τροχοπέδη στην λειτουργία των ΟΤΔ καθώς και της Ε.Ε. Όλα τα επίπεδα, πρέπει να αναλάβουν την ευθύνη να απλοποιήσουν την εφαρμογή του προγράμματος. Ένα διοικητικό σύστημα ειδικά διαμορφωμένο για την CLLD πρέπει να τεθεί σε εφαρμογή.

Αξιολόγηση και παρακολούθηση των αποτελεσμάτων της εφαρμογής του LEADER και άλλων πολιτικών στην ύπαιθρο ώστε να συνεχίσουν να διασφαλίζουν τη διαρκή προστιθέμενη αξία τους στις περιοχές. Η προστιθέμενη αξία του LEADER, απαιτεί ως προϋπόθεση ότι όλες οι εθνικές και περιφερειακές διοικήσεις σέβονται τις επτά αρχές σε όλες τις φάσεις, δηλαδή στην προετοιμασία των στρατηγικών, την εφαρμογή και την αξιολόγηση. Ιδιαίτερα στην αρχή της «από κάτω προς τα πάνω» προσέγγισης και των Στρατηγικών τους για την Τοπική Ανάπτυξη.

Κατά την Διακήρυξη του Halmstad (ELARD 2022), επισημάνθηκε έντονα ότι οι ΟΤΔ και οι αρχές πρέπει να δημιουργήσουν χώρο ώστε να μπουν οι νέοι και οι γυναίκες ενεργά στην αναπτυξιακή διαδικασία. Για το λόγο αυτό, είναι αναγκαίο οι αρχές να δώσουν την δυνατότητα μέσω του θεσμικού πλαισίου, π.χ. επιτρέποντας προγράμματα ομπρέλας για τη νεολαία. Επίσης, η διακρατική και διατοπική συνεργασία είναι πιο σημαντική από ποτέ προκειμένου να καταστεί η Ευρωπαϊκή Ένωση μια ένωση ανθρώπων καθώς και θεσμών.

Πρέπει να γίνει αύξηση των πόρων των τοπικών προγραμμάτων γιατί είναι τα μόνα απαραίτητα εργαλεία που πραγματικά συμβάλλουν στη στρατηγική τοπικής ανάπτυξης στην ύπαιθρο, σε σύμπραξη δημόσιου και ιδιωτικού τομέα καθώς και μια διεπιστημονική προσέγγιση, βασισμένη στην καινοτομία. Η χρηματοδότηση για μια συνεκτικότερη, ανθεκτική και ευημερούσα Ευρωπαϊκή ύπαιθρο πρέπει να συνεχιστεί. Να αυξηθούν οι πόροι από το 5% τουλάχιστον στο 8% για CLLD από ΕΓΤΑΑ, ΕΤΠΑ, ΕΚΤ και ΕΤΘΑ ώστε να έχουν πραγματικό αντίκτυπο οι δράσεις στις περιοχές παρέμβασής.

Τέλος, προϋπόθεση για την επιτυχία μιας πολιτικής για τις αγροτικές περιοχές είναι η ύπαρξη ενός φορέα που θα επιτελεί ταυτόχρονα τρεις κομβικές λειτουργίες δικτύωσης. Δεδομένου ότι το ELARD, τα εθνικά δίκτυα ΟΤΔ και οι ΟΤΔ είναι οι μόνοι φορείς στον αγροτικό χώρο με τόσο μεγάλη εκπροσώπηση τοπικών παραγόντων, θα πρέπει ο φορέας αυτός να:

1. αποτελεί έναν αξιόπιστο και αποτελεσματικό εταίρο διαβούλευσης για την εκτίμηση της καταλληλότητας και της συνοχής κάθε εργαλείου τομεακής πολιτικής με τα υπόλοιπα εργαλεία που εφαρμόζονται ήδη στις αγροτικές περιοχές, καθώς και με τις ιδιαιτερότητες κάθε μιας αγροτικής περιοχής, μεταφέροντας στα ανώτερα επίπεδα διακυβέρνησης την εμπειριστατωμένη άποψη κάθε ΟΤΔ
2. μεταφέρει και να ενσωματώνει αποτελεσματικά στο τοπικό επίπεδο και στη στρατηγική κάθε ΟΤΔ τους βασικούς στόχους της πολιτικής για τις αγροτικές περιοχές, όπως καθορίζονται από τα ανώτερα επίπεδα διακυβέρνησης και
3. διασφαλίζει την ομογενοποίηση των διαδικασιών εφαρμογής όλων των παρεμβάσεων σε όλες τις αγροτικές περιοχές της χώρας.

Το ρόλο αυτό θα μπορούσε να καλύψει με ιδιαίτερη επιτυχία το Ελληνικό Δίκτυο ΟΤΔ. Το Δίκτυο επιτελεί ήδη την πρώτη λειτουργία, αποτελώντας διαχρονικά τον πιο αξιόπιστο εταίρο διαβούλευσης για την πλειοψηφία των πολιτικών που εφαρμόζονται στις αγροτικές περιοχές.

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Andreotti, A., E. Mingione & E. Polizzi (2012) Local welfare systems: a challenge for social cohesion. 49, 1925-1940.
- Arabatzis, G., S. Aggelopoulos & S. Tsiantikoudis (2010) Rural development and LEADER+ in Greece: Evaluation of local action groups. 8, 302-307.
- AusAid, A. U. S. (2000) GUIDE lines: the logical framework approach.
- Babbie, E. R. 2020. *The practice of social research*. Cengage learning.
- Basiago, A. D. (1995) Methods of defining 'sustainability'. 3, 109-119.
- Brundland, G. H. 1987. World commission on environment and development. Our common future oxford. University Press.. Oxford.
- Chatzichristos, G. (2021) Social innovation in rural planning and development from a sociological institutionalism perspective: social research in stratified european governance spaces.
- Chatzichristos, G. & N. Nagopoulos (2021) Triggering social innovation through the European Union LEADER program: evidence from a quantitative, comparative study. 1, 112.
- Coenen, F. 2009. Local Agenda 21: 'meaningful and effective' participation? In *Public participation and better environmental decisions*, 165-182. Springer.
- Coffey, W. J. & M. Polese (1985) Local development: Conceptual bases and policy implications. *Regional studies*, 19, 85-93.
- Crawford, P. & P. Bryce (2003) Project monitoring and evaluation: a method for enhancing the efficiency and effectiveness of aid project implementation. 21, 363-373.
- Dax, T. & T. Oedl-Wieser (2016) Rural innovation activities as a means for changing development perspectives—An assessment of more than two decades of promoting LEADER initiatives across the European Union. 118, 30-37.
- Dax, T., W. Strahl, J. Kirwan & D. Maye (2016) The Leader programme 2007–2013: Enabling or disabling social innovation and neo-endogenous development? Insights from Austria and Ireland. 23, 56-68.
- Delin, M. (2012) The role of farmers in Local Action Groups: The case of the national network of the Local Action Groups in the Czech Republic. 58, 433-442.
- Devuyst, D. (2000) Linking impact assessment and sustainable development at the local level: the introduction of sustainability assessment systems. 8, 67-78.
- ELARD. 2020b. Summary of responses from the macro survey Which future do you want in rural areas?
- . 2022. «Halmstad Declaration» Supporting a viable Europe through local democracy and participatory approaches in all rural areas and beyond.
- ENRD. 2021a. Evaluation of Rural Development Policy The European Network for Rural Development (ENRD) (europa.eu).
- . 2021b. https://enrd.ec.europa.eu/leader-clld/leader-toolkit/leaderclld-explained_en.
- . 2021c. LEADER/CLLD explained. https://enrd.ec.europa.eu/leader-clld/leader-toolkit/leaderclld-explained_en.
- . 2021d. Πώς το LEADER / CLLD μπορεί να στηρίξει τα Έξυπνα Χωριά; Μετάφραση ΕΥΔ ΠΑΑ, Μονάδα Δικτύωσης & Δημοσιότητας https://ead.gr/wp-content/uploads/2021/05/Smart-Villages-Briefs-LEADER-CLLD_GR.pdf.

- Esparcia, J. & F. Abbasi. 2020. Territorial governance and rural development: challenge or reality? In *Neoendogenous Development in European Rural Areas*, 33-60. Springer.
- European, C., D. Directorate-General for Agriculture and Rural, J. Dwyer, K. Kubinakova, J. Powell, E. Micha, F. Dunwoodie-Stirton, M. Beck, K. Gruev, A. Ghysen, B. Schuh, A. Münch, S. Brkanovic, H. Gorny, F. Mantino & B. Forcina. 2022. *Evaluation support study on the impact of leader on balanced territorial development : final report*.
- European Commission 2021. Directorate-General for Agriculture and Rural Development – Unit C.4 (2021): Example ‘Using IMAJINE outputs for evaluating local development in Spain – Working Package 2 ‘Transferring knowledge for better use of data for evaluating the CAP’ - Thematic Working Group no 9 ‘Research projects to support better data for evaluating the CAP’. Brussels.
- Furmankiewicz, M., K. Królikowska & K. Przybyła (2020) Goals of elites and local communities in the European Union neo-endogenous development: differences as the constraints on europeanisation?
- Kemp, R. & P. Martens (2007) Sustainable development: how to manage something that is subjective and never can be achieved? 3, 5-14.
- Kostalova, J. & J. Vavra (2021) Benefits of the LEADER method for Local Agenda 21–Case study from their application in the Czech Republic. 67, 246-254.
- Koutsouris, A. & D. Hatzantonis (2002) The LEADER II initiative: aspects of evaluation of the Greek programme. 132, 198-207.
- Kovach, I. (2000) LEADER, a new social order, and the Central-and East-European Countries. 40, 181-189.
- Martin, E. (2006) Survey questionnaire construction. 2006, 13.
- Masot, A. N. & G. C. Alonso (2017) Análisis del método Leader (2007-2013) en Extremadura mediante técnicas SIG y análisis multivariado. 56, 148-171.
- Metis, G., AEIDL, CEU. 2010. Ex-post evaluation of LEADER+. Final Deliverable.
- Miller, S. (2014) Emerging Trends and Challenges in Community-Led Local Development (CLLD). 2.
- Nieto Masot, A., G. Cárdenas Alonso & L. M. Costa Moreno (2019) Principal component analysis of the leader approach (2007–2013) in south western europe (extremadura and alentejo). 11, 4034.
- Papadopoulou, E., N. Hasanagas & D. Harvey (2011) Analysis of rural development policy networks in Greece: Is LEADER really different? 28, 663-673.
- Pollermann, K., P. Raue & G. Schnaut (2014) Multi-level Governance in rural development: Analysing experiences from LEADER for a Community-Led Local Development (CLLD).
- Ray, C. 2000. The EU LEADER programme: rural development laboratory. Wiley Online Library.
- (2006) Neo-endogenous rural development in the EU. 1, 278-291.
- Scott, M. J., N. Gallent & M. Gkartzios. 2019. *The Routledge companion to rural planning*. Routledge London and New York.
- Servillo, L. (2019) Tailored polities in the shadow of the state’s hierarchy. The CLLD implementation and a future research agenda. 27, 678-698.
- Shucksmith, M. (2010) Disintegrated rural development? Neo-endogenous rural development, planning and place-shaping in diffused power contexts. 50, 1-14.

- Trigkas, M., Z. Andreopoulou, I. Papadopoulos & A. Kitsouli (2016) Building an evaluation model for public funding towards SMEs for R&D and environmental oriented projects. 8, 207-238.
- United Nations. 2015. Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. A/RES/70/1 25 September 2015. New York: United Nations.
- Van Der Zwet, A., J. Bachtler, M. Ferry, I. McMaster & S. Miller (2017) Strategies for integrated development: how are ESIF adding value in 2014-20?
- www.agrotikianaptixi.gr. 2021. Πρόγραμμα LEADER / CLLD <http://www.agrotikianaptixi.gr/el/content/leader-clld>.
- www.ypaithros.gr. 2022. Απολογισμός LEADER: Κάτω από τον ευρωπαϊκό μέσο όρο η Ελλάδα στην απορρόφηση της χρηματοδότησης.
- Αλεξίου, Α. (2020) Βιώσιμη τοπική ανάπτυξη και κοινοτική στοιχειοθέτηση ικανότητας (δράσης)(communitycapacitybuilding) για την απασχόληση: περιπτωσιολογική μελέτη για τα Δωδεκάνησα.
- Δελλαδέτσιμας, Π. (1997) Η έννοια της βιώσιμης ανάπτυξης, ο σχεδιασμός του χώρου και η περίπτωση της Ελλάδας. 12, 31-53.
- ΔΙΑΝΕΟΣΙΣ. 2022. «Τι Πιστεύουν Οι Έλληνες» Οι Απόψεις Των Ελλήνων Το 2022 Συνοπτικά - Μέρος Α'.
- Ε.Ε. (2013) Κανονισμός (ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ) αριθ. 1303/2013 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου της 17 ης Δεκεμβρίου 2013 περί καθορισμού κοινών διατάξεων για το Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης, το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο, το Ταμείο Συνοχής, το Ευρωπαϊκό Γεωργικό Ταμείο Αγροτικής Ανάπτυξης και το Ευρωπαϊκό Ταμείο Θάλασσας και Αλιείας και περί καθορισμού γενικών διατάξεων για το Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης, το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο, το Ταμείο Συνοχής και το Ευρωπαϊκό Ταμείο Θάλασσας και Αλιείας και για την κατάργηση του κανονισμού (ΕΚ) αριθ. 1083/2006.
- . 2017. ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ - Γενική Διεύθυνση Γεωργίας και Αγροτικής Ανάπτυξης – Διοικητική μονάδα C.4 (2017): Κατευθυντήριες γραμμές. Αξιολόγηση του LEADER / CLLD. Βρυξέλλες.
- . 2021/2115. Κανονισμός (ΕΕ) 2021/2115 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 2ας Δεκεμβρίου 2021 σχετικά με τη θέσπιση κανόνων για τη στήριξη των στρατηγικών σχεδίων που πρέπει να καταρτίζονται από τα κράτη μέλη στο πλαίσιο της κοινής γεωργικής πολιτικής (στρατηγικά σχέδια για την ΚΓΠ) και να χρηματοδοτούνται από το Ευρωπαϊκό Γεωργικό Ταμείο Εγγυήσεων (ΕΓΤΕ) και το Ευρωπαϊκό Γεωργικό Ταμείο Αγροτικής Ανάπτυξης (ΕΓΤΑΑ).
- ΕΑΔ. 2019. Εθνικό Αγροτικό Δίκτυο της Ελλάδας του ΠΑΑ 2014-2020 (<https://ead.gr/information/leader-clld/>).
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή. 2019. Έγγραφο προβληματισμού προς μια βιώσιμη Ευρώπη έως το 2030. Ευρωπαϊκή Επιτροπή COM (2019)22 της 30ής Ιανουαρίου 2019.
- ΚΑΠ, Σ. 2021. Στρατηγικό Σχέδιο Κοινής Αγροτικής Πολιτικής (ΣΣ ΚΑΠ) 2023-2027.
- ΚΕΜΕΛ. 2022. <https://www.kemel.gr/library/nomikes-morfes-epicheiriseon>.
- ΚΕΝΑΚΑΠ, Α. 2016. Τοπικό Πρόγραμμα CLLD/LEADER ΣΤΗΝ Π.Ε. ΤΡΙΚΑΛΩΝ.

- Ρακιτζή, Δ. (2018) Αξιολόγηση αποτελεσματικότητας-αποδοτικότητας ολοκληρωμένων τοπικών στρατηγικών στον νησιωτικό χώρο.
- Ροζάκης Σ. 1999. Θεωρία και Πράξη Βιώσιμης Ανάπτυξης και Εναλλακτικές Ενεργειακές Πρωτοβουλίες σε Τοπικό Επίπεδο, Λουλούδης Λ., Μπεόπουλος Ν. (επιμ.) Κριτικές Προσεγγίσεις της Ανάπτυξης και της Προστασίας του Περιβάλλοντος και της Υπαίθρου, Εκδόσεις Στοχαστής, Αθήνα.
- Φλογαΐτη, Ε. & Μ. Δασκολιά (1998) Περιβαλλοντική εκπαίδευση.
- Χατζαντώνης, Δ. 2021. Σχέδιο αξιολόγησης προγράμματος CLLD/LEADER της Π.Ε. Τρικάλων (ΟΤΔ Αναπτυξιακή Τρικάλων ΑΑΕ ΟΤΑ - ΚΕΝΑΚΑΠ ΑΕ).
- Χριστοφάκης, Μ. (2001) Τοπική ανάπτυξη και περιφερειακή πολιτική.
- Ψυχάρης, Ι. 2004. «Περιφερειακή πολιτική και περιφερειακά προγράμματα των Κοινοτικών Πλαισίων Στήριξης της Ελλάδας: αποτίμηση και προοπτικές. Αειχώρος, Τεύχος. 3.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι

**ΤΜΗΜΑ ΔΑΣΟΛΟΓΙΑΣ,
ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΞΥΛΟΥ & ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ**

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ ΣΧΟΛΗ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΔΑΣΟΛΟΓΙΑΣ, ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΞΥΛΟΥ & ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ**

ΠΜΣ: Πολυλειτουργική Διαχείριση Δασικών Οικοσυστημάτων και Βιο-οικονομία
(MSc in Multifunctional Management of Natural Ecosystems and Bio-economy)

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΔΙΚΑΙΟΥΧΟΥΣ ΕΠΕΝΔΥΤΕΣ ΤΟΥ ΤΟΠΙΚΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ CLLD/LEADER Π.Ε. ΤΡΙΚΑΛΩΝ

ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2021

Το παρόν ερωτηματολόγιο συντάχθηκε στα πλαίσια της εκπόνησης της διπλωματικής μου, του μεταπτυχιακού προγράμματος **Πολυλειτουργική Διαχείριση Δασικών Οικοσυστημάτων και Βιο-οικονομία** του Τμήματος Δασολογίας Επιστημών Ξύλου & Σχεδιασμού του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας.

Στόχος της παρούσας έρευνας με θέμα **“Μεθοδολογία αξιολόγησης τοπικών αναπτυξιακών προγραμμάτων και διερεύνηση της συμβολής τους στη βιώσιμη ανάπτυξη. Η περίπτωση του LEADER / CLLD της Π.Ε. Τρικάλων”**, είναι η συγκέντρωση των απόψεων των επενδυτών του προγράμματος CLLD/LEADER, ώστε να εξαχθούν σαφή συμπεράσματα στην συμβολή του στην τοπική ανάπτυξη της περιοχής.

Γενικά στοιχεία για την προσέγγιση LEADER

Κατά το έτος 1991 ξεκίνησε η εφαρμογή της Κοινοτικής Πρωτοβουλίας LEADER (*Liaisons Entre Actions de Développement de l'Économie Rurale* – Δεσμοί μεταξύ δράσεων για την ανάπτυξη της οικονομίας του αγροτικού χώρου) στη χώρα μας, καθώς και σε ευρωπαϊκό επίπεδο, η οποία αποτέλεσε την αρχή μίας νέας προσέγγισης στην πολιτική αγροτικής ανάπτυξης. Μέσω της LEADER στηρίχθηκε η ολοκληρωμένη και πολυτομεακή ανάπτυξη, ενώ παράλληλα δόθηκε η ευκαιρία στις τοπικές κοινωνίες να σχεδιάσουν και να επιλέξουν οι ίδιες τον τρόπο και τη "διαδρομή" ανάπτυξής τους. Τα ενθαρρυντικά αποτελέσματα της πρώτης πειραματικής εφαρμογής και η διαπίστωση ότι η Πρωτοβουλία συνέβαλε, αντιστρόφως ανάλογα με τον προϋπολογισμό της, στην ενεργοποίηση του τοπικού πληθυσμού, οδήγησαν σε ένα πιο συστηματικό και ολοκληρωμένο σχεδιασμό της και την υλοποίηση της μέχρι και σήμερα, ενός από τα δημοφιλέστερα προγράμματα για τις αγροτικές περιοχές.

Για το λόγο αυτό θα σας παρακαλούσα να αφιερώσετε λίγο από τον πολύτιμο χρόνο σας για τη συμπλήρωση του ερωτηματολογίου.

Πληροφορίες: Βάιος Κουτής (vakoutis@uth.gr τηλ 6977630860),

Επιβλέποντες Καθηγητές Dr Μάριος Τρίγκας (mtrigkas@uth.gr) και Dr Ιωάννης Παπαδόπουλος (papadio@uth.gr)

ΜΕΡΟΣ Α. ΕΝΕΡΓΕΙΕΣ ΕΝΗΜΕΡΩΣΗΣ

1. Πώς πληροφορηθήκατε για την πρόσκληση του προγράμματος LEADER; (μπορείτε να σημειώσετε Χ και σε περισσότερες από 1 απαντήσεις)

- ☐ Από τοπικές εφημερίδες
- ☐ Από ανακοινώσεις στο διαδίκτυο και τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης
- ☐ Από εκδηλώσεις ενημέρωσης που πραγματοποίησε η ΚΕΝΑΚΑΠ Α.Ε.
- ☐ Από συζητήσεις με φίλους και γνωστούς
- ☐ Από συμβούλους επιχειρήσεων ή άλλους φορείς (πχ. Επιμελητήριο)
- ☐ Άλλο.....

2. Θεωρείτε ότι υπάρχει επαρκής ενημέρωση για το πρόγραμμα LEADER;

ΝΑΙ	☐
ΟΧΙ	☐

3. Πόσο σας εκφράζουν οι παρακάτω προτάσεις;(1=καθόλου σημαντικό, 2=λίγο σημαντικό, 3=μέτρια σημαντικό, 4=αρκετά σημαντικό, 5=πολύ σημαντικό)

	1	2	3	4	5
Μελέτησα το πρόγραμμα και το θεώρησα ευκαιρία για τη δραστηριότητά μου	☐	☐	☐	☐	☐
Με ενθάρρυναν φίλοι/γνωστοί μου που γνώριζαν το πρόγραμμα για να συμμετάσχω	☐	☐	☐	☐	☐
Με κινητοποίησαν οι εκδηλώσεις ενημέρωσης της ΚΕΝΑΚΑΠ Α.Ε.	☐	☐	☐	☐	☐
Χρειάζομαι άμεση χρηματοδότηση για την επιχείρησή μου	☐	☐	☐	☐	☐
Πληροφορήθηκα ότι θα συμμετέχουν επιχειρήσεις με ίδια ή παραπλήσια δραστηριότητα με τη δική μου	☐	☐	☐	☐	☐
Θεώρησα ότι θα είναι πιο εύκολο να συμμετάσχω σε ένα πρόγραμμα που έχει τοπική διαχείριση	☐	☐	☐	☐	☐

ΜΕΡΟΣ Β ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ LEADER

4. Η ένταξη στο πρόγραμμα CLLD/LEADER σας επέτρεψε να: (1=καθόλου σημαντικό, 2=λίγο σημαντικό, 3=μέτρια σημαντικό, 4=αρκετά σημαντικό, 5=πολύ σημαντικό)

	1	2	3	4	5
Συνομιλήσετε/συνεργασθείτε με επιχειρήσεις/φορείς της περιοχής	☐	☐	☐	☐	☐
Σχεδιάζετε επιχειρηματικές συνεργασίες	☐	☐	☐	☐	☐
Οραματίζετε το οικονομικό μέλλον της περιοχής	☐	☐	☐	☐	☐
Είστε πιο θετικός απέναντι στις ευρωπαϊκές πολιτικές και θεσμούς	☐	☐	☐	☐	☐

5. Η χρηματοδότηση από το CLLD/LEADER επηρέασε την απόφαση για την επένδυση (μια επιλογή)

Απόλυτα καθοριστικά	☐
Είχε ρόλο καταλύτη απόφασης που εκκρεμούσε	☐

Η επένδυση ήταν ήδη αποφασισμένη

☐

6. Πόσο σημαντικές είναι για εσάς οι παρακάτω εκφράσεις που προωθεί το CLLD/LEADER σε σχέση με την επιχειρηματική σας δραστηριότητα (Σημειώστε από το 1 έως 5, με το 1 να είναι το καθόλου σημαντικό και το 5 πολύ σημαντικό)

	1	2	3	4	5
Τοπική Ανάπτυξη / Αναπτυξιακό όραμα	☐	☐	☐	☐	☐
Ανταγωνιστικότητα	☐	☐	☐	☐	☐
Καινοτομία	☐	☐	☐	☐	☐
Διαφοροποίηση δραστηριοτήτων	☐	☐	☐	☐	☐
Συμπληρωματικό εισόδημα	☐	☐	☐	☐	☐
Περιβάλλον - Κοινωνία	☐	☐	☐	☐	☐
Πολιτισμός - Ήθη και Έθιμα	☐	☐	☐	☐	☐

7. Ιεραρχήστε ποιους από τους παρακάτω στρατηγικούς στόχους θεωρείτε ότι θα επιτύχετε με την επένδυση σας στο τοπικό πρόγραμμα CLLD/LEADER (1καθόλου, 5 σε πολύ μεγάλο βαθμό)

	1	2	3	4	5
Βελτίωση της ποιότητας των παρεχόμενων προϊόντων και υπηρεσιών	☐	☐	☐	☐	☐
Μείωση του κόστους παραγωγής και παροχής υπηρεσιών.	☐	☐	☐	☐	☐
Επέκταση της κλίμακας παραγωγής μέσω επενδύσεων σε μηχανολογικό και λοιπό εξοπλισμό	☐	☐	☐	☐	☐
Προσαρμογή στις μεταβολές της αγοράς και αντιμετώπιση της οικονομικής κρίσης	☐	☐	☐	☐	☐
Διατήρηση και αύξηση του μεριδίου αγοράς της επιχείρησης	☐	☐	☐	☐	☐
Εξασφάλιση της απαιτούμενης ρευστότητας	☐	☐	☐	☐	☐

Εξοικονόμηση ενέργειας και βελτίωση της ενεργειακής αποδοτικότητας με διείσδυση ανανεώσιμων πηγών ενέργειας στο ενεργειακό ισοζύγιο της επιχείρησης	☐	☐	☐	☐	☐
Ανάπτυξη εταιρικών σχημάτων και συνεργασιών	☐	☐	☐	☐	☐
Δημιουργία μιας ισχυρής εικόνας της επιχείρησης και ενίσχυση της Εταιρικής Κοινωνικής Ευθύνης	☐	☐	☐	☐	☐

8. Επιλέξτε τα 3 κυριότερα εμπόδια που εντοπίσατε στη χρηματοδότηση από το πρόγραμμα CLLD/LEADER:

- ☐ Γραφειοκρατία
- ☐ Θεσμικό πλαίσιο λειτουργίας & σχετική νομοθεσία
- ☐ Διαφάνεια
- ☐ Διαφθορά
- ☐ Καθεστώς ανταγωνισμού
- ☐ Πολιτική αστάθεια
- ☐ Λειτουργία τραπεζικού συστήματος
- ☐ Έλλειψη φορέων πληροφόρησης
- ☐ Απαιτήσεις από την επιχείρηση
- ☐ Οικονομική αστάθεια

9. Με ποιους από τους παρακάτω γενικούς τρόπους θεωρείτε ότι μπορεί να βελτιωθεί η διαδικασία στη χρηματοδότηση από το πρόγραμμα CLLD/LEADER; (1διαφωνώ απόλυτα, 5 συμφωνώ απόλυτα).

	1	2	3	4	5
Άρση της γραφειοκρατίας στον τρόπο υποβολής και υλοποίησης προτάσεων	☐	☐	☐	☐	☐
Διεύρυνση των ενισχυόμενων δαπανών	☐	☐	☐	☐	☐

Διεύρυνση της επιλεξιμότητας με βάση τις δραστηριότητες των επιχειρήσεων	☐	☐	☐	☐	☐
Καλύτερη στόχευση των δράσεων που προκηρύσσονται	☐	☐	☐	☐	☐
Βελτίωση μόχλευσης κεφαλαίων από εθνικούς και κοινοτικούς πόρους	☐	☐	☐	☐	☐
Ανάπτυξη συστήματος διαφάνειας στον τρόπο αξιολόγησης, ένταξης και ελέγχου επενδύσεων	☐	☐	☐	☐	☐
Παροχή «bonus» σε νεοϊδρυόμενες και συνεπείς επιχειρήσεις	☐	☐	☐	☐	☐
Συχνότερη δυνατότητα υποβολής επενδυτικών αιτημάτων	☐	☐	☐	☐	☐

10. Με ποιους από τους παρακάτω ειδικούς τρόπους θεωρείτε ότι μπορεί να βελτιωθεί η λειτουργία του προγράμματος CLLD/LEADER; (1διαφωνώ απόλυτα, 5 συμφωνώ απόλυτα)

	1	2	3	4	5
Χρονικός προγραμματισμός δημοσιεύσεων προσκλήσεων (π.χ. κάθε χρόνο)	☐	☐	☐	☐	☐
Καθιέρωση συστήματος συγκριτικής αξιολόγησης φακέλων	☐	☐	☐	☐	☐
Βαρύτητα τεχνοοικονομικών στοιχείων στην αξιολόγηση	☐	☐	☐	☐	☐
Βαρύτητα ποιοτικών στοιχείων στην αξιολόγηση	☐	☐	☐	☐	☐
Έκδοση απόφασης ένταξης από το ΚΕΝΑΚΑΠ ΑΕ	☐	☐	☐	☐	☐
Έκδοση απόφασης ένταξης από Περιφερειακές αρχές/Κεντρικές Υπηρεσίες (Υπουργός, Γενικός, Ειδικός Γραμματέας)	☐	☐	☐	☐	☐
Δυνατότητα ηλεκτρονικής υπογραφής εγγράφων /συμβάσεων/ αιτήσεων/ τροποποιήσεων κλπ	☐	☐	☐	☐	☐
Κατάργηση/απλοποίηση εντύπων (Τεχνικά Δελτία και Παραρτήματα)	☐	☐	☐	☐	☐
Δυνατότητα πιστοποίησης δαπανών – αιτήματος επαλήθευσης με βάση την	☐	☐	☐	☐	☐

πραγματική πορεία του Έργου					
-----------------------------	--	--	--	--	--

11. Πόσο σημαντικό θεωρείτε ότι είναι το έργο της ΚΕΝΑΚΑΠ Α.Ε. στην προώθηση των παρακάτω; (Καθόλου σημαντικό 1, 5 Πολύ σημαντικό)

	1	2	3	4	5
Τοπική Ανάπτυξη / Αναπτυξιακό όραμα	☐	☐	☐	☐	☐
Ανταγωνιστικότητα	☐	☐	☐	☐	☐
Καινοτομία	☐	☐	☐	☐	☐
Διαφοροποίηση δραστηριοτήτων	☐	☐	☐	☐	☐
Συμπληρωματικό εισόδημα	☐	☐	☐	☐	☐
Περιβάλλον - Κοινωνία	☐	☐	☐	☐	☐
Πολιτισμός - Ήθη και Έθιμα	☐	☐	☐	☐	☐

12. Πόσο αισιόδοξος/η είστε για το μέλλον σε συνάρτηση με τη συμμετοχή σας στο πρόγραμμα CLLD/LEADER

	Καθόλου	Λίγο	Ουδέτερα	Αρκετά	Πολύ
	☐	☐	☐	☐	☐

13. Πόσο πιθανό είναι στο μέλλον να προτείνεται σε κάποιον/α την συμμετοχή του στο πρόγραμμα CLLD/LEADER

	Καθόλου	Λίγο	Ουδέτερα	Αρκετά	Πολύ
	☐	☐	☐	☐	☐

14. Αναφέρετε ένα εμβληματικό έργο του προγράμματος CLLD/LEADER που γνωρίζετε και υπάρχει στην περιοχή.

.....

.....

15. Σε ποιο τοπικό διαμέρισμα/κοινότητα γίνεται η επένδυσή σας.

.....

.....

ΜΕΡΟΣ Γ. ΠΡΟΦΙΛ ΤΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗΣ

16. Αριθμός απασχολουμένων στην εταιρεία σας, περιλαμβανομένου των στελεχών διοίκησης.

☐ 1-9

☐ 10-49

☐ 50-249

17. Αναφέρετε τον κύριο τομέα δραστηριότητάς σας (μια επιλογή)

- ☐ Παροχή υπηρεσιών εκπαίδευσης
- ☐ Οικοτεχνία
- ☐ Μεταποίηση, εμπορία και/η ανάπτυξη γεωργικών προϊόντων
- ☐ Ξενοδοχεία, εστιατόρια και μπαρ
- ☐ Βιοτεχνίες – βιομηχανίες- κατασκευές
- ☐ Άλλες δραστηριότητες παροχής υπηρεσιών
- ☐ Χονδρικό και λιανικό εμπόριο
- ☐ Άλλο .....

18. Νομική μορφή επιχείρησης:

- ☐ ΑΤΟΜΙΚΗ
- ☐ Ο.Ε. /Ε.Ε.
- ☐ Ε.Π.Ε.
- ☐ ΙΚΕ
- ☐ ΑΕ
- ☐ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ

19. Ο μέσος ετήσιος κύκλος εργασιών της επιχείρησής σας την τελευταία 3ετία ανέρχεται σε:

- ☐ < 100.000€
- ☐ 100.001 - 500.000€
- ☐ 500.001 - 1.000.000€
- ☐ 1. 000.001 - 2.000.000 €
- ☐ >2.000.001€

20. Έτος ίδρυσης της επιχείρησης :

- ☐ <1990
- ☐ 1991-2000
- ☐ 2001 - 2010
- ☐ 2011 – 2019
- ☐ > 2020

21. Επιλέξτε τους 3 κυριότερους ανασταλτικούς παράγοντες που εντοπίσατε στη λειτουργία της επιχείρησής σας:

- ☐ Πολύ μικρό μέγεθος
- ☐ Φόβος αποτυχίας
- ☐ Έλλειψη ρευστότητας – ιδίων κεφαλαίων
- ☐ Έλλειψη χρόνου
- ☐ Έλλειψη ενημέρωσης
- ☐ Ανεπαρκής επιχειρησιακή κουλτούρα
- ☐ Έλλειψη εξειδικευμένου προσωπικού
- ☐ Ελλιπής επιχειρησιακός σχεδιασμός
- ☐ Αντίσταση στην αλλαγή και επέκταση

22. Σε ποιο στάδιο ανάπτυξης θεωρείτε ότι βρίσκετε σήμερα η επιχείρησή σας;

- ☐ Στάδιο σποράς (*seedstage*)
- ☐ Νεοφυής (*startup*)
- ☐ Στάδιο ανάπτυξης (*expansion*)
- ☐ Στάδιο ωριμότητας (*laterstage*)
- ☐ Δε γνωρίζω

ΜΕΡΟΣ Δ. ΠΡΟΣΩΠΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

Σας διαβεβαιώνουμε ότι τα στοιχεία θα χρησιμοποιηθούν αποκλειστικά για τους σκοπούς της έρευνας και δεν θα δημοσιευθούν για οποιοδήποτε λόγο, σύμφωνα με την ισχύουσα εθνική νομοθεσία και τον Ευρωπαϊκό Κανονισμό 2016/679 για την προστασία των φυσικών προσώπων έναντι της επεξεργασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και για την ελεύθερη κυκλοφορία των δεδομένων αυτών (Γενικός Κανονισμός για την Προστασία Δεδομένων) όπως ισχύει.

23. ΗΛΙΚΙΑ

- ☐ 18 έως 25
- ☐ 26 έως 35
- ☐ 36 έως 45
- ☐ 46 έως 55
- ☐ 56 έως 65
- ☐ 65 και πάνω

24. ΦΥΛΟ

- ☐ Άνδρας
- ☐ Γυναίκα

25. Ποιο είναι το μορφωτικό σας επίπεδο;

- ☐ Υποχρεωτική εκπαίδευση
- ☐ Απόφοιτος λυκείου - ΙΕΚ
- ☐ Πτυχίο ΑΕΙ - ΑΤΕΙ
- ☐ Μεταπτυχιακές σπουδές / Διδακτορικές σπουδές

Ευχαριστούμε πολύ για την συμμετοχή σας!!!

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙ

	ΣΥΣΧΕΤΙΣΗ ΤΟΠΙΚΗΣ ΑΝΑΤΥΞΙΑΚΗΣ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗΣ ΚΑΙ ΣΤΟΧΩΝ					
ΕΙΔΙΚΟΙ ΣΤΟΧΟΙ ΤΟΠΙΚΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ - ΕΞΕΙΔΙΚΕΥΣΗ ΤΟΠΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΗΣ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗΣ	Αξιοποίηση της τοπικής αγροτικής παραγωγής και βελτίωση της αλυσίδας αξίας του αγροδιατροφικού τομέα.	Ποιοτική βελτίωση αναβάθμιση και θεματική διεύρυνση του παρεχόμενου τουριστικού προϊόντος.	Ανάδειξη της φυσικής & πολιτισμικής κληρονομιάς και χρήση του πολιτιστικού αποθέματος ως «πόρο» για την τοπική οικονομία και την ενδυνάμωση της «ταυτότητας» της περιοχής,	Βελτίωση των ικανοτήτων και των μέσων για τον εντοπισμό και ανάδειξη «τοπικών πόρων» από τους οποίους θα προέλθουν ιδιότυπα προϊόντα (αγαθά και υπηρεσίες) με προώθηση της μεταφοράς γνώσεων και της εισαγωγής της τεχνολογικής & οργανωτικής καινοτομίας.	Βελτίωση των συνθηκών ελκυστικότητας της περιοχής με την βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης και ποιότητας ζωής του τοπικού πληθυσμού συμβάλλοντας παράλληλα στην καταπολέμηση της φτώχειας και την επίτευξη κοινωνικής συνοχής με παράλληλη καταπολέμηση των κοινωνικών ανισοτήτων.	Υποστήριξη της «τοπικής επιχειρηματικότητας» και ενδυνάμωσης της δραστηριοποίησης «συλλογικών σχημάτων» καθώς και της έννοιας του «συνεργατικής επιχειρηματικότητας».
Αύξηση του βαθμού τυποποίησης & μεταποίησης αγροτικών προϊόντων και βελτίωση της παραγωγικότητας των υφιστάμενων παραγωγικών μονάδων.	X			X		
Βελτίωση της εφοδιαστικής αλυσίδας και προώθηση της τοπικής παραγωγής τόσο στην τοπική αγορά όσο και στις αγορές εσωτερικού και εξωτερικού.	X					

Ενίσχυση της παραγωγής επώνυμων, βιολογικών και πιστοποιημένων προϊόντων.	X					
Μεταφορά γνώσης και καινοτομίας και αναβάθμιση δεξιοτήτων και ανθρώπινου κεφαλαίου στον τομέα της γεωργίας και της κτηνοτροφίας	X			X		
Η προώθηση της συμμετοχής, της Συνεργασίας, της Δικτύωσης και της ανταλλαγής τεχνογνωσίας μεταξύ διαφορετικών περιοχών, εταίρων και κρατών	X			X		X
Βελτίωση και ποιοτική αναβάθμιση των υπαρχουσών τουριστικών υποδομών και υπηρεσιών και εμπλουτισμός του παρεχόμενου τουριστικού προϊόντος,		X				

Αντιμετώπιση των φυσικογενών πιέσεων στο φυσικό περιβάλλον παράλληλα με την ανάδειξη και ήπια αξιοποίηση των φυσικών οικοσυστημάτων και πολιτισμικών στοιχείων της περιοχής.			X			
Η υποστήριξη της «τοπικής επιχειρηματικότητας» με προώθηση της τεχνολογικής και οργανωτικής καινοτομίας.				X		
Βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης και ποιότητας ζωής του τοπικού πληθυσμού συμβάλλοντας παράλληλα στην καταπολέμηση της φτώχειας και την επίτευξη κοινωνικής συνοχής					X	
ΣΥΝΟΛΟ	5	1	1	4	1	1

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙΙ

**Περιοχή Παρέμβασης Τοπικού Προγράμματος
LEADER/ CLLD της Ο.Τ.Δ. Τρικάλων (ΕΛ - 019)**

